

Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

Луганський гуманітарний центр

КРИМІНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований у 2006 році

Випуск 11

ВІЙНА ТА ЗЛОЧИННІСТЬ

Сєверодонецьк - 2021

УДК 355.01:343.92

К77

Редакційна колегія:
головний редактор – канд. філос. наук В. Поклад
(м. Сєверодонецьк, Україна).

Члени редакційної колегії:

Є. Головаха, д-р соц. наук (м. Київ, Україна); Т. Денисова, д-р юрид. наук (м. Запоріжжя, Україна); О. Дудоров, д-р юрид. наук (м. Сєверодонецьк, Україна); О. Костенко, д-р юрид. наук (м. Київ, Україна); Г. Курі, д-р психології (м. Фрайбург, Німеччина); О. Мартиненко, д-р юрид. наук (м. Київ, Україна); Б. Нагорний, д-р соц. наук (м. Луганськ, Україна); І. Рущенко, д-р соц. наук (м. Харків, Україна); О. Звонко, канд. псих. наук (м. Сєверодонецьк, Україна), Ю. Приколотіна, канд. юрид. наук (м. Полоцьк, Білорусь), А. Кудінов, канд. юрид. наук (м. Сєверодонецьк, Україна).

К77 Кримінологічні дослідження: збірник наук. праць / [гол. ред. В. Поклад, канд. філос. наук]; Луган. держ. універ. внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка; Луган. гуман. центр. – Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2021. – Вип. 11: Війна та злочинність. – 161 с.

Збірник містить доповіді й наукові статті, представлені на міжвузівській науково-практичній конференції «Воєнний конфлікт та злочинність» (м. Сєверодонецьк, 30 жовтня 2020 року), а також роботи учасників конкурсу кримінологічних досліджень молодих учених (2020 р.)

Збірник розрахований на вчених, ад'юнктів, аспірантів, курсантів і студентів, а також тих, хто зацікавлений у дослідженні причин і умов злочинності та заходів її попередження.

Усі статті представлено в авторській редакції.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (протокол № 12 від 29 квітня 2021 року).

©Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2021
©Луганський гуманітарний центр, 2021

ЗМІСТ

Пам'яті Тетяни Андріївни Денисової.....	5
Від редактора	
Війна як об'єкт кримінологічного дослідження	7
Рущенко І.	
Кримінальний натовп – інструмент гібридної війни.....	9
Денисова Т.	
Багатогранність «образу ворога» та способи його подолання.....	26
Богучарова О., Звонук О.	
Конфлікт на Сході України очима англомовних масмедіа.....	39
Лісниченко Л.	
Часово-просторова та предметно-технологічна характеристика грабежів і розбійних нападів, учинених на території Донецької та Луганської областей	59
Олішевський О.	
Пропаганда війни (ст. 436 КК України): низькі показники діяльності правоохоронної системи та проблеми оцінки.....	71
Приколотина Ю.	
Деколоніальна стратегія трансформації конфлікту як спосіб зниження криміногенності.....	83

Поклад В.

Герої та злочинці у воєнному конфлікті..... 104

Одинцова О.

Відображення в кримінальній статистиці
правоохоронних органів України
кримінально протиправної діяльності,
пов'язаної з внутрішньо переміщеними
особами та учасниками Антитерористичної
операції (Операції об'єднаних сил)..... 116

Коростельова Л.

«Поствоєнний синдром» учасників конфлікту
як фактор погіршення криміногенної
ситуації в Україні..... 124

Костенко К.

Вплив воєнного конфлікту на Сході України
на кримінальні правопорушення у сфері
обігу наркотичних речовин..... 131

Лусік Я.

Вплив Антитерористичної операції
(Операції об'єднаних сил) на незаконний обіг зброї..... 134

Крикунов З.

Кримінологічна характеристика злочинів,
пов'язаних із торгівлею людьми в умовах
гібридної війни..... 140

Ступченко Є.

Міжнародна практика фіксації та
застосування методів протидії геноциду
щодо національних меншин (на прикладі
геноциду вірмен і кримських татар) 151

ПАМ'ЯТІ ТЕТЯНИ АНДРІЇВНИ ДЕНИСОВОЇ

Сьомого січня 2021 року пішла з життя член редакційної колегії нашого збірника «Кримінологічні дослідження», докторка юридичних наук, професорка **Тетяна Андріївна Денисова**.

Непереоцінний унесок Тетяни Андріївни в становлення та розвиток кримінологічних досліджень у Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Пані Тетяна Денисова була щирим другом кафедри кримінології та соціології нашого університету. Завжди відгукувалася на запрошення брати участь у наукових заходах, виступала з доповідями на наших конференціях, постійно публікувалася в наших збірниках.

Науково-педагогічних працівників, ад'юнктів ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка постійно запрошували до участі в конференціях, які відбувались у Запоріжжі, де Тетяна Андріївна працювала директором Інституту права Класичного приватного університету імені Володимира Сташиса. Своєю чергою, аспіранти та викладачі із Запоріжжя були незрідка гостями наукових заходів нашого закладу.

Тільки надмірна завантаженість важливими справами не дала змогу пані Тетяні взяти безпосередню участь у нашій конференції в жовтні 2020 року. Текст її доповіді публікується в цьому випуску збірника.

Тетяна Андріївна вирізнялася добрим щирим серцем, глибиною душі, інтелігентністю та гостинністю. Чуйність, професійну підтримку, причетність до долі постійно відчували її колеги, учні та довколишні.

Тетяна Андріївна Денисова назавжди залишила про себе світлу добру пам'ять на довгі роки.

ВІД РЕДАКТОРА

ВІЙНА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Війна, за визначенням російського соціолога В. Бачиніна, є негативним, деструктивним різновидом соціальних відносин¹. У такій дефініції прослідковуються різні аспекти наукового дослідження цього явища – соціальні, політичні, психологічні, правові тощо. Та розуміння війни саме як негативних і деструктивних соціальних відносин є приводом для актуалізації насамперед кримінологічного аналізу. Навіть така суто політологічна характеристика як «продовження політики іншими засобами» є елементом сучасної політичної кримінології.

Війни бувають класичними і некласичними. Або, за сучасною модою, конвенційними і неконвенційними. Відповідно, класичними і некласичними можуть бути аналітичні розвідки щодо означеної проблематики. Приклад «класики» – вивчення значення війни як фактору, що впливає як на показники злочинності загалом, так і на кількість окремих різновидів «традиційних» злочинів. Такий підхід у нашому збірнику представлений у матеріалах Л. Лісниченко, О. Олішевського, О. Одинцової, К. Костенко, Я. Лусік, З. Крикунова.

Некласичний аналіз впливу воєнного конфлікту на злочинність спирається на концепт «гібридної війни», важливим елементом якої, на думку професора І. Руценка, є кримінальний натовп. Інформаційна складова «гібридної війни», що відіграє велику роль у сучасних воєнних конфліктах, також

¹ Бачинин В.А. О духовном смысле войны»: опыт политико-теологической рефлексии. *Криминология: вчера, сегодня, завтра.* № 2 (17). 2009. С. 72.

стає предметом кримінологічного осмислення. Тут і конструювання «образу ворога» (Т. Денисова), і висвітлення нашого конфлікту в зарубіжних ЗМІ (О. Богучарова, О. Звонок).

Війна максимально загострює проблему кримінальної особистості. Якщо в мирний час певні особи маскуються, ведуть конспіративний спосіб життя, то під час війни усе стає нібито стовідсотково прозорим. Ось – наші-герої, а он – чужі-злочинці. Як часто така дихотомія виявляється ілюзорною! Роздуми щодо цієї проблеми також представлено в збірнику (В. Поклад).

Цілком очевидно, що досить невеликий за обсягом збірник не може претендувати на висвітлення всіх аспектів заявленої проблематики. Та все ж члени редакційної колегії та автори опублікованих матеріалів сподіваються, що представлені матеріали стануть гідним унеском у наукове осмислення такої гострої та актуальної для нашого суспільства теми, як війна і злочинність.

Василь ПОКЛАД,
головний редактор збірника
«Кримінологічні дослідження»

УДК 316.6 : 343.97

Рущенко И.,

доктор социологических наук, профессор,
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»

(г. Харьков, Украина)

e-mail: iprushenko@gmail.com

ORCID [0000-0001-7602-244X](https://orcid.org/0000-0001-7602-244X)

Рущенко Ю.,

старший преподаватель криминологии, PhD,

Университет Западного Лондона

(г. Лондон, Великая Британия)

e-mail: julia.rushchenko@uwl.ac.uk

ORCID 0000-0002-3718-5745

КРИМИНАЛЬНАЯ ТОЛПА – ИНСТРУМЕНТ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ

Рущенко И., Рущенко Ю. Кримінальний натовп – інструмент гібридної війни.

З'ясовано, що події весни 2014 р. в Україні та інциденти в деяких інших країнах продемонстрували, що засобом гібридної війни можуть бути програмовані масові збурення. Класичний за формою кримінальний натовп, який вивчають криминологи з другої половини XIX ст., набув нового сенсу. Небезпека полягає в тому, що країна може бути атакована зовнішнім ворогом під виглядом акцій так званої опозиції. Автори вводять нове поняття – «гібридний кримінальний натовп» та зазначають основні ознаки цього феномену. До специфічних властивостей «гібридних натовпів» належать: 1) технологія кримінального натовпу може бути застосована на значних територіях та у визначений час, якщо агресор має відповідні ресурси й на території країни-жертви створені певні передумови; 2) «гібридні натовпи» використовують для хаотизації соціального життя, тероризування населення, захоплення влади в містах; 3) важливим складником зазначеної технології є піар-кампанія, що веде держава-агресор для легітимізації масових заворушень і спотворення правди щодо сенсу подій; 4) «гібридні натовпи» можуть вирішувати тактичні завдання з придушення патріотичного опору та

деморалізації силових структур, які мають дати відсіч агресії; 5) масові заворушення не тільки загострюють ситуацію, але й можуть дати агресору *Casus Belli* для безпосереднього вторгнення. Російська концепція гібридної війни має певні теоретичні джерела, які обґрунтовують доцільність використання масових збурень: 1) концепція «заколотвійни» Е. Месснера, який увів поняття «заколот-маси»; 2) теорія покровокої дестабілізації країни-супротивниці, яку розробили ще в надрах КДБ і яку взяло на озброєння сучасне російське керівництво; 3) концепт гібридної війни «Путіна – Герасимова», що інтегрує всі попередні розробки, роблячи ставку на беззбройне руйнування противника зсередини. Досвід України показує, що сумісні зусилля державних структур і громадянського патріотичного активу можуть ефективно зупинити сплановані безлади.

Ключові слова: гібридна війна, кримінальний натовп, гібридний кримінальний натовп, масові заворушення, національна безпека.

Кримінальная толпа – кримінологический концепт, родившийся в конце XIX столетия на стыке социальной психологии, уголовного права, социологии в рамках создания общей теории толпы. С этой темой практически одновременно в печати выступили такие известные авторы своего времени, как Гюстав Лебон, Габриэл Тард, Сципион Сигеле, Зигмунд Фрейд [1, 2, 3, 4]. Они рассматривали толпу как особую временную общность, где циркулируют процессы бессознательного взаимного подражания непреодолимой силы, берущие верх над индивидуальным разумом. Эмоции в толпе доминируют над рациональностью; она склонна подчиняться вождю; люди в толпах могут синхронно выполнять те или иные действия, в том числе и преступного характера. Кримінальная толпа совершает коллективные противоправные действия, в ней проявляются скрытые разрушительные психические наклонности человека, а индивиды как бы уходят от персональной ответственности, скрываясь за общим настроением и одинаковыми действиями. В толпе злая воля преступников-лидеров многократно усиливается и приобретает особо разрушительный и социально опасный характер. Юри-

сты дискутировали важный вопрос о мере моральной и уголовной ответственности тех, кто поддался внушению и выполнил требование толпы. Мнения исследователей расходились: либо пребывание в толпе является смягчающим обстоятельством (теория полуответственности), или же наоборот, – усугубляло персональную ответственность [5].

Г. Лебон пророчески полагал XX ст. эпохой толп, правильно угадав тенденцию к массофикации социальной жизни. Революции, тоталитарные общества опирались на массы, а формой политического существования масс становились, в том числе, различные виды толп: революционные, героические, повстанческие, а также праздничные или сугубо уголовного характера в момент социального хаоса и деинституционализации. Но во второй половине XX ст. интерес к теме толпы в целом и криминальной толпы, в частности, несколько уменьшился. Возможно, это связано с тем, что наиболее острый и пугающий период безумства толп эпохи революционных классовых битв уже прошел, институционализация победила, скатывание к социальному хаосу криминального или революционного характера западному обществу не грозило (после жарких событий 1968 г. в европейских обществах наблюдалось определенное успокоение). Во многих современных изданиях по криминологии термин «криминальная толпа» отсутствует [6].

Эпоха гибридных войн, последние события в Украине и ряде других стран заставляют вновь обратиться к указанному феномену, поскольку стороны новейших конфликтов используют подобные толпы как инструмент достижения тактических и даже стратегических целей. Актуальность темы статьи продиктована тем обстоятельством, что использование криминальных толп как инструмента гибридной войны становится фактором национальной безопасности.

Общие свойства толпы и характеристики криминальной толпы в частности нашли свое отражение в современной научной литературе [7, 8, 9, 10, 11, 12]. Украинские исследователи-юристы рассматривают преступления, связанные с

массовыми волнениями и агрессией толпы, что имеет практический смысл, в частности, в рамках деятельности полиции и юриспруденции [13, 14, 15, 16, 17]. Однако теорию криминальной толпы авторы не связывают с событиями гибридных войн. Цель статьи – рассмотреть гипотезу появления новой разновидности криминальной толпы как инструмента гибридной войны. Такой толпе можно дать рабочее название «гибридная криминальная толпа» или сокращенно – «гибридная толпа».

Итак, «гибридная толпа» – это видовое отличие более общего понятия «криминальная толпа» и предельной категории – «толпа». Укажем на отличительные видовые черты «гибридных толп». Для этого сделаем краткий обзор традиционных криминальных толп, не претендуя на исчерпывающую типологию. Во-первых, укажем на толпы заговорщиков, убивавших в разных странах правителей и совершавших государственный переворот (например, убийство римскими сенаторами Цезаря или офицерами гвардии императора Павла I). Во-вторых, отнесем к изучаемому феномену массы восставшего городского плебса или селян на первых этапах классовой или национальной войны (немало примеров повстанческой активности можно найти в украинской истории XVI – XX ст.ст.). В-третьих, ситуативные агрессивные толпы (скопища) во время стихийных бунтов (находим достаточно примеров в российской истории – «чумной», «холерный», «картофельный» и др. бунты, сопровождавшиеся иррациональным насилием и социальным безумием). В-четвертых, линчующие толпы, ситуативно формирующиеся для внесудебной расправы над виновными (или безвинными). В-пятых, ватаги погромщиков и мародеров, которые пользуются моментами безвластия или действуют с согласия властей (еврейские погромы в дореволюционной России или погромы иудеев в нацистской Германии). Все эти примеры если и связаны с войнами, то в том смысле, что военный период может привести к ослаблению государства и социального контроля, а это, в свою очередь, – прекрасная почва для массовых беспорядков и мародерства. Но в целом традиционная

криминальная толпа остается внутринациональным событием.

В Украине весной 2014 г. мы стали свидетелями устрашающих действий криминальных толп, которые внешне мало отличались от указанных выше примеров, но теперь за синхронными действиями масс крылось нечто новое и отличное от прежних образцов. Что же было не так?

Первое отличие – толпа становится инструментом государственной политики и тактическим ходом генерального штаба страны-агрессора. Вспышки массовых волнений и появление криминальных толп в городах Юга и Востока Украины было, на наш взгляд, программируемым явлением как с точки зрения временных и географических рамок, так и в отношении целей и механизмов формирования «гибридных толп». Синхронно (как выражение государственной воли страны-агрессора) на улицах городов, выбранных в качестве театра военных действий (от Харькова до Одессы), появлялись скопища гражданских лиц (во всяком случае, внешне они выглядели как группы гражданского населения) с одинаковыми лозунгами, символикой и способом действий. Фактически мы столкнулись с подрывной социальной технологией, которая была разработана агрессором вполне целенаправленно для событий по разделению Украины на отдельные части. Повсеместно «гибридные криминальные толпы» преследовали три основные цели: 1) дестабилизация регионов, паралич законных органов власти с последующей их заменой на новые административные структуры так называемых «народных республик»; 2) терроризирование патриотических сил и структур, уличное насилие над украинскими активистами вплоть до их убийств (в Харькове 01 марта 2014 г. во время штурма толпой здания областной государственной администрации получили ранения, травмы, телесные повреждения 106 украинских активистов [18], первое убийство было зафиксировано в Донецке 13 марта, когда на митинг патриотов были брошены группы боевиков, вооруженных ножами, цепями, бейсбольными битами – 50 человек получили ранения и травмы, убит студент

Дмитрий Чернявский [19]); 3) противодействие украинской милиции, национальной гвардии, военным, выполнявшим конституционный долг, путем организации блокад расположенных частей, создания в определенных местах «живого щита» и блокпостов для препятствия передвижению колон. Во всех указанных случаях имитировалось стихийное собрание граждан в форме агрессивной толпы.

Второе отличие – информационное прикрытие и попытка легитимации в массовом сознании преступных действий толпы. «Гибридные толпы» во время событий «русской весны» действовали открыто, в основном в дневное время суток, под прицелами объективов видеокамер и фотоаппаратуры журналистов. Сценарий прокси-войны (Proxy-War) предполагал, что агрессор осуществляет свои стратегические намерения не напрямую, как это было в традиционных военных конфликтах, а через посредников и чужими руками. «Гибридные криминальные толпы», образно говоря, имели демократический камуфляж и маскировали свои истинные цели и подрывную сущность под «мирные» акции возмущенных граждан, а когда это было нужно, – имитировались народное восстание и внутренний гражданский конфликт. Агрессор обеспечил мощное пиар-сопровождение событиям «русской весны», что было важной составляющей военной кампании. Средства массовой информации распространяли пропаганду в стиле постправды по всему земному шару. Необходимо согласиться с тем, что информационное прикрытие агрессивных действий уличной толпы с одновременным искажением внутреннего смысла реальных событий делало технологию эффективной, расширяя функционал акций.

Были ли аналоги в истории мощной пропагандистской поддержки извне бесчинствам толпы? Нечто подобное можно найти в технологии расшатывания довоенной Чехословакии со стороны Германии, когда Гитлер в 1930-х гг. искусно и цинично эксплуатировал тему притеснений судетских немцев со стороны Праги. Но в ту эпоху еще не существовало технических возможностей вести пропагандистские репортажи онлайн и искусственно создавать нужную картинку,

снабжать ее соответствующими комментариями и оперативно тиражировать на весь мир. Агрессор в украинских событиях играл на опережение, чтобы успеть сформировать общественное мнение в поддержку акций «русской весны» или, во всяком случае, утопить правду в потоке альтернативной пропаганды. Толпа из криминальной, по замыслу пропагандистов, превращалась в повстанческую, героическую и маскировалась связью с намерениями агрессора.

Третье отличие – особенности наполнения «тела» толпы. «Гибридные толпы», при внешнем сходстве с криминальными толпами прошлого, имеют отличие в механизме образования и внутренней структуре. Ядро толпы в украинских городах составляли отнюдь не стихийно собравшиеся активисты из лагеря «антимайдана», как это навязчиво подчеркивали российские пропагандисты, а специально подготовленные боевики, вполне вероятно из числа сил специальных операций или частной военной компании, которые забрасывались с территории РФ. 01 марта в Харьков для участия в массовых беспорядках было переброшено до 2000 человек (харьковские наблюдатели насчитали на улицах города 54 больших автобуса с российскими и донецкими номерными знаками). В последствии в толпе по фотоснимкам был идентифицирован известный боевик, гражданин РФ, Павлов (Моторола), очевидно, пассажир одного из автобусов. В этот же день «куратор» г. Запорожья С. Глазьев из Москвы по телефону (перехвачено СБУ) требовал всем подыматься и организовывать уличные беспорядки, предупреждая при этом, что административные здания будут брать «специально обученные люди». Очевидно, подготовка штурмовиков осуществлялась в РФ. Вот прямая речь Глазьева: *«Алло, Анатолий Петрович, привет! А Запорожье что молчит? Куда они подевались? Мы точно знаем, что у него полторы тысячи людей. Где они, где казаки? Я имею поручение всех поднимать, поднимать народ. Народ должен собраться на площади, потребовать обратиться к России за помощью против бандеровцев. Специально обученные люди должны бандеровцев вышибить из здания облсовета, а затем должны собрать*

облсовет, создать орган исполнительной власти – исполком областной. Ему передать исполнительную власть, подчинить милицию исполнительной власти...» [20].

Вполне очевидным является и то, что «гибридные толпы» имели двойной контур управления: во-первых, из единого центра в РФ, в том числе через высокопоставленных кураторов типа Суркова, Глазьева, Малофеева или Затулина, во-вторых, на месте командование операцией осуществляли офицеры ГРУ и ФСБ. 06 апреля после захвата здания СБУ в г. Луганске силами «гибридной толпы» имел место следующий эпизод: начальника областного управления генерала Александра Петрулевича допрашивали в его собственном кабинете сотрудники ФСБ, которые представились и показали соответствующие документы, закрыв пальцами свои имена [21]. К ядру криминальной толпы примыкали местные активисты из резерва пятой колонны, которых ряд лет психологически готовили к грядущим событиям, а в день «Д» они были мобилизованы для участия в массовых беспорядках. В разных регионах в эту прослойку удавалось залучать одновременно от нескольких сотен до нескольких тысяч человек (с учетом подвоза на автотранспорте с различных населенных пунктов). Значительным усилением «гибридных толп» явились уголовные элементы (прежде всего, в городах Донбасса), с которыми специально работали российские эмиссары. Мобилизация уголовного андеграунда осуществлялась с помощью так называемых «криминальных авторитетов» и руководителей преступных структур. Также привлекались «титишки», «спортсмены», которые «оставались в обойме» еще со времен «антимайдана». В г. Харькове их роль играли «оплотовцы», воспитанные в спортклубе (бои без правил) под руководством бывшего сотрудника милиции и российского агента Е. Жилина (1976–2016).

Технология толпы имеет то преимущество (с точки зрения организаторов акций), что после ее формирования в определенной локации начинают свое неуклонное действие известные социально-психологические закономерности. В

частности, увеличение численности за счет притяжения сочувствующих, зевак, людей с неустойчивой психикой и др. Увеличение численности «тела» толпы, даже если это осуществлялось, например, за счет подвезенных со смены шахтеров, имело смысл, поскольку усиливало известные свойства толпы. Стэнли Милгрэм (1933–1984) экспериментально доказал, что размер толпы влияет на число вновь присоединившихся людей [22]. Психологи также установили закономерность на примере судов Линча в США: тяжесть преступлений и градус агрессии прямо пропорционален размеру толпы [23]. Масштабом толпы объясняется и эффект социальной фасилитации (нервное возбуждение в коре головного мозга); нахождение в толпе рождает ощущение коллективной безответственности и готовность к немедленному действию, наблюдается утрата культурных форм поведения, возникает подсознательное подчинение вождю и многократно возрастает внушаемость (регрессия психики), что в сумме является идеальным фоном для запланированных преступных действий.

Четвертое отличие – зловещая роль, отведенная толпам, когда агрессор нуждается в легитимации военного вмешательства. «Гибридная толпа» в одном из городов могла легко дать агрессору Casus Belli для прямого вторжения. Скандирования с призывами к России, Путину ввести войска, защитить, спасти и т.п. имело важный пропагандистский смысл, было частью сценария «русской весны», постоянно транслировалось через массмедиа на территорию РФ и другие страны. Неоценимую роль, как повод для ультиматума и открытого вторжения с целью защиты русских (русскоговорящих или подобных категорий людей), мог сыграть инцидент во время массовых волнений подобно той трагедии, что произошла 02 мая в г. Одессе. В обстановке тех дней спланировать и осуществить роковую провокацию нужного масштаба и характера на фоне массовых волнений было не сложно.

Итак, «гибридные криминальные толпы» – своего рода ноу-хау российского военно-политического командования,

острый инструмент хаотизации социальной жизни и достижения тактических целей в формате прокси-войны. Старому социально-психологическому феномену был придан новый смысл, заранее подготовлены и задействованы необходимые ресурсы для нанесения ударов по Украине на ее территории. Технология частично себя оправдала и позволила агрессору в ряде населенных пунктов театра военных действий осуществить свою программу. Одновременно Россия как бы оставалась в тени и всячески демонстрировала свою непричастность к происходящим событиям.

Теоретики гибридной войны выделяют несколько десятков подобных приемов и новшеств, обогативших тактику прокси-войны. Член британского парламента Боб Сили насчитывает 50 инструментов государственной политики, используемых Россией в своих войнах. Он также вводит специальный термин – «современный российский конфликт» [24]. Это напоминает то, как в XVIII ст. сифилис называли «французской болезнью». В XXI ст., когда передовые страны мира решительно отказались от войны как продолжения политики и практики захвата чужих территорий, Россия осталась на старых имперских и милитаристских позициях, но модернизировала тактику действий. «Современный российский конфликт» имеет свои теоретические истоки, в которых не сложно найти идею провокации массовых беспорядков. К «истокам» мы относим теоретические работы Евгения Месснера, стратегию так называемой активной разведки, разработанную в недрах КГБ для дестабилизации общества, теорию управляемого хаоса, о которой мы неоднократно писали [25], а также современные наработки российского генштаба и соответствующих аналитических центров, что вылилось в концепт гибридной войны Путина/Герасимова.

Искусственное создание массовых беспорядков на территории противника – важная составляющая общей концепции мятежвойны, о которой пророчески писал в изгнании бывший офицер имперского российского генерального штаба Е. Месснер (1894–1974) уже после Второй мировой войны. Он ввел понятие «мятежмассы» [26]. Это все субъекты

из числа гражданских лиц, парамилитарных структур или замаскированных силовиков, которых можно использовать на театре военных действий для саботажа, массовых волнений, терактов, партизанских действий и т.п. Вот его прямая цитата: *«На некоторых секторах некоторых театров будущей войны народное сопротивление создаст анархию, на иных – диверсии-террор вызовут смятение, на третьих партизанство или восстание парализует вражеское воинство, а на четвертых все вместе взятое превратит войну в ничем не сдерживаемую борьбу политических фанатизмов, безумствующих в убийствах и разрушениях, на фоне которых хладнокровные бои войск будут казаться атаками милосердия к противнику»* [27].

Стратегию советского военно-политического руководства по дестабилизации в странах, отнесенных к категории противников на международной арене, в свое время раскрыл беглый советский разведчик Юрий Безменов (1939–1993). Его забытое интервью 1984 г. и несколько небольших по объему публикаций в США стали внезапно популярны, когда военные эксперты осознали тот факт, что современная Россия действует в отношении Украины, европейских стран, США по старой схеме, но теперь это называется гибридной войной или современным российским конфликтом. Безменов говорил о том, что стратегия дестабилизации страны-противника включает ряд этапов: 1) деморализация (15–20 лет); 2) дестабилизация (от 2 до 5 лет); 3) организация кризиса и управление им (от 2 до 6 мес.); возможные варианты дальнейших действий – гражданская война и интервенция; 4) нормализация, в т.ч. ликвидация ключевых организаторов и исполнителей акций, осуществленных на первых трех этапах [28]. Указанная хронология вполне отвечает украинским событиям. Именно на третьем этапе, который стартовал в последней декаде февраля 2014 г., нашли свое широкое применение «гибридные толпы». Также становится понятной и закономерной череда смертей тех, кто был в числе активистов «русской весны» в Украине. Пожалуй, в живых (на момент

написания статьи) остается один деятель – И. Гиркин. В широко известном выступлении начальника российского генштаба В. Герасимова [29] дается современная схема эскалации агрессии в рамках ведения гибридных войн, где видное место занимают действия оппозиции. Очевидно, речь идет не только о политической или парламентской оппозиции (в Украине на начало 2014 г. она еще была проукраинской), а о «мятежмассах» в духе концепции Месснера, т.е. как требовал Глазьев – «подымайте всех!».

С 2014 г. в мире были зафиксированы ряд случаев, которые подпадают под определение «гибридная толпа». Наиболее свежий и весьма впечатляющий пример – массовые волнения в США в мае–июне 2020 г. Они охватили десятки городов страны (в 40 – вводился комендантский час) и были примечательны, с нашей точки зрения, тем, что на улицы вышли криминальные толпы погромщиков, грабителей, насильников и хулиганов. Мы увидели один из вариантов «гибридных толп», за которыми, несомненно, стояли определенные политические круги, экстремистские организации и, вероятно, зарубежные государства. Во всяком случае, высокопоставленные официальные американские лица указывали на то, что за погромщиками стоят иностранные государства [30]. Юлия Латынина, обозреватель «Новой», писала в эти дни о несомненном сходстве беснующейся толпы в Америке с событиями «русской весны» на Донбассе [31]. Можно предположить, что мы были свидетелями появления нового или модернизированного варианта «гибридных толп» (более радикальный и циничный образец, нежели тот, что имел место в Париже во время акций «желтых жилетов»). В США технология использования криминальной толпы сводилась к следующему: 1) «гибридные толпы» появлялись на улицах после окончания мирных протестных шествий и использовали преимущественно темное время суток; 2) событие готовилось, к месту погромов на автомобилях подвозился «инвентарь» – палки, камни, коктейли Молотова [32]; 3) ядро толпы было структурированным, например, присутствовали

те, хто шли первими і разбивали витрини, не входя в магазини, а за ними слідували молоді люди в перчатках, задання яких – вунуть разбиті стекла і освободити проходи вунтрь для мародерів; 4) толпа, як і слідувало очидати, обрастала преступними елементами, любителями халявы, люмпенами; 5) преступники не останавливались перед жестокостями і прямим насиліем – пострадали десятки мирних жителів, журналістів, було убито несколько поліцейських, в т.ч. і чернокожих, однак, погромщикам предоставлялась кваліфікована юридическа заштита. На наш взгляд, под вывеской расовых волнений осущестлялась спецоперація в духе гибридных войн.

Можно ли научиться противодействовать «гибридным толпам»? Несомненно, Украина дала примеры, когда в уличных столкновениях пророссийские «мятежмассы» терпели поражение и территории оставались за Украиной (Харьков, Одесса и ряд других городов). Участники криминальных толп на поверку были недостаточно мотивированными, их шанс заключался в том, что государство парализовано, полиция не вмешивается, а граждане охвачены страхом и находятся в состоянии ступора. В США в тех городах, где власть принадлежала республиканцам, и полиция четко выполняла свою функцию, а также неравнодушная общественность с оружием в руках защищала собственность и гражданский порядок – «гибридные толпы» буквально «растворялись в воздухе».

Итак, криминальные толпы в рамках современного российского конфликта явились чем-то средним между отрядами спецназа, действующими на территории противника под прикрытием легенды местных жителей, и традиционными криминальными толпами в состоянии эйфории от свободы действий и возможности реализовать свои преступные наклонности. Во всяком случае, в каждом отдельном кейсе мы можем найти элементы первого и второго. Решительное силовое противодействие со стороны законных правоохранительных структур с опорой на патриотические силы способно эффективно останавливать и рассеивать «гибридные

толпы», срывая тем самым операции противника. Также важную роль должна играть информационная политика и оперативное разоблачение истинной природы и намерений новоявленных криминальных толп.

Список использованных источников:

1. Ле Бон Г. Психология толп // Психология толп. Москва: Институт психологии РАН, 1998. С. 15–257.
2. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы / сост. и предисл. В. С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2004. 391 с.
3. Сигеле С. Преступная толпа. Опыт коллективной психологии. СПб.: Изд-во Ф. Павленкова, 1893. 116 с.
4. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я». Москва: Издательская группа URSS, сер. Азбука-классика. Non-Fiction, 2016. 192 с.
5. Горбатов Д. С. Проблема преступлений толпы: подход П. Н. Обнинского. *Психология и право*. 2014. №1. С. 75–81. URL: www.psyandlaw.ru / ISSN-online: 2222-5196 / (дата обращения: 10.09.2020).
6. См., например: Криминология. Словарь-справочник. Составитель Х.–Ю. Кернер / пер. с нем. / / отв. ред. перевода А. И. Долгова. Москва: Изд-во НОРМА, 1998. 400 с.
7. Московичи Серж. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / пер с фр. Москва: Центр психологии и психотерапии. 1998. 480 с.
8. Хавеши М. А. Толпа, массы, политика. Историко-философский очерк. Москва, 2001. URL: https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/2001/Heveshi_1.pdf (дата обращения: 10.09.2020).
9. Черносвитов Е. В. Криминальные толпы и психические эпидемии. URL: <https://sites.google.com/site/echernosvitov/crowds> (дата обращения: 10.09.2020).
10. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу : монографія. Київ: Міленіум, 2008. 216 с.
11. Мокшанцев Р., Мокшанцева А. Психология толпы. URL: <https://www.twirpx.com/file/196908/> (дата обращения: 09.09.2020).
12. Почебут Л. Г. Социальная психология толпы. СПб., 2004. с. 240.

13. Фатхудінов В. Г. Агресивний натопв: психологічні засоби протидії з боку працівників міліції. *Часопис Київського університету права*. 2012/2. С. 235–239.

14. Гусак Т. П. Поведенческие реакции толпы при совершеннии преступлений против общественного порядка и профилактика их проявления. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2013. №1. С. 7–10.

15. Володавська О. С. Відмежування масових заворушень від суміжних складів злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2014. №7. С. 36–40.

16. Кваша О. О. Поняття колективного злочину, колективної злочинної діяльності, колективного суб'єкта в юридичній науці. *Кримінальне право та кримінологія. Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 270–274.

17. Мультимедійний навчальний посібник «Особливості розслідування окремих видів злочинів». *Розділ 7. Особливості розслідування масових заворушень*. Національна академія внутрішніх справ. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/orovz/lections/lection7.html> (дата обращения: 10.09.2020).

18. Чорне перше березня 2014-го в Харкові. URL: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayiny/chorne-pershe-bereznya-2014-go-v-harkovi-0> (дата обращения: 10.09.2020).

19. Олійник Марія. Вбивство проросійськими бойовиками Дмитра Чернявського. URL: <http://www.ostro.org/blogs/mariya-oliynik/160050/> (дата обращения: 10.09.2020).

20. Опубликовано расшифровки бесед Глазьева о Крыме и беспорядках на Востоке Украины. 22 августа 2016. URL: <http://glavnoe.ua/news/n280894> (дата обращения: 10.09.2020).

21. Экс-начальник Луганской СБУ Петрулевич: Террористические группы ГРУ России уже в Киеве и ждут сигнала. URL: <http://gordonua.com/publications/petrulevich-terroristicheskie-gruppy-gru-rossii-uzhe-v-kieve-i-zhdut-signala-29825.html> (дата обращения: 10.09.2020).

22. Мілгрем С. Покора авторитету. Погляд експериментатора / пер. з англ. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 287 с.

23. Маерс Д. Социальная психология / пер. с англ. СПб.: Питер, 1999. 688 с.

24. Сили Б. Определение современного российского конфликта: как Кремль развязывает войны / пер. с англ. // Общество Генри Джексона. Центр исследований по вопросам России и Евразии. Научно-исследовательский доклад. № 15 (2018).

25. Рущенко І. П. Тактика керованого хаосу як інструмент гібридної війни. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*. 2017. №5 (310). С. 6 –29.

26. Рущенко І. Заколотповстання – справжнє ім'я «руської весни». *Безпека Сходу України в умовах гібридної війни: виклики 2019 року* : матеріали Харківського безпекового форуму (м.Харків, 7–8 грудня 2018 р.) / за ред. І. П. Рущенко. Харків, «Право», 2019. С. 15–17.

27. Хочешь мира – победи мятежвойну! / Творческое наследие Е. Э. Месснера. Москва: ЗАО издательство «Русский путь», 2005. 696 с. URL : http://http://militera.lib.ru/science/0/pdf/messner_ea01.pdf (дата обращения: 10.09.2020).

28. Безменов Ю. Теория и практика подрывной деятельности. URL: <https://aillarionov.livejournal.com/891034.html> (дата обращения: 10.09.2020).

29. Герасимов В. Основные тенденции развития форм и способов применения ВС, актуальные задачи военной науки по их совершенствованию. *Военно-промышленный курьер* / Общероссийская еженедельная газета. 2013. №8 (476). URL: <http://vpk-news.ru/articles/14632> (дата обращения: 10.09.2020).

30. Генпрокурор США заявил об «иностранном вмешательстве» в протесты. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4366907#id1904931> (дата обращения: 11.09.2020).

31. Латынина Ю. Смешно и постыдно рассматривать погромы в США как «бунт против системы». URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/06/03/85679-donbass-v-nyu-yorke> (дата обращения: 11.09.2020).

32. У погромов в США выявился четкий сценарий. URL: <https://www.mk.ru/politics/2020/06/08/u-pogromov-v-ssha-vyyavilsya-chetkiy-scenariy.html> (дата обращения: 11.09.2020).

Рущенко И., Рущенко Ю. Криминальная толпа – инструмент гибридной войны.

События весны 2014 г. в Украине, а также инциденты в некоторых других странах, продемонстрировали, что инструментом гибридной войны могут быть программированные массовые беспорядки. Классическая криминальная толпа, которая изучается криминологами со второй половины XIX ст., получила новое содержание. Угроза заключается в том, что страна может быть атакована внешним врагом под видом действий оппозиции. Авторы вводят новое понятие – «гибридная криминальная толпа» и рассматри-

вают основные свойства указанного феномена. В статье также анализируются теоретические предпосылки ведения гибридной войны с использованием в городах противника криминальных толп.

Ключевые слова: гибридная война, толпа, криминальная толпа, гибридная криминальная толпа, массовые беспорядки, национальная безопасность.

I. Rushchenko, Yu. Rushchenko. How criminal crowds are used as a tool of hybrid warfare.

Political developments that took place in Ukraine in 2014 and similar developments in other countries have demonstrated that civil unrest could be used as a tool of hybrid warfare. The issue of crowd mentality has been discussed by criminologists starting from the 19th century. Nowadays it is linked to a number of modern security threats, including a concern of being attacked by an adversary under the guise of opposition. The authors argue that hybrid criminal crowds share common aspects: 1) they could be mobilized provided an adversary had previously created necessary pre-conditions and has significant resources in a certain region; 2) they could contribute to spreading chaos and shifting power dynamics; 3) they are more efficient if an adversary has developed a PR-campaign aimed at legitimising its interference; 4) hybrid crowds could have a demoralising effect on power structures and local population; 5) civil unrest could potentially serve as an excuse to use force. The Russian concept of hybrid warfare justifies using civil unrest to pursue its aims through the following theoretical aspects: a) the idea of 'subversion war' coined by Evgeny Messner; b) the theory of step-by-step destabilisation developed by the KGB; c) the Putin-Gerasimov plan of hybrid warfare that focuses on internal destruction of an adversary using local resources. The Ukrainian experience demonstrates that resilience of both power structures and civil society could crack down on civil unrest used as part of hybrid warfare.

Key words: hybrid warfare, criminal crowds, hybrid criminal crowds, civil unrest, national security.

УДК 343.85

Денисова Т.,

доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Украины,

член Правления Криминологической ассоциации Украины,
Академия государственной пенитенциарной службы
(г. Чернигов, Украина)

e-mail: academy.chernigiv@gmail.com

ORCID 0000-003-4346-4502

МНОГОЛИКОСТЬ «ОБРАЗА ВРАГА» И ПУТИ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ

Денисова Т. Багатогранність «образу ворога» та шляхи його подолання.

Статтю присвячено проблемі виявлення сучасних проявів деструктивної поведінки в українському суспільстві. Розглянуто питання змін у показниках злочинності в умовах військового конфлікту. Констатовано, що загальна теорія запобігання злочинам у сучасних умовах військового конфлікту не отримала свого належного розвитку. На тлі того, що в Україні багато осіб, які брали участь у реальних бойових діях, і які здатні за певних умов використовувати свій досвід в інтересах окремих груп, насильницькі дії, екстремізм, релігійна ворожнеча, пошук іншого «ворога» становлять певну небезпеку для безпеки суспільства. Наведено приклади формування «образу ворога», котрий має різне забарвлення та прояви, і який знаходиться не тільки у сфері військового конфлікту.

Надано пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності протидії деструктивним проявам. Зазначено, що державна політика у сфері протидії злочинності в сучасних кризових умовах функціонування української держави має ґрунтуватися на ідеях забезпечення взаємодії всіх сил і засобів, задіяних у цьому. Указано, що від того, наскільки сильною буде реакція влади на протиправні вчинки, буде залежати забезпечення безпеки і правопорядку для кожного регіону. Закцентовано, що в цьому напрямі потрібна тісна співпраця між усіма гілками влади, правоохоронними органами і громадськими організаціями.

Констатовано, що моральна занедбаність, руйнування ціннісно-нормативної системи, а саме її духовних, соціальних і матеріальних складових, загрожує знищенням тих соціальних перетворень, що вже отримані державою. Зазначено, що протидіяти деструктивним проявам треба через будь-які об'єднання громадян, релігійні, благодійні, спортивні, культурно-масові, у спосіб роз'яснювальної роботи, благодійних акцій, організації різного роду соціальних центрів допомоги, сімейних будинків, надання правової допомоги тощо. Таку роботу потрібно проводити спільно з правоохоронними органами. Указано, що Україна має зміцнювати стратегію консолідації суспільства, подолання його роз'єднаності, а головне, суспільство і його громадяни мають бути націлені на створення атмосфери реальної безпеки і захищеності особи не тільки від злочинних посягань, а й від іншої деструктивної поведінки.

Ключові слова: суспільство, військовий конфлікт, ненависть, екстремізм, расова і релігійна нетерпимість, деструктивна поведінка.

Анализ закономерностей развития современного мирового пространства свидетельствует, что мир находится в начале глобальных цивилизационных преобразований, которые становятся предвестниками кардинальных изменений во всех сферах жизнедеятельности. В условиях формирования таких изменений можно наблюдать как положительные шаги, так и концентрацию личностных и общественных проблем, которые превращаются в информационные, психологические войны, сопровождающиеся террористическими актами, вооруженными конфликтами, быстрым ростом преступности почти по всем направлениям.

Кризисные проявления в экономической, политической, идеологической подсистемах украинского общества продолжают вызывать к жизни количественные и качественные изменения не только в показателях преступности, но и выявлять иные разновидности противоправных действий, приводящие к дальнейшему усложнению криминальной ситуации в Украине. Безусловно, существующая ситуация требует реализации хорошо продуманной стратегии

выхода из кризиса, в частности, противодействия преступности. Можно констатировать тот факт, что общая теория предупреждения преступности в нашем государстве не получала до последнего времени должного развития и внимания. Однако ситуация изменилась с выходом в свет криминологических работ, посвященных отдельным проблемам предотвращения делинквентного поведения граждан, а также темам, связанным с экономической и организованной преступностью, коррупцией, преступностью в сфере использования высоких технологий. Но, к сожалению, пока не приходится говорить о существенных успехах в практической плоскости. Анализ статистических данных МВД Украины и события последнего времени указывают на рост преступлений и правонарушений, особенно их новых форм. В то же время коррупция, деятельность преступных организаций, приобретая принципиально новые черты, становятся все более изощренными и циничными. Меняются стратегические направления силовых ударов, совершенствуется техническое обеспечение, тактика сближения преступности с властными структурами, активизируется пропаганда культа жестокости и насилия, а преступные действия все чаще становятся агрессивными.

Проведенные в последние годы исследования показали, что принятые меры и профилактические действия не в полной мере соответствуют сложившейся в стране ситуации и поэтому не могут привести к коренному подрыву основ и базы любого рода криминальных проявлений. Одними из таких являются проявления ненависти, экстремизма, расовой, религиозной нетерпимости и иные деструктивные действия. На фоне того, что в Украине много лиц, принимавших участие в реальных боевых действиях, способных при определенных условиях использовать свой опыт не только во благо государственных интересов, а в интересах отдельных групп, указанные действия представляют опасность для безопасности общества.

Уровень ненависти, экстремизма, ксенофобии, расизма, неонацизма, терроризма, а также общественно опасных деяний, прямо или косвенно связанных с ними, до последнего

времени в Украине, в сравнении с другими государствами, был практически минимальным. Кажущаяся ситуация выглядела вполне благополучной. К слову, в п. 35 доклада Украины о выполнении положений Международной Конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации, представленном в Комитет ООН, отмечается: «в стране никогда не применялась расовая сегрегация или апартеид, в национальном законодательстве отсутствуют нормы, которые можно было бы определить как систему апартеида. Наша страна осуждает подобную практику, политику, идеологию, ведущую к нетерпимости или расовой ненависти. Украина строит внешнюю и внутреннюю политику на основе международных норм, включая осуждение апартеида и расовой сегрегации» [1].

Действительно, в большинстве случаев в средствах массовой информации (далее – СМИ) речь шла о ксенофобии, неонацизме и экстремизме, проявляемых в Российской Федерации, Казахстане, странах Балтии, а еще чаще – в Азии, Африке и Ближнем Востоке. Изредка встречались отдельные публикации о проявлениях жестокости и насилия по отношению к иностранным студентам, работающим в Украине, мигрантам, приезжающим на постоянное место жительства жителям Азербайджана, Армении, Кавказа, Средней Азии. Уточнялось, что жертвами, как правило, становятся афроамериканцы и лица кавказской национальности, а преступления совершаются на почве экстремизма либо расовой, этнической неприимости лишь за редким исключением [2, с. 3–4].

Статистические данные МВД Украины также частично указывали на уровень преступлений, совершенных по отношению к иностранным гражданам, причем мало связывая такую статистику с явлениями, рассматриваемыми в данной статье. В основном, действия фиксировались как грабежи, разбойные нападения, убийства и др. Возможно, этому есть причины, например, то, что очень сложно выделить преступления, совершаемые в период вооруженного конфликта, на почве экстремизма либо расовой, религиозной, этнической

непримиримости из общего числа совершаемых преступлений, поскольку до последнего времени таких статистических данных не велось. Возможно, камнем преткновения стала высокая латентность данных преступлений, ведь, как известно, факт дискриминации или расизма правоохранительным органам установить гораздо сложнее, чем факт хулиганства или грабежа, а еще сложнее искать и найти истинные причины совершенного преступления.

Лишь в последние годы парламентарии, СБУ, МВД, члены общественных организаций и СМИ уделяют все больше внимания этому вопросу. Думаю, всем хорошо известны информационные сообщения о ситуации с правами человека в Украине, указывающие на многочисленные нарушения, угрозы, запугивания, пытки, жестокое обращение и т.п. Так, в «Докладе о ситуации с правами человека в Украине 16 ноября 2019 года–15 февраля 2020 года» отражены не только случаи гибели или ранения гражданских лиц, связанные с конфликтом на Донбассе, а показаны нарушения в судебной системе, пытки и жестокое обращение с осужденными, случаи нападения и угроз за инакомыслие, религиозные убеждения и др.

Вдумаемся в страшные результаты военного конфликта: общее количество погибших среди гражданского населения составляет, по меньшей мере, 3350 человек. По оценкам на данный момент, число раненых гражданских лиц превышает 7000 человек [3]. Подтверждение этим данным встречаем на каждом шагу: памятные доски на зданиях школ, мемориалы на городских кладбищах, глаза матерей и отцов, потерявших своих детей... С учетом гибели и ранений военнослужащих, искалеченных физически, морально и психически граждан, указанные цифры возрастают в разы, что катастрофически много для Украины.

В последнее время, при совершении практически многих насильственных преступлений со смертельным исходом, используется оружие, привезенное в качестве трофеев. Многие противоправные действия экстремистского характера

обулавляються наличием в обороте (в том числе, и незаконном) предметов и материалов, негативно влияющих на состояние общественной безопасности, среди прочего, и тех предметов, которые обладают разрушительным потенциалом (взрывные устройства, взрывчатые вещества). Эти же предметы, наравне с наркотиками, являются источниками повышенной общественной опасности. Вместе с тем спрос населения на легитимное приобретение огнестрельного оружия не уменьшается. Чрезмерная, не вызванная никакими обстоятельствами, милитаризация населения на фоне ужесточения нравов и ослабления межличностных отношений, неверия населения в возможности правоохранительных органов значительно снижает пороги готовности человека к насилию. Поэтому процедура изъятия из гражданского оборота оружия и вредоносных предметов либо их разрешение требуют детальной правовой регламентации, что послужит главным условием снижения насилия в обществе.

К сожалению, «образ врага» многолик и находится не только в сфере военного конфликта.

Вспомним, как на фоне лозунгов «Владу на смітник», с молчаливого согласия или попустительства со стороны блюстителей порядка, одобрения средствами массовой коммуникации, в мусорные баки водворялись все, кто, по мнению «общественных активистов», не оправдывал их доверия. При помощи тех же СМИ, «активистов», радикально настроенных масс до сих пор осуществляются попытки давления на судей, угрозы и запугивания представителей различных партий и объединений, навешивание различных ярлыков («сепаратисты», «титушки», «нацики» и др.). С одной стороны, принцип свободы мнений, защищенный конституциями большинства демократических государств, запрещает государству влиять на СМИ, в первую очередь, на прессу и телевидение. С другой стороны, ответственное правительство не может дать эту важную область целиком на откуп журналистам. Слишком велика опасность односторонней подачи информации, не говоря уже о том, что для общественности может стать известной информация, которая, скажем, может способствовать

блокировке антитеррористической операции или даже быть опасной для человеческой жизни.

Прошло более семи лет после убийств и насильственных смертей людей на Майдане в период с 21 января по 20 февраля 2014 г. и 02 мая 2014 г. в Одессе, а семь жертв до сих пор ищут правосудия. Свобода мнений и их свободное выражение также находятся под угрозой, поскольку непринятие властями мер для точной квалификации нападений постепенно становится нормой. В такой же ситуации находятся и жертвы насилия на почве религиозной ненависти.

Еще десять лет назад была зафиксирована общая тенденция возрастания пропаганды экстремизма, неонацизма и ксенофобии, а также рост преступлений и правонарушений, совершаемых на их почве. Как показывает анализ публикаций, проведенный О. А. Мартыненко, в современном украинском обществе наивысшей активностью и агрессивностью отличаются ультраправые группы из числа движения «Белая Власть – Скинхед Спектрум» (White Power – Skinhead Spektrum), украинский филиал экстремистской сети «Кровь и Честь» (Blood & Honour), военизированная неонацистская секта «Світова Церква Творця Рутенія» (World Church of the Creator Ruthenia, WCOTC). Их объединяет общая идеология расизма и нацизма. Как подчеркивает исследователь, по предварительным данным МВД, в Украине в 2011 г. насчитывалось не менее 500 человек в возрасте от 14 до 27 лет, объединенных в группы численностью от 20 до 50 человек [4]. Сейчас наблюдается активное давление на молодежь, которую все чаще вовлекают в межнациональные, национальные, религиозные конфликты, несущие заряд агрессии и ненависти. СМИ повседневно освещают материалы, где фигурируют действия молодых людей с проявлениями экстремизма, агрессии, цинизма. Можно с уверенностью сказать, что с каждым годом эти и аналогичные движения становятся все более структурированными и организованными [5]. Если ранее их сборы фиксировались в крупных городах (Киев, Львов, Харьков, Днепро), то сейчас аналогичные выступления по за-

ранее определенным сценариям отмечаются почти повсеместно. К слову, даже в небольших городах неоднократно отмечались несанкционированные выступления молодежи, сопровождавшиеся неонацистскими и радикально националистическими лозунгами, хулиганскими действиями, взрывами памятников, сожжением флагов и т.п.

Нетрудно заметить, что большинство выступающих «работает» по схожим сценариям и считает себя вправе решать судьбы других людей путем жесткого насилия, поскольку «это единственно правильный выход» из создавшейся ситуации. Откуда эта жестокость? Не от того ли, что унижать, оскорблять, грабить, насиловать и убивать стало обыденным занятием?!

Манипулирование умами стало возможным, поскольку наше общество не может преодолеть экономической неустроенности, коррупции, взяточничества, что становится непреодолимой преградой не только для самореализации молодых людей, но и для большинства граждан Украины.

Теряют свой глубокий смысл нравственные ценности, семейные ориентиры. Как показывают исследования причин совершаемых преступлений лицами молодежного возраста, в более 90% случаях механизм противоправного поведения был запущен в результате недостатков семейно-нравственного воспитания. В ряде случаев формирование такого поведения происходит под непосредственным воздействием либо же при участии родителей. Серьезный кризис воспитания наблюдается и в период взросления [6, с. 43–50].

Воспитание безразличия к ближнему своему, зла и зависти, ненужности и отвержения собственных святынь порождает вызревание ненависти и немотивированной агрессии, которые, вполне возможно, перерастут в экстремизм и ксенофобию.

Сейчас в украинском обществе сложились благоприятные условия для возникновения разного рода организаций, в частности, экстремистского и ультрарадикального толка. Этому способствует политическая нестабильность, ведь та-

кие формирования могут создаваться под эгидой определенных политических сил, которые могут использовать их как средство достижения своих целей, как инструмент влияния на любые государственные органы или общество. Деятельность таких организаций в обществе вызвала не только взволнованность, озабоченность, но и страх перед будущим. Следует заметить, что по степени угрозы различных форм социального протеста, создание населением вышеупомянутых групп имеет очень высокий коэффициент дестабилизационного потенциала.

Современные реалии побуждают украинское общество к активной жизненной позиции – от участия в митингах, собраниях, до отстаивания своих прав и свобод в судебном порядке. Но украинские граждане оказались не готовыми к современным вызовам и новым идеалам.

Систематическое противопоставление Востока и Запада, навязывание мифов о всемогущей мафии и олигархии, распространение на почве русофобии возможности террористических актов на украинской территории... Означает ли это наступление ситуации, когда власть и общество в скором времени окажутся бессильными перед «вихрями враждебными» и возрождением новых баррикад?

К сожалению, мы вырастили новое поколение, потерявшее ощущение совести и страха, убежденное в своей правоте, не способное слушать, слышать и понимать друг друга. Поэтому нет ничего удивительного, что в процессе воспитания «новой идеологии» культивируется не путь согласия и компромисса, а путь насилия, который не может привести к прогрессу. Мы можем сослаться на то, что юность быстротечна и в последующем человек сам разберется, что для него есть главное в жизни. Вот только забывается простая истина: накопленный негатив и вечный «поиск врага» обязательно выплеснется и, может быть, даже против тех, по чьим указаниям учинялись погромы, наносились обиды ветеранам, кто призывал уничтожать лиц другой национальности, захватывать и осквернять святыни. Ведь осадок ненависти способен не только задержаться, но и множиться.

Вспоминается древняя христианская притча, когда молодой монах пришел к своему учителю и посетовал на то, что плохо усваивает советы старшего. Учитель подал своему ученику два горшка: один пустой, а другой с медом и посоветовал несколько раз переливать мед из одного горшка в другой. После того, как молодой монах сделал это, старец сказал: «Теперь посмотри на пустой горшок. Неужели в нем ничего нет?» Действительно, пустой горшок не только пах медом, но в нем на самом дне был мед, который стекал по гладким стенкам. «Вот так и мои наставления оседают в твоей душе», – сказал учитель.

Искать врага или сеять добродетель? Неужели уроки истории нас так ничему и не научили? Есть ли необходимость отдавать предпочтение войнам, если есть хоть небольшая, но возможность их избежать? Нужно ли сеять ненависть, нетерпимость, агрессию и злобу? Давайте подумаем вместе, услышим проблему и найдем пути ее решения.

Подытоживая, целесообразно отметить, что государственная политика в сфере противодействия преступности в современных кризисных условиях функционирования украинского государства основывается на идеях обеспечения взаимодействия всех сил и средств, задействованных в этом. Необходимо помнить, что от того, насколько сильной будет реакция власти на такие поступки, будет зависеть обеспечение безопасности и правопорядка для каждого региона. Считаю, что в этом направлении необходимо тесное сотрудничество между всеми ветвями власти, правоохранительными органами и общественными организациями.

Нравственная запущенность, разрушение ценностно-нормативной системы, а именно, ее духовных, социальных и материальных составляющих грозит уничтожением социальных преобразований, уже полученных государством. В настоящее время ситуация становится неоднозначной, а в некоторых случаях, угрожающей. Нельзя стоять в стороне от политических, духовных, социально-экономических проблем, которые касаются каждого гражданина, как нельзя и разбалансировать обстановку, обостряющуюся ежедневно.

Противодействовать деструктивным проявлениям необходимо через любые объединения граждан, религиозные, благотворительные, спортивные, культурно-массовые и т.п. Их деятельность многогранна: через органы местного самоуправления, путем разъяснительной работы, благотворительных акций, организации различного рода социальных центров помощи, семейных домов, оказание правовой помощи и т.п. Такую работу нужно проводить совместно с правоохранительными органами. История развития человечества показывает, что чем более эффективными и рациональными будут меры, тем скорее они смогут стать положительным двигателем в обеспечении безопасности общества. Украина должна укреплять стратегию консолидации общества, преодоления его разобщенности, а главное, общество и его граждане должны быть нацелены на создание атмосферы реальной безопасности и защищенности личности не только от преступных посягательств, но и от всевозможных злоупотреблений со стороны государственных органов власти. Тогда в современном обществе может быть создана возможность не только приостановить преступность и иную противоправную деятельность, но и обеспечить стабильность его ценностно-нормативной системы. Таким образом, вполне очевидным представляется необходимость глубокого переосмысления подходов к формированию и изменению правосознания общества.

Список использованных источников:

1. Доклад Украины о выполнении положений Международной Конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации / Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id. Назва з екрану (дата звернення: 27.05.2020).
2. Лихачев В. Ксенофобия в Украине. Материалы мониторинга, 2007–2008 гг. Киев, 2009. 32 с.
3. Доклад о ситуации с правами человека в Украине 16 ноября 2019 года–15 февраля 2020 года. Управление Верховного комиссара ООН по правам человека. URL: <https://www.ohchr.org/>

Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_RU.pdf. Название с экрана (дата звернення : 02.09.2020).

4. Мартиненко О. Расизм і ксенофобія в Україні – нові виклики у сфері захисту прав людини. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/114079>. Назва з екрану (дата звернення: 27.05.2020).

5. Бандурка А. М. Власть толпы. Харьков : Золотая миля, 2017. 312 с.

6. Денисов С.Ф. Детермінанти злочинності і моделі кримінологічної превенції злочинів молоді : монографія. Запоріжжя: КПУ, 2010. 396 с.

Денисова Т. Многоликость «образа врага» и пути его преодоления.

Статья посвящена проблеме выявления современных проявлений деструктивного поведения в украинском обществе. Рассматриваются вопросы изменений в показателях преступности в условиях военного конфликта. Констатируется, что в Украине лица, принимавшие участие в реальных боевых действиях, способны при определенных условиях, использовать свой опыт в интересах отдельных групп, а насильственные действия, экстремизм, религиозная вражда, поиск «врага» представляют реальную опасность для безопасности общества. Наведены примеры формирования «образа врага», который имеет различную окраску, проявления и находится не только в сфере военного конфликта.

В материалах указываются предложения, направленные на повышение эффективности противодействия деструктивным проявлениям. Отмечено, что государственная политика в сфере противодействия преступности в современных кризисных условиях функционирования украинского государства должна основываться на идеях обеспечения взаимодействия всех сил и средств, задействованных в этом. Общество и его граждане должны быть нацелены на создание атмосферы реальной безопасности и защищенности личности не только от преступных посягательств, но и от иного деструктивного поведения.

Ключевые слова: общество, военный конфликт, ненависть, экстремизм, расовая и религиозная нетерпимость, деструктивное поведение.

Denisova T. The versatility of the «enemy image» and the ways to overcome it.

The article is devoted to the problem of identifying modern manifestations of destructive behavior in Ukrainian society. First of all, the issues of changes in crime rates in the conditions of a military conflict are considered. It is stated that the general theory of crime prevention in modern conditions of military conflict has not received its sufficient development. Against the background of the fact that there are many people in Ukraine who took part in real hostilities, who, under certain conditions, are able to use their experience in the interests of individual groups, violent actions, extremism, religious enmity, the search for an «enemy» pose a certain danger to the security of society. Examples of the formation of an «enemy image» which has different colors and manifestations and is not only in the sphere of military conflict are given.

The materials provide suggestions aimed at improving the effectiveness of counteracting destructive manifestations. It is noted that the state policy in the field of combating crime in the modern crisis conditions of the functioning of the Ukrainian state should be based on the ideas of ensuring the interaction of all forces and means involved in this. It is indicated that the provision of security and law and order for each region will depend on how strong the reaction of the authorities to illegal acts will be. In this direction, close cooperation is required between all branches of government, law enforcement agencies and public organizations.

It has been stated that moral neglect, destruction of the value-normative system, namely its spiritual, social and material components, threatens to destroy the social transformations received by the state. It was noted that it is necessary to counteract destructive manifestations through any associations of citizens, religious, charitable, sports, cultural. Such activities should be carried out through explanatory work, charitable actions, the organization of various kinds of social assistance centers, family homes, legal assistance involved in this. This work needs to be done in conjunction with law enforcement agencies. It was indicated that Ukraine should strengthen the strategy of consolidating society and overcome its disunity.

Society and its citizens should be aimed at creating an atmosphere of real security and personal protection not only from criminal encroachments, but also from other destructive behavior

Key words: society, military conflict, hatred, extremism, racial and religious intolerance, destructive behavior.

УДК 316.1: 811.161'37:165.194

Богучарова О.,

докторка психологічних наук,
професорка кафедри юридичної лінгвістики
та практичної психології,

Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

(м. Северодонецьк, Україна)

e-mail: bogucharova_o@i.ua

ORCID 0000-0001-5617-9175

Звонюк О.,

кандидат психологічних наук, доцент,

Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

(Северодонецьк, Україна)

e-mail: zvonakas@ukr.net

КОНФЛІКТ НА СХОДІ УКРАЇНИ ОЧИМА АНГЛОМОВНИХ МАСМЕДІА

**Богучарова О., Звонюк О. Конфлікт на сході України очима
англомовних мас-медіа.**

Дослідження присвячено масмедійному дискурсу концепту ВІЙНА в англомовних ЗМІ, який розгортається навколо подій на Сході України. Дані доводять, що англійський медіадискурс є системою з політкоректним мовним медіаподанням концепту ВІЙНА. З'ясовано, що провідним для англійської мовної свідомості є демілітаризований образ війни. Показано, що події в Україні представлено трьома типами дискурсивних образів-моделей як складників концепту ВІЙНА, що конкурують між собою: емоційний – внутрішнього конфлікту; раціональний – гібридної війни; соціально-прагматичний – регіонального конфлікту, масштабованого та інтернаціоналізованого як внутрішніми, так і зовнішніми міждержавними чинниками. Англомовний дискурс також тісно пов'язаний із трансляцією лінгвістик військових евфемізмів (АТО, сленг), маніпуляціями (табування), порушенням відвертих комунікацій із медіаудиторією (інакомовність).

Ключові слова: дискурс, концепт ВІЙНА, евфемія, маніпуляції, соціопсихолінгвістичні засоби впливу, англійська мовна свідомість.

Сучасний етап розвитку англійських масмедіа характеризується значним лексичним пом'якшенням змісту «гострих» висловлювань, існуванням негласної заборони і табуванням певних «неоднозначних» тем у публічному медійному просторі, творенням газетного і радійного тексту як результату «гарної», тобто евфемізованої медійної інтерпретації автором «поганої» контроверсійної реальної події. Водночас поглиблюється ситуація глобального протистояння у світі, що, окрім усього, також викликає суттєві зміни масмедіадискурсу в засобах масової інформації (ЗМІ) та посилює інтенсифікацію зрушень у масмедійних і лінгвокультурних мовознавчих процесах. Наявним доказом цих зрушень стають нові мовленнєві канони масмедійного, газетного дискурсу: уживання вуалітивних одиниць для номінації проблемних явищ, залучення евфемізованих термінів арготичного характеру та загальний «манірно-ніжний спосіб перефразування» [1, с.65] контроверсійних подій. Зазначені прийоми пом'якшення незрідка діють у напрямі зміни концептуального поля самої події, що зокрема значуще підсилює дискурс так званого інакомовлення («doublespeak»). Звісно, у масмедіадискурсі, зокрема військової сфери та її безпековому аналогові, – це насамперед пов'язано з потребою дотримання вимог політкоректності.

Загалом означений процес упродовж останніх десятиліть відзначається особливою інтенсивністю та пояснюється здатністю соціопсихолінгвістичних механізмів бути потужним засобом формування нових суспільних мовномисленнєвих шарів масової свідомості, а також лінгвокультурних стандартів презентації подій. Водночас інакомовлення, за суттю, є «непряма номінація об'єктів та явищ, для позначення яких існує певна пряма номінація, однак із певних причин її використання є небажаним, непристойним або забороненим у певному суспільстві» [2, с. 231]. Наприклад, західні автори надають цілу низку політкоректних словосполучень на позначення «бойових акцій» з тяжкими наслідками (людські жертви). Журналісти, зокрема англійської преси, переважно використовують їх як евфемізовані лінгвістичні вирази з

меліоративним (позитивним) ефектом. Скажімо, задля того, щоб пом'якшити смертельні помилки військових, у британських та американських масмедіа існують сленгові вирази на кшталт «*friendly fire*» або «*blue-on-blue*» – «братній, дружній вогонь» або «блакитні по блакитних», – тобто смертельний обстріл своїх же військових підрозділів (на англійських військових картах власні позиції зазвичай позначено блакитним кольором) [3, с. 111].

Очевидно, евфемію в системі інакомовлення як мовленнєвий елемент військових лінгвістик можна розглядати і як інструмент, що відволікає увагу адресата від забороненого поняття через створення нейтральної чи позитивної конотації [4, с. 123]. Проте загальновідомо, що евфемізми масмедіа-дискурсу не лише замінюють небажані в певній ситуації слова та мовні вирази, а головню ті, які навантажені провокуванням украй негативної реакції медіааудиторії. Як зазначають дослідники з проблем психолінгвістики [5, с. 731], показово, що групу найбільш частотних евфемізмів військового дискурсу утворюють ті мовні одиниці, що номінативізують загибель військових і смерть мирних жителів на війні. Очевидно, у масмедіа-дискурсі ці евфемістичні номінативи наділені найбільшим маніпулятивним впливом, адже передусім покликані чинити тиск на психіку солдата, аби він був здатний виконувати смертельно небезпечні завдання та вмотивовано віддавати своє життя, воюючи за життя інших. З огляду на такі тенденції зарубіжні лінгвісти започатковують, навіть, дисципліну «евфематика» [6, с. 238], одним з напрямів якої є дослідження природи і механізмів маніпулятивного впливу евфемізмів у мові ЗМІ [7].

Виходячи з вищевикладеного, має сенс дослідити англомовний концепт ВІЙНА та військові семантики, розповсюджені в англомовному британському та американському дискурсах. Навіть більше, наприклад, у масмедіа-дискурсі стосовно кризи на Сході України дуже розмаїті конотації (війна на Донбасі, військові події, АТО, гібридна війна, громадянський конфлікт тощо) [8]. Не зафіксована дефініція «війна» («war») щодо конфлікту в Україні в міжнародному, а

також національному медійному і правовому полі, принаймні, поширення шифрів на кшталт АТО, ООС і відсутність самого терміна «війна», що є одним із ключових для суспільної свідомості, – чи не навмисним є його масмедійне табування, – очевидно, перешкоджатиме не лише підняттю значного пласту вузькоспеціалізованих коректних понять безпекової сфери. Дискурсивне табування так само перешкоджатиме розумінню соціопсихолінгвістичних ефектів маніпулятивного впливу на англомовну, уже не кажучи про україномовну, менш досвідчену, медійну аудиторію.

Засоби англомовної номінації концепту ВІЙНА вказують, що концепт є об'єктом уваги представників різних наукових галузей, серед яких філософія, соціологія, психологія, історія, політологія, філологія [9; 10; 11]. Оскільки масмедіа-дискурс діє на перетині лінгвістичної, психологічної та соціологічної парадигм, актуальним стає соціопсихолінгвістичний вимір концепту ВІЙНА під час масмедійної репрезентації військових і безпекових питань. Зрозуміло, що згодом у наукових колах відбувається зсув інтересу від констатувальних досліджень до тих, у фокусі яких опиняються характеристики лінгвістичних, психолінгвістичних, соціолінгвістичних аспектів повідомлень масмедіа-дискурсу. Скажімо, у явищі й концепті ВІЙНА наукові розвідки вчених завжди спрямовані на пошук засобів сугестії та контрсугестії як маніпулятивного впливу в гібридній війні [12]; аналізуються евфемізована «мова війни», її додання в журналістському дискурсі та ефекти різних мовних стратегій [8]; конкурентні дискурси у висвітленні військових подій [10]; природа психолінгвістичних чинників маніпуляцій у масмедіа [7]; мовленнєві моделі війни, змісту та мовної об'єктивації реального концепту ВІЙНА у ЗМІ [10; 13]; технології реконструювання образу війни в публічному просторі [14]; особливості побудови медіаобразу кризи в Україні в міжнародних ЗМІ [15, с. 275; 16]. Отже, попри наявність великої кількості досліджень щодо особливостей концепту ВІЙНА у висвітленні військових подій в Україні англомовним медіадискурсом, власне наукових розвідок українських авторів україномовно обмаль.

Тим паче, що українська спільнота є свідком і учасником цих тривалих контраверсійних подій.

Метою дослідження визначено виявлення напрямів висвітлення соціопсихолінгвістичними засобами концепту ВІЙНА в англomовному медіадискурсі. Матеріалом дослідження слугували публікації текстів і радіоповідомлень у «The Guardian», «The Economist», «Time», «Atlantic Council», «Foreign Affairs», «The New York Times», а також сайтів, сервісів і платформ каналів «BBC», «CNN», «Radio free Europe».

Як методи дослідження обрано соціологічні моніторинг і контент-аналіз, у межах яких за методикою суцільної вибірки аналізувався масив медіатекстів, складений за методом випадкових чисел із 87 статей і радійних повідомлень із 2014–2020 рр., що інформували стосовно конфлікту в Україні, загальний обсяг 179 415 слів (цифрові версії відповідних платформ і сайтів). Вивчення внеску засобів політкоректності в дискурс концепту ВІЙНА було здійснено через дискурс-аналіз як методу психолінгвістичного дослідження. Для поглибленого дослідження англійської мовної свідомості сучасної англomовної медіааудиторії також був застосований метод семантичного диференціалу (SD) (Osgood, 1952) як описово-статистичний психологічний метод (суб'єктивні оцінки сприйняття військових подій в Україні та ранжування оцінок за нейтральною/позитивною конотацією за набором медіатермінів). Склад вибірки респондентів англomовних порталів було отримано через адресну розсилку 150 особам – користувачам англomовної частини соціальної мережі «Фейсбук» – передплатникам тих електронних англomовних новинних видань, які висвітлювали події, що відбувалися в Україні, з повною та неповною вищою освітою. На наш дослідницький запит відповіді добровільно надіслали 50 осіб англomовних респондентів віком від 21 до 49 років, що становить 96,5% вибірки «Фейсбук»-користувачів.

Вербалізований лексичними засобами англійської мови концепт ВІЙНА в масмедіа має свою специфіку в англійській мовній свідомості, яку втілюють основні складові його змісту. Зокрема, осмислення цього концепту в англomовних

ЗМІ вибудовується за таких мовленнєвих компонентів його змісту, як «*intervention*» (втручання, інтервенція), «*incursion*» (вторгнення, набіг, рейд), «*infiltration*» (проникнення), «*invasion*» (напад, десантування) або «*conflict*» (конфлікт), «*warfare*» (боротьба), «*fight*» (сутичка), «*anti-terrorist operation*» (АТО), «*crisis*» (криза) тощо. За суттю, це терміни-евфемізми, що є мовленнєвими інваріантами концепту ВІЙНА. Нагадаємо, що евфемізми розуміють як «хорошу чи сприятливу інтерпретацію поганого слова» [17, с. 35–36]. Тобто замість поняття «війна» («*war*») у англomовному масмедіадискурсі автори більше використовують наведені вище «гарні» терміни, ніж сам досліджуваний концепт. На підтвердження надаємо показову цитату: «*British Prime Minister David Cameron has called the current situation in Ukraine a «large scale incursion»... A spokesman for German Chancellor Angela Merkel used the term «military intervention». And U.S. President incursion»* (<http://www.rferl.mobi/a/ukraine-russiainvasion-incursion-war/26556939.html>). У цьому прикладі використано досить поширені воєнні («*military*») словосполучення «*incursion*» та «*intervention*». Ці англійські аналоги є типовими для опису подій як складові змісту концепту ВІЙНА. Водночас у масмедіадискурсі 2014–2020 рр. з'явилися нові номінативні одиниці, які супроводжують зазначені терміни, зокрема «*large-scale*» (крупномасштабний), «*bloody*» (кривавий), а також обамівський оксюморон «*ongoing*» (безперервний) щодо «*incursion*» (втручання). Провідним у всіх цих номінативах, зокрема й в оксюмороні, є поєднання несумісного, наприклад, номінативу «вторгнення» як одноразової акції та прикметника з ознаками «безперервності» у часі, тобто постійно відновлювальної військової акції. Така несумісність дає змогу задіяти власне психолінгвістичні прийоми вуалізації та маскуванню реальної негативної події. Загалом лінгвістичні моделі, де сферою та джерелом є концепт ВІЙНА, уособлюють концептуальний вектор агресії, що є рухом, обмеженим у часі, де саму агресію звичайно автори не схильні виставляти назовні. Вочевидь, терміни на кшталт «втру-

чання», «вторгнення», «напад» мають знівелювати цей вектор, перевизначити через засоби інакомовності, почасти побутовими, політкоректними з погляду конфліктних практик англомовними аналогами терміна «війна». Проте очевидно й інше. Метафорична модель, яка тут застосовується, якщо послатися до семи «кров» («bloody»), – це антропоорієнтований фрейм «війна – живий організм», який, звісно, виконує експресивно-мовленнєву функцію та задає горизонт виявів емоції уявного страху. Звідти лексема «війна» підсвідомо зберігає негативне асоціативне поле. Саме слова зі семою «кров», «кривавий» тут є тим містком, що впливають на спектр розуміння англомовною свідомістю справжньої сутності військових подій в Україні. Із залученням же часової ознаки цей вектор набуває стратегіальності (а саме «безкінечного», тривалого «вторгнення»). Тому попри різну прагматичну настанову англомовної масмедійної інакомовності під час репрезентації конфліктної події в Україні, яка порізному впливає на трансформацію семантики слів англомовною свідомістю, базове поняття «war» залишається незмінним (жах, небезпека, убивство, криваві події).

Цікаво, що замість терміна «war» у дискурсі незрідка постає інваріант «warfare» (боротьба), притому, що «fare» в англомовній свідомості за асоціаціями явно ширше, ніж «боротьба», зокрема це і «вартість проїзду», і «тарифи», «прощання», і навіть дієслівний номінатив, що щось закінчилося добре, тобто «обійшлося» (<http://www.atlantic-council.org/blogs/ukrainealert/why-americans-should-care-about-ukraine-in-a-gigantic-laboratory>). Зазначимо, що хоча названі слова цілком антроподеструктивні, але їх семантичні конотації можуть відобразитися у свідомості нейтрально, оскільки сферою-мішенню тут постає часовий, «економний» бік війни, її завершення (прощання), що виходить з асоціативної лексики британських і американських масмедіа.

Не менш показовим є той факт, що в англомовних ЗМІ йдеться про значно більшу лінгвістичну стурбованість авторів масмедіадискурсу щодо неймінгу або «нікнейму»

явища, ніж про визначення самого факту війни: *...officials have tied themselves in linguistic knots attempting to define what, exactly, is going on in Ukraine* (офіційні посадовці зв'язали себе лінгвістичними узами, намагаючись визначити, що саме відбувається в Україні)... І далі. *Some agencies later changed their translation from «invaded» to «entered». But the genie was already out of the bottle* (Деякі агентства пізніше змінили свій переклад з «вторглися» на «увійшли». Проте джин уже був випущений із пляшки). Тобто, як би там не було насправді, дискурс англомовних масмедіа тему війни опановує за мовленнєвими правилами неймінгу, на протигагу об'єктивній оцінці подій. Тоді не випадково військові у своїх медіаповідомленнях радше завчасно «подбають» про «нейтралізацію» і «зачищення» бойовиків, ніж припустять їхнє вбивство [18, с. 267]. Інакше кажучи, у новинних і аналітичних текстах блискавично спрацьовує такий психолінгвістичний прийом, як інакомовність масмедіадискурсу, до того ж, й анітрохи не менше, лінгвістичні прийоми евфемізації (поліпшення) наслідків явища війни.

На підтвердження ще один приклад, де військові події на сході артикульовано як напад, десантування. *«Ukraine's ambassador to the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) publicly called the conflict an invasion. So did the Australian Prime Minister, and the foreign ministers of Latvia and Lithuania»* (<http://www.rfrl.mobi/a/ukraine-russiainvasion-incident-war/26556939.html>). Природно, що проблема війни за такого медіаподання не зникне сама собою. Тобто нові англомовні семантичні конотації для опису лексеми «war» хоча й уникають табуьованої лексеми, але з постійними лінгвістичними перетвореннями («вторглися?», «увійшли?», «десантувалися?», «напали?») масштабують концепт, інтернаціоналізують конфлікт. Через це табуьований концепт ВІЙНА перетворюється на сугестивний номінатив, «опромінюваний» прикметниками, в одних випадках «добрими», в інших – «поганими». Як наслідок такого мовленнєвого оформлення концепту ВІЙНА, власне, з одного боку,

відбувається емоційне «погладжування» почуттів медіааудиторії. Це і є психолінгвістичний ефект термінів-евфемізмів. З іншого – це не завжди вдається. З огляду на це зазначимо, що евфемія, як і прийоми інакомовлення, дають змогу масмедіа транслювати більш-менш емоційно-позитивні оцінки військових подій з явно негативними денотатами. На підтвердження тези ще одне цитування: «*The conflict has claimed more than 13,000 lives, driven almost two million people from their homes, and caused immense material damage*» (Конфлікт забрав 13 000 життів, вигнав зі своїх будинків майже два мільйони людей і заподіяв величезний матеріальний збиток) (<https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2019-11-21/how-end-war-ukraine>). Як для заперечення та табування факту і лексеми «війна», наведені цифри загиблих бійців і біженців вражають (13 тис. та 2 млн. відповідно). Невипадково тут з'являються шифри АТО, JFO як вуалізація цифр загиблих і втрат.

Зрештою, інакомовність діє й щодо термінів зі значенням «військових підрозділів» і «бійців», а також «постраждале мирне населення» у концепті ВІЙНА. У першій складовій групі військової лексики найбільш поширеним є вираз «ввічливі чоловічки». Очевидно, що іронічне вживання терміна «чоловічки», огортання концепту ВІЙНА в дитячу контекстуальну обгортку «ввічливості» має сприяти позитивній оцінці дій військових підрозділів, що ворогують. Ця лексика максимально евфемізована, меліоративна й почасти з каламбуром поширює жартівне ставлення медіа до тих, хто бере активну участь у військових операціях – бійців, солдатів. Переважна більшість термінів складової «населення» у концепті ВІЙНА, на противагу активним учасникам бойових дій, є знеособленими номінативами й безособовими лексемами: «*collateral damage*», «*civilian impacting*», «*non-military casualties*» – «супутні втрати» (інше значення – пошкоджені будинки, лікарні, школи тощо). За суттю, ці вирази – субстандартна лексика, або сленг військових, тобто це евфемізми арготичного характеру, зрозумілі лише військовим. Таке безособове метафоричне переосмислення образу людини в концепті

ВІЙНА в англomовному масмедіадискурсі призводить до того, що цивільну людину репрезентують не як ключову фігуру «війни» в Україні, яка підлягає захисту військових, а як випадкову мішень на полі бою. Узагальнюючи результати дослідження мовленнєвих компонентів в англomовних масмедіа – евфемізми та соціопсихолінгвістичні ефекти в структурі концепту ВІЙНА, – виокремимо найбільш частотні.

Табл. 1.

Порівняння англійських складових концепту ВІЙНА з їх українським перекладом і прийоми соціопсихолінгвістичного впливу на англomовну медіааудиторію

Англomовні терміни	Українські терміни	Прийоми впливу
conflict (bloody)	військовий конфлікт, війна (кровопролиття)	такий, який камуфлює масмедіаефект «війни»
Intervention	утручання	«сіра» масмедіапропаганда
international conflict	міжнародний конфлікт	«увічливий» дискурс
Fight	боротьба	популістський позитив сили
Ceasefire	припинення воєнної	дискурс деміталіризації
geopolitical crisis	геополітична криза	дипломатичний дискурс
military involvement	військове втручання	м'яка масмедіапропаганда
anti-terrorist operation	АТО, ООС	популістський дискурс
diplomatic pressure	гібридна війна	вигідний масмедіаефект
the aid	збройна допомога	вигідний масмедіаефект

Англомовні терміни	Українські терміни	Прийоми впливу
little green men, polite people	маленькі зелені чоловічки, увічливі люди	популістська деміталізація
collateral damage, soft target	супутні «збитки», жертви, легка мета щодо загиблих із числа мирного населення	«чорний» гумор, ефект глумління

Отже, англомовний масмедіадискурс має тенденцію конотувати війну опосередковано, за стандартами та прийомами інакомовності, використовуючи ефекти вуалізації, маскування та евфемії, до того ж іноді поєднуючи непоєдане.

Вивчаючи масмедійний дискурс, важливо зауважувати той факт, що номінативний простір концепту ВІЙНА створюють не лише традиційні для національної англомовної свідомості засоби, а саме: лінгвістика, семантика слова та мовні вирази. Не менш важливими стають образні одиниці й моделі, якими послуговуються автори дискурсу, та їх мовленеві аналоги, які можуть бути найбільш дискусійними під час розгляду конкретних військових подій і водночас найбільш впливовими й маніпулятивними. Зокрема, це підтверджує розмаїття англійських термінів і неузгодженість словників і лінгвістик, за допомогою яких висвітлюють події в Україні: «civil war» («громадянська війна», BBC), «Donbas separatism» (донбаський сепаратизм, BBC; The Guardian), «insurgency» («повстання», Радіо Свободна Європа), rebellion («заколот», Foreign Affairs magazine), «bottom up revolt» («бунт низів»), «internal conflict» («внутрішній конфлікт», Foreign Affairs magazine). Очевидно, що за такої великої кількості термінів концепт ВІЙНА зазнає ефекту розмивання, а отже, набуває нейтральної конотації. Щоправда, цей різнобій цілком вкладається в стандарти плюралістичних підходів англомовних масмедіа. Проте англомовну військову лексику в

масмедійному дискурсі концепту ВІЙНИ як системі характеризує провідний для англійської мовної свідомості почасти демілітаризований образ війни, що оформився відповідно до прихильності англосаксонської суспільної свідомості до вирішення конфліктів через переговори.

Водночас поряд із єдністю образу війни і термінологічним різноманіттям за стандартами англомовних масмедіа існує також декілька дискурсивних образів-моделей, які пояснюють події на Сході України для англомовної масмедійної аудиторії. Попри все, серед цих образів-моделей одним із найпоширеніших є дискурсивний образ-модель внутрішнього, громадянського конфлікту (<https://www.bbc.com/news/world-europe-28951324>). Тобто переважна частина західних авторів військові події в Україні розглядають крізь призму «внутрішнього конфлікту» або «громадянської війни» [19; 20]. Інакше кажучи, у значній кількості впливових західних ЗМІ в масмедіадискурсі сформовано образ «повстання» («the Donbass insurgency») в Україні. І тому медіадискурс у розгортанні концепту ВІЙНА в англомовних масмедіа, який йде поза забороненої семи «війна», спрямовується антропоорієнтовними лексемами руху, подорожі, кампанії, а на смисловому рівні – регіоналізмом і регіональною ідентичністю, етнічністю, мовним «питанням». Про значимість останніх свідчать дані опитувань [21]. Звісно, такі лексичні та смислові ряди сприяють когнітивній визначеності англомовної медіааудиторії в оцінці подій в Україні на користь «праведної війни» повстанців або, принаймні, демілітаризованого образу війни й руху повстанців – етнічних росіян. Констатуємо, що в англомовній свідомості когнітивні, раціональні оцінки українських подій виходять на рівень дискурсу, моделей та образів «повстанських рухів», а звідти – регіональних «непорозумінь» і бунту в Східній Україні, а зовсім не образів міждержавної війни або воєн у Донбасі. Англомовні масмедіа не вважають, що повстання – це образ «підступної війни» зовнішнього колись братнього народу, який перетворився на ворога, як вважають деякі неангломовні ЗМІ.

Повертаючись до пояснення природи такого типу англійських визначень концепту ВІЙНА як масмедійного явища, стає очевидним, що дискурс і дискурсивні образи-моделі «повстання» оформилися відповідно до прихильності англосаксонської суспільної свідомості до ідей етнічності, сепаратистських рухів, а в медійних і наукових колах – «академічного орієнталізму» [22]. Щоправда, учені також припускають зумовленість появи такої дискурсивної моделі з огляду на російськоцентричний погляд на війну [10; 22]. Одночасно наявні й спроби дискредитувати сам концепт через чорний англійський гумор: «*chivalrous attempts*»; «*makes a mockery*»; «*easy definition... to understand*» ([https:// www.foreignaffairs.com/ articles/ ukraine/2019-11-21/how-end-war-ukraine](https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2019-11-21/how-end-war-ukraine)).

Звісно, образ внутрішнього конфлікту значною мірою є емоційний, оскільки зачіпає почуття тих українців, які втратили рідних на цій війні. Чи є це недооцінкою ролі Росії в актуалізації, мовляв, воєнної карти в Україні, чи, навпаки? Запитання залишається відкритим. Тому попри різну прагматичну настанову щодо цього «погладжувальних» ефектів недосить. Звідти цілком зрозуміло, чому самі західні спеціалісти вважають, що масмедіа тоді вдаються до евфемізованих номінативів, коли хочуть «ошукати громадську думку» (23, с. 175).

Водночас значно менша частина західних ЗМІ, а також учених дивляться на ці події як гібридну війну Росії проти України [24; 25]; приховану агресію Росії не лише проти України, а й Заходу [26]; спеціальну військову операцію в Криму і Донбасі [27]. Щоправда, зокрема, МКЧХ (Міжнародний комітет Червоного Хреста) як впливова міжнародна установа конфіденційно припустив, що в Україні, радше за все, міждержавне протистояння, або неміжнародний збройний конфлікт (Радіо Свобода). Тут також наявне різноманіття термінів щодо подій в Україні, але хоча значно менше, проте й більш суперечливе: «спеціальні сили операцій в Криму і Донбасі» («*special operations forces in Crimea and Donbas*»); війна в Донбасі («*the war in the Donbas*»); гібридна війна на сході («*hybrid warfare in the East*») тощо. Треба зважити навіть

на назви аналітичних оглядів, до прикладу: «Українська громадянська війна: чи дасть змогу така термінологія вирішити конфлікт?» («Ukraine's civil war: would accepting this terminology help resolve the conflict?») [19]. Уважається, що в дискурсивному образі-моделі «гібридна війна» не враховано складність внутрішньої ситуації в Україні напередодні конфлікту. Очевидно, образ гібридної війни – це цілком раціональна модель військової операції. Проте саме з огляду на цей дискурсивний образ-модель убачається, що витворення лише термінології є явно недостатнім кроком для вирішення конфлікту.

Третю позицію в англomовних масмедіа поширюють міжнародні дослідницькі установи, проекти та дослідники, які вбачають у цих подіях обидві складові, розглядаючи конфлікт із феноменологічних позицій, зокрема як прояв динаміки Євромайдану, регіонального конфлікту та бойових зіткнень. Перевага внутрішніх чинників над зовнішніми або навпаки в цьому дискурсі визнається не обов'язковою [28]. Незрідка це один з елементів соціально-прагматичного позиціонування конфлікту на підставі оцінок воєнних експертів щодо його масштабування, від регіонального до інтернаціоналізованого, як через внутрішні, так і зовнішні чинники. У міжнародних дослідницьких проєктах зазвичай наголошують на засобах його вирішення, технологіях посередництва й примирення або ж за непрямої переваги одних чинників над іншими обирають стратегію медіації конфлікту. Щоправда, тут також виникає питання відбору слів-стимулів у масмедіадискурсі [29]. До прикладу, звернемо увагу на неоднозначний ужиток навіть термінів «конфлікт» і «АТО». Очевидно, що термін «конфлікт» у масмедіадискурсі не відповідає прямому своєму значенню (занадто кривавий), так само як і АТО (занадто тривалий), хоча їх медіафіксація перебуває серед високочастотних лексем і номінативів. Нагадаємо, що саме через цей дискурсивний образ-модель виникає низка евфемізованих понять як дипломатично ввічливої заміни емоційно жаклих подій та аналогу Мінського мирного процесу («the Minsk peace process»): «архітектура

міжнародної безпеки», «геополітична криза», «майбутня траєкторія світових справ» (<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-americans-should-care-about-ukraine/>).

Окрім цього, тут концепт ВІЙНА подано як елемент міжнародної безпекової архітектури. Отже, попри те, що медіа фіксують негативний зміст концепту ВІЙНА, але через евфемізми негатив подій в Україні звужується, дискредитується й зазнає натомість когнітивної переробки, замість емоційного несприйняття.

Для підтвердження висновків ми вбачаємо доцільним використання методу семантичного диференціалу [30]. Цей метод дає змогу насамперед виявити конотативне значення військових термінів, що пов'язано з особистісним досвідом, соціальними настановами, емоційно насиченими й мало усвідомлюваними формами когнітивної оцінки. Ранжування оцінок концепту ВІЙНА подано нижче (табл. 2):

Табл. 2.

Ранги оцінок (сприйняття) складових концепту ВІЙНА за шкалою семантичного диференціалу Ч. Осгуда

-13	-11,5	-8	-6	-3,5	-2	0,5	1	2	7	10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
w/hw	Ak	K	i	mi	Gc	IC	FC	ATO	JFO	dp

Примітка. 1. war / hybrid war; 2. armed conflict; 3. conflict; 4. intervention; 5. military involvement; 6. geopolitical crisis; 7. international conflict; 8. frozen conflict; 9. anti-terrorist operation; 10. joint forces operation; 11. diplomatic pressure.

Із розподілу рангів випливає, що нейтральні евфемізми (ATO, JFO, FC, IC, diplomatic pressure) потрапили в «позитивну» частину спектра англійської мовної свідомості. Прямі, неевфемізовані, антропоконструктивні, що найбільш адекватно визначають сутність об'єкта воєн на Сході України щодо агресивних військових дій (armed conflict, war, hybrid war), склали більшу за обсягом «негативну» частину мовної свідомості та отримали найнижчі бали. Отже, у масмедійному дис-

курсі концепту ВІЙНА англомовна аудиторія оцінює військові події на Сході України не як маніпулятивне, навмисне політкоректне переосмислення англомовними ЗМІ руйнівних подій за допомогою слів загальноповживаної лексики, а як семантику тимчасового конфлікту, взаємного непорозуміння «братніх» народів.

З огляду на проведене дослідження автори дійшли певних висновків.

1. Англійський масмедіадискурс військових подій є політкоректною психолінгвістичною системою з панівною дискурсивною моделлю використання слів-замінників концепту ВІЙНА. Англомовний дискурс тісно пов'язаний із трансляцією лінгвістик військових евфемізмів (АТО, сленг), маніпуляціями (табування), порушенням відвертих і щирих комунікацій з англомовною медіааудиторією (інакомовність).

2. Психолінгвістичні механізми використання евфемізованого військового дискурсу в англомовних масмедіа пов'язані з актуалізацією почасті демілітаризованого образу війни в англійській мовній свідомості. До того ж отримані дані також доводять, що події в Україні представлено трьома типами дискурсивних образів-моделей як складових концепту ВІЙНА, які конкурують між собою: емоційний – внутрішнього конфлікту; раціональний – гібридної війни; соціально-прагматичний – регіонального конфлікту, масштабованого та інтернаціоналізованого як внутрішніми, так і зовнішніми міждержавними чинниками.

3. Пом'якшувальний меліоративний вплив евфемізації та інакомовності на англійську масмедіааудиторію підтвердили дані семантичного диференціалу.

Список використаних джерел:

1. Karimnia A. Euphemistic Strategies Used by Iranian EFL Learners: Death and Lying in Focus/ A. Karimnia, M. Khodashenas // The Journal of Applied Linguistics and Applied Literature: Dynamics and Advances. 2016. № 4 (1) (Winter and Spring). doi: 10.22049/jalda.2018.26169.1052.

2. Галайчук А. Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. 46(1). С. 231–239.
3. Rawson H. Dictionary of Euphemisms and other Doubletalk. New York: Castle Books, 2002.
4. Чік Л. Засоби мовного маніпулювання у сучасних ЗМІ. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2015. № 5. С. 121–123.
5. Gomez M.C. Towards a new approach to the linguistic definition of euphemism/ M.C.Gomez//Language Sciences. 2009. 31 (6). P. 725–739. doi.org/10.1016/j.langsci.2009.05.001
6. Dodd A. R. Euphemantics. The new language of Science/ A. R. Dodd //ETC, A Review of General Semantics. 1969. 26 (2). P. 236–240.
7. Баскова Ю. С. Психолінгвістические факторы использования эвфемизмов. *Актуальные проблемы теоретической и прикладной лингвистики: межвуз. сб. науч. тр.* Краснодар: КубТУ, 2005. С. 230–237.
8. Тараненко О. В. Долання евфемізації в “мові війни” українського медійного та політичного дискурсу. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: Журналістські науки*. 2017. №883. С. 139–143. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/ntb/43013/2017n883Taranenko_Overcoming_euphemization_139-143.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 20.08.2020).
9. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Сер: Філософія*. 2016. №1. 14–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sra_2016_1_4 (дата звернення: 20.08.2020).
10. Мацієвський Ю. В. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на Донбасі. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 55– 68. DOI: 10.31558/2519-2949.2019.2.9.
11. Васянович Є. Структурно-семантичне наповнення концепту «війна» у лінгвістичних дослідженнях. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2018. № 38. С. 5–10.
12. Зеленін В. В. По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни. Київ: Люта справа, 2015. 384 с.
13. Вільчинська Т. П. Концепт «війна»: особливості мовної об’єктивації в газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 34.

С. 110–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2017_34_16 (дата звернення: 20.08.2020).

14. Бурганова Л. А. Реконструирование структуры образа военного конфликта (по материалам СМИ). *Социологические исследования*. 2003. № 6. С. 54–63.

15. Бушев А. Б. Украинский кризис в освещении мировых медиа. *Глобальный медиадискурс и межкультурная коммуникация*. Palmarium Academic Publishing. 2016. С. 270–288.

16. Війна на Донбасі очима європейців: де є проблеми і що варте уваги МЗС. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2015/11/4/7040279/> (дата звернення: 20.08.2020).

17. Enright D. Fair of Speech: The Uses of Euphemism. Oxford: Oxford Univ. Press, 1985. 219 p.

18. Zhou Li-na Euphemism in Modern American English/ Li-na Zhou// Sino-US English Teaching. 2015.12(4) (April). URL: <http://doi:10.17265/1539-8072/2015.04.004>.

19. Driscoll J. Ukraine's Civil War: Would Accepting This Terminology Help Resolve the Conflict?/ J. Driscoll //PONARS: Eurasia policy memo. 2019. № 572(Feb). URL: <http://www.ponarseurasia.org/memo/ukraines-civil-war-would-accepting-terminology-help-resolve-conflict> (accessed 17.08.2020).

20. Matsuzato K. The Donbass War: Outbreak and Deadlock. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2017. № 25 (2). P. 175–200.

21. Мнения и взгляды жителей Юго-востока Украины: Апрель 2014. Зеркало недели. 18.04.2014. URL: https://zn.ua/UKRAINE/mneniya-i-vzglyady-zhiteley-yugo-vostoka-ukrainy-aprel-2014-143598_.html (дата звернення: 22.08.2020).

22. Kuzio T. Euromaidan revolution, Crimea and Russia–Ukraine war: why it is time for a review of Ukrainian–Russian studies/ T. Kuzio //Eurasian Geography and Economics. 2018. № 59(3-4). P. 529-553. DOI:10.1080/15387216.2019.1571428

23. Galperin I. R. Stylistics. English : 3rd ed. / I.R. Galperin; [edited by L.R. Todd]. Moscow : Vyssaja Skola, 1981. 334 p. (106).

24. Bachmann S. Russia's Hybrid Warfare in the East: The Integral Nature of the Information Sphere/ S. Bachmann, H. Gunneriusson//Georgetown Journal of International Affairs. 2015. № 16 (3–4). P. 198–211.

25. Bell C. Hybrid Warfare and Its Metaphors Humanity. *An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*. 2012. 3 (2). P. 225–247. doi: 10.1353/hum.2012.0014.

26. Robinson P. Russia's role in the war in Donbass, and the threat to European security/ P. Robinson// European Politics and Society. 2016. № 17 (4). P. 506– 521.

27. Умланд А. В защиту конспирологии: Ответ Сергею Куделе на его анти-политический анализ «гибридной войны» в Восточной Украине. PONARS: Eurasia. 26.12.2014. URL: <http://www.ponarseurasia.org/node/7411> (дата звернення: 17.08.2020).

28. Strasheim J. Power-sharing, commitment problems, and armed conflict in Ukraine. Civil Wars. 2016. № 18 (1). P. 25–44.

29. Звонюк А., Поклад В. Возможности конструктивного разрешения конфликта на Востоке Украины: мнение ученых. *Криминологические исследования: сб. науч. труд.* / [гл. ред. В. И. Поклад, канд. филос. наук]; Луган. гос. универ. внутр. дел им. Э. А. Дидоренко; Луган. гуман. центр. Северодонецк: РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2018. Вып. 10 : Луган. ученые о луган. событиях. С. 41–45.

30. Баскакова И. Л., В. П. Глухов. Практикум по психолингвистике : учеб. пособие для студентов пед. и гум. вузов. Москва: АСТ: Астрель, 2008.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Atlantic Council. (2020). Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-americans-should-care-about-ukraine/> (08.12.2020). *BBC News.* (2014). Retrieved from <http://www.bbc.com/news/world-europe-28951324> (08.12.2020).

Foreign Affairs. (2019). Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2019-11-21/how-end-war-ukraine> (08.12.2020).

Radio free Europe. (2014). Retrieved from <http://www.rferl.mobi/a/ukraine-russiainvasion-incursion-war/26556939.html> (08.09.2019).

The Guardian. (2019). Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/18/new-video-evidence-of-russian-tanks-in-ukraine-european-court-human-rights> (08.12.2020). *BBC* (2014). Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-28951324>

Богучарова Е., Звонок А. Конфликт на востоке Украины глазами англоязычных мас-медиа.

Исследование посвящено массмедийному дискурсу концепта ВОЙНЫ в англоязычных масмедиа, который разворачивается вокруг событий на Востоке Украины. Данные показывают, что английский медиадискурс является социопсихолингвистической системой с политкорректной языковой медиа подачей концепта ВОЙНА. При этом ведущим для английского языкового сознания является демилитаризованный образ войны. Показано, что события в Украине представлены тремя типами дискурсивных образов-моделей как составляющих концепта, которые конкурируют между собой: эмоциональная модель – внутреннего конфликта; рациональная – гибридной войны; социально-прагматическая модель – регионального конфликта, масштабируемого и интернационализованного как внутренними, так и внешними межгосударственными факторами. Англоязычный дискурс также тесно связан с трансляцией лингвистик военных эвфемизмов (АТО, сленг), манипуляциями (табуирование), нарушением прямых коммуникаций с медиааудиторией (иносказание).

Ключевые слова: масмедиадискурс, концепт ВОЙНА, манипуляции, социопсихолингвистические способы влияния, английское языковое сознание, эвфемизм.

Bohucharova O., Zvonok O. Conflict in the east of Ukraine seen by English-speaking mass media.

The study is devoted to the mass media discourse of the concept of “war” in the English-language mass media, which is developed around the events in the east of Ukraine. The data show that English media discourse is a sociopsycholinguistic system with a politically correct language media presentation of the concept of “war”. At the same time, the leading for the English linguistic consciousness is the demilitarized image of war. It is shown that events in Ukraine are represented by 3 types of discursive image-models as components of the concept “war” which compete with each other: emotional – internal conflict; rational - hybrid war; socio-pragmatic – a regional escalating, an internationalized conflict, both by domestic and interstate factors. English-language discourse is also closely related to the translation of linguistic military euphemisms (ATO, slang), manipulation (taboo), violation of direct communications with the media audience (allegory).

Keywords: English-linguistic consciousness, mass-media discourse, concept WAR, euphemization, manipulation, sociopsycholinguistic influence methods.

УДК 343.8:343.71

Лісниченко Л. В.,

кандидатка юридичних наук,
старша наукова співробітниця
науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України
(м. Київ, Україна)

e-mail: lilialisnychenko@ukr.net

ORCID ID 0000-0003-2211-3105

ЧАСОВО-ПРОСТОРОВА ТА ПРЕДМЕТНО-ТЕХНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАБЕЖІВ І РОЗБІЙНИХ НАПАДІВ, УЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Лісниченко Л. Часово-просторова та предметно-технологічна характеристика грабeжів і розбійних нападів, учинених на території Донецької та Луганської областей.

Статтю присвячено вивченню кримінологічної характеристики грабeжів і розбійних нападів, скоєних на території Донецької та Луганської областей. Проаналізовано вибірковий масив заяв і повідомлень про скоєння на території Донецької та Луганської областей грабeжів (393 випадки) і розбоїв (88 випадків), що надійшли в 2019 році, отриманих з єдиного обліку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. На основі отриманих даних розроблено детальну кримінологічну характеристику грабeжів і розбоїв. А також охарактеризовано комплекс змістовно-діяльнісних, часово-просторових і предметно-технологічних ознак, що утворюють кримінологічну характеристику грабeжів і розбійних нападів, скоєних на території Донецької та Луганської областей. Зазначене в дальшому може послужити аналітичним матеріалом для розробки загально соціальних, спеціально кримінологічних та індивідуальних методів запобігання грабeжів і розбійних нападів органами і підрозділами Національної поліції України.

Ключові слова: грабeж, розбій, кримінологічна характеристика, часово-просторова, предметно-технологічна, місце, час, спосіб, предмет посягання.

Грабежі та розбійні напади є різновидом злочинів проти власності, передбачених розділом VI «Кримінальні правопорушення проти власності» Кримінального кодексу України (далі – КК України). Грабежі та розбійні напади за своїм складом є двооб’єктними корисливо-насильницькими злочинами, які посягають як на майно, так і, здебільшого, на здоров’я та життя особи потерпілого. Тобто злочинці досягають своєї корисливої мети переважно насильницьким способом, а отже завдають шкоди найважливішим правам та інтересам громадян. Висока суспільна небезпека цих посягань пов’язана також із тим, що вони є одними з найбільш поширених злочинів у багатьох країнах світу, зокрема в Україні.

Ретельне опрацювання статистичних даних стосовно зареєстрованих злочинів, передбачених ст.ст. 186 (грабіж) та 187 (розбій) КК України [1], учинених за весь період незалежності країни, дає змогу стверджувати, що питання вдосконалення боротьби з указаними кримінальними проявами на сьогодні є досить актуальними.

Проведене дослідження присвячене аналізу та розробленню детальної часово-просторової та предметно-технологічної кримінологічної характеристики грабежів і розбійних нападів, учинених на підконтрольній українській владі території Донецької та Луганської областей протягом 2019 року. Актуальність дослідження не викликає сумніву передусім через несприятливу криміногенну, політичну, соціальну та економічну ситуацію, утруднене фінансове становище населення цієї території в умовах військового конфлікту. А також значний незаконний обіг вогнепальної зброї та боєприпасів, які можуть бути потенційно використані як засоби досягнення злочинного наміру.

Методологічною основою дослідження стали праці українських і зарубіжних дослідників. Зокрема, загальнотеоретичні питання стану та структури злочинності в працях розкривали такі вчені, як Лунєєв В. В., Голіна В. В., Долгова А. І., Кудрявцев В. М., Джу́жа О. М., Кулик О. Г. та інші. На розгляд питання аналізу структури та динаміки безпосередньо гра-

бежів і розбійних нападів звертали увагу Головкін Б. М., Батиргарєєва В. В., Албул С. В., Литвак О. М., Петров Д. В., Семєнко В. В., Алієв Н. Т. та інші.

Емпіричну базу дослідження становить вибірковий масив заяв і повідомлень про вчинення грабежів (393) і розбоїв (88), що надійшли в 2019 р., отриманий із єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» [2].

На основі аналізу фабул кримінальних правопорушень за ст.ст. 186 та 187 КК України в 2019 році в Донецькій (320 грабежів і 77 розбоїв) та Луганській (73 грабежі та 11 розбоїв) областях здійснено аналіз основних кримінологічних ознак грабежів і розбійних нападів, а також розроблено їх кримінологічну характеристику.

До загальної кримінологічної характеристики грабежів і розбійних нападів ми внесли такі складові, як часово-просторову та предметно-технологічну характеристику цих злочинів. Перша складова – це обставини вчинення злочину, а саме час, місце та спосіб його вчинення. Для її складання використані показники, які дали змогу виявити групи злочинів, найбільш поширених у визначений час на визначеній території, що дало змогу розподілити їх за часом, місцем та способом здійснення. Друга складова – показники, які розкривають об'єктно-цільову спрямованість грабежів і розбійних нападів, предмет злочинного посягання, механізм скоєння злочину та взаємозв'язок між окремими елементами цієї складової. Зазначимо, що вивчення механізмів учинення грабежів і розбійних нападів дає змогу виявити стадії їх генези і, у дальшому, визначити різновид попереджувального впливу, конкретні засоби запобігання, які треба застосувати на тій чи іншій стадії розвитку злочинів.

Вивчення місць учинення злочинів дає змогу визначити коло територіальних об'єктів, на яких злочини вчиняються найчастіше. У юридичній літературі досі немає чіткої та єдиної кримінологічної класифікації місць учинення злочинів. Скажімо, одні дослідники зазначають, що класифікація

місць учинення корисливо-насильницьких злочинів має бути представлена у вигляді укрупненої системи, що ділиться на елементи: місцевість; приміщення; транспорт [3, с. 7]. Деякі науковці виділяють три типи місць учинення грабежів і розбійних нападів: низькоконтрольовані, тобто великі за площею території вільного доступу та щоденного використання необмеженим колом осіб; середньоконтрольовані; висококонтрольовані [4, с. 45–46].

За даними нашого дослідження найчастіше місцями вчинення грабежів і розбійних нападів у міській місцевості є вулиці, прибудинкові території, під'їзди будинків, зупинки транспорту, а також парки (громадські місця). Специфічні особливості функціонування зазначених місць, їх матеріально-фінансовий потенціал, ступінь захисту від злочинних зазіхань, наявність чинників, що полегшують або утруднюють учинення злочинів, відповідно, впливають на ймовірність та способи їх здійснення.

У місцях загального доступу, зокрема на вулицях міст і селищ Донецької та Луганської областей, учиняється 16,0% грабежів і 14,8% розбійних нападів, на прибудинкових територіях багатоповерхових будинків та в дворі приватного будинку – майже п'ята частина цих злочинів (21,6% грабежів і 6,8% розбоїв), на зупинках громадського транспорту – 3,6% і 2,3% відповідно, у місцях відпочинку (парках, скверах, лісопаркових зонах) – 1,8 % і 3,4 %. Загалом понад 50 % грабежів і третя частина розбійних нападів у громадських місцях здійснюються поза будівлями, на відкритій території, яка призначена лише для пересування та відпочинку громадян. Отже, можна стверджувати, що в зазначених місцях скоюються напади лише на випадкових перехожих.

Кількість грабежів, учинених у приватних домогосподарствах, будинках і квартирах, складає 14,2 % усіх таких злочинів, учинених протягом 2019 р. На відміну від грабежів, частка розбійних нападів на приватні будинки та квартири серед усіх злочинів цього різновиду сягає більше 25%. До того ж така динаміка спостерігається з 2013 р. Це підтверджує зростання ступеня суспільної небезпеки розбійних нападів за останні роки.

Кількість грабежів і розбійних нападів у нежилых приміщеннях житлового фонду становить майже 17% усього загалу. Це насамперед під'їзди, ліфти, сходові майданчики та підвали. Від нападів потерпають переважно мешканці будинків, яких вистежували злочинці, або, знову ж таки, випадкові перехожі.

У закладах харчування, серед яких кафе, ресторани, закладах торгівлі горілчаними виробами і продовольчими товарами, на ринках, у ломбардах, а також коло них учиняється близько 20,4% грабежів і 21,6% розбоїв. Очевидно, що в сучасних умовах такі діяння скоюють не через скрутне становище та потребу в продовольчих товарах.

Окремої уваги потребують злочини, скоєні на транспортних мережах. На різних об'єктах приміського, міського, залізничного транспорту, на вокзалах, перонах, у вагонах та на зупинках, а також з автомобілів скоєно близько 4,5% грабежів і 6,6% розбійних нападів.

Із наведених даних очевидно, що ймовірність учинення зазначених різновидів злочинів не останньою чергою залежить від особливостей місць, де перебувають громадяни. Перелік інших місць, де вчиняли грабежі і розбої, дають такі відсоткові показники: заклади дошкільної та середньої освіти і прилеглі території – 2,5% грабежів і 1,1% розбоїв; заклади розважального та ігрового бізнесу – 0,3 % грабежів і 4,5 % розбоїв; лікарня, аптека та прилегла територія – 1,3 % грабежів і 1,1 % розбоїв; біля банкомату – 1,1 % розбоїв; автостоянка, автозаправка, гаражі – 1,0 % грабежів; церква – 0,8 % грабежів; цвинтар, відділення пошти по 0,3 % грабежів.

З огляду на зазначене доходимо висновку, що будівлі, призначені для тимчасового перебування людей, є менш зручними для грабїжників, аніж територія з вільним доступом. Це пояснюється тим, що зазвичай у таких приміщеннях технічно тяжче вчинити аналізовані злочини, а майно, що в них знаходиться, має незначну цінність (за деякими винятками), тому злочинна «виручка» буде невеликою. Як результат, напади здійснюють переважно на відвідувачів таких приміщень. Укажемо небезпечні тенденції останніх років: значне

збільшення розбійних нападів на помешкання громадян; переорієнтація значної частини осіб, схильних до вчинення розбоїв, на посягання на приватні будинки.

Дослідження вчинення злочинів за часовими періодами може показати сплески грабежів і розбійних нападів у часі, їхню циклічність, коли зазначені злочини здійснюються під впливом сезонних, соціальних та інших факторів. Ми проаналізували насамперед розподіл злочинів за такими часовими показниками: години та місяці року. Вивчення виявлених злочинів за цими ознаками дає змогу дослідити їх динаміку в часі та визначити основні чинники, що, ймовірно, вплинули на вчинення злочинів.

За даними нашого власного дослідження фабул з €0, у Донецькій та Луганській областях грабежі і розбої розподіляються за часовими періодами нерівномірно. Зокрема, з 4 до 8 год. відсоток учинення грабежів найменший та коливається в межах 0,5%–1,5%. Дещо більший відсоток учинення грабежів припадає на час із 1 до 4 год. (1,0%–2,3%), з 9 до 11 год. (2,3%–3,1%), з 16 по 17 год. (2,8 %) та з 22 по 23 год. (2,5 %). Частка грабежів, учинених з 12 до 16 год., з 17 до 22 та 24 год. становила 3,3%–7,6%. Найбільше їх учиняють у період з 14 до 15 та о 21–22 год. – 6,4–7,6%. Найменшою є частка грабежів, які вчиняють із 3–4 та до 7–8 год. ранку, що здебільшого зумовлено побутово-виробничим чинником. Це, зокрема, час підготовки до роботи, час дороги на роботу й перша частина трудового дня. Саме в цей часовий проміжок грабіжники відпочивають. Цим можна пояснити тимчасове «затишшя» злочинної діяльності. Тому цей період є найбільш безпечним для пересічних громадян.

Збільшення частки грабежів, що вчиняють о 1–2 год. (до 2,3%), на нашу думку, пояснюється тим, що в цей період припиняють роботу різного роду розважальні заклади, і більшість осіб, які повертаються додому (переважна частина з них напідпитку), стають жертвами грабіжників. Цікавим є той факт, що вчинення грабежів досить рівномірно та логічно розподілено протягом доби. Тобто з опівночі до ранку їх відсоток невисокий, а починаючи вже з 9–10 год. ранку й до

опівночі грабіжники активно починають свою злочинну діяльність. Дещо іншою динамікою в часі характеризуються розбійні напади. Відповідно до результатів нашого дослідження, найбільший приріст їхньої кількості починається з 16 год. За даними аналізу фабул заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події (ЄО), у Донецькій та Луганській областях пік учинення розбійних нападів припадає на 23–24 год. та 4–5 год. – по 6,8%, що пояснюється, знову ж таки, темним періодом доби, відсутністю можливих свідків, відвідуванням населенням місць відпочинку та проведення дозвілля. Найменше розбійних нападів учиняється о 6–12 год. Проте зазначимо, що переважна більшість розбійних нападів учиняється протягом не пізніх вечірніх годин, а саме 16–20 год., коли відсоток учинення розбоїв коливається в межах 4,5–5,7 %. Тобто спостерігається збільшення часового простору діяльності розбійників у вечірній період, коли активність громадян значна – це і повернення з роботи, здійснення різного роду діяльності в громадських місцях і приватних помешканнях.

Протягом усього досліджуваного періоду грабежі та розбої за місяцями розподілялися в такий спосіб. Пік грабежів (10,7%) припадає на липень, а розбоїв – на грудень (12,5%) і жовтень (11,4 %). Найменше грабежів учиняють у травні (6,4 %) і січні (7,1 %), а розбоїв – у вересні (3,4 %) і квітні (5,7 %). Протягом інших місяців прослідковується більш рівномірний розподіл показників, які коливаються в межах 7,4–9,4 % грабежів і 6,8–9,1 % розбоїв. Зазначимо, що саме в період осінніх і зимових місяців рівень розбійних нападів вищий, ніж у теплий період року. Такий розподіл розбійних нападів пояснюємо відсутністю або обмеженням можливості знайти в холодну пору року будь-яку сезонну роботу. Також у цей час зазвичай дорожчають продукти харчування, окрім того, людина потребує теплого одягу. Отже, задовольнити свої соціально-побутові потреби стає дещо важче. Звідси зростання злочинних проявів із метою здобування коштів для існування. Чого не скажеш про грабежі, від яких переважно потерпають саме в літній період. На нашу думку,

сплеск грабежів у липні пояснюється більшою активністю людей у громадських місцях, на вулицях тощо, коли доступ грабіжників до особистих речей громадян (сумки, вироби із золота, гаманці) є значно легшим, ніж у зимовий період.

Переважає більшість кримінологів і криміналістів справедливо зазначають, що центральний елемент механізму злочину – спосіб його учинення. Саме спосіб учинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної поведінки [5].

Досліджуючи дані фабул ЄО за 2019 р. у Донецькій та Луганській областях за всіма видами грабежів, спостерігаємо, що здебільшого (48,9 % випадків) вони вчинялися за ч. 1 ст. 186 КК України як відкрите викрадення майна без застосування насильства. Проте майже третя частина від усіх зафіксованих грабежів учинялася із застосуванням насильства (27,2%) і лише у 0,8 % випадків злочинець погрожував жертві застосувати проти неї насильство вразі непокори. Потерпіла особа сприймає застосовану до неї погрозу як реальну, і тому не чинить опір в процесі заволодіння її майном, навіть тоді, коли злочинець розраховує заволодіти майном потерпілого, впливаючи лише на його психіку, не маючи дійсного наміру заподіяти реальної шкоди життю чи здоров'ю. У 9,9 % випадків учинення грабежів здійснюється в разі наявності вільного доступу злочинця до предмета посягання, коли потерпілий не слідкує за своїм майном і через свою необачність не приділяє достатньої уваги збереженню своїх особистих речей.

Одним зі способів учинення грабежів є ривок. Майже в кожному п'ятому випадку (18,6 %) учинення грабежу для заволодіння майном потерпілих злочинці застосовували ривок. Цей спосіб вважається ненасильницьким. Проте бувають випадки, коли потерпіла особа після такого ривка може впасти та отримати значні тілесні ушкодження.

Під час учинення розбоїв у 62,5 % випадків злочинці застосовують різного роду насильство, нанесення тілесних ушкоджень, а незрідка й катування потерпілого. Також бі-

льше як у третині випадків (37,5 %) злочинці погрожують застосуванням такого насильства, що є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого. Погроза може виражатися в будь-якій формі, проте в значній кількості вчинення розбоїв злочинці все ж таки використовують вогнепальну (14,8 %) або холодну зброю (18,2 %). Усі перераховані способи вчинення грабежів і розбійних нападів є найпоширенішими та найбільш вживаними злочинцями під час здійснення злочинного посягання на території Донецької та Луганської областей.

Аналізуючи способи вчинення досліджуваних корисливо-насильницьких злочинів, особливу увагу було звернено на засоби, за допомогою яких їх реалізують. Майже у всіх випадках грабежі вчинялися без знаряддя. Зокрема, у 93% випадків грабіжники досягали свого злочинного наміру за допомогою лише власної фізичної сили (нанесення тілесних ушкоджень, викидання з рук, обман як спосіб отримання доступу до майна тощо). У більше ніж половині випадків учинення розбійних нападів злочинці використовували різні види холодної та вогнепальної зброї, підручні предмети для нанесення ударів. Зокрема, це кишенькові ножі, холодна зброя, вогнепальна зброя, саморобна зброя тощо.

Для кримінологічної оцінки грабежів і розбійних нападів важливо визначити предмети кримінального зазіхання. Узагальнена інформація щодо них є важливим елементом кримінологічної характеристики таких видів злочинів. До того ж, з огляду на специфіку грабежів і розбійних нападів, зазначимо, що найчастіше головною метою злочинців є насильницьке вилучення в людей грошей, предметів і цінностей.

Найчастіше обидва досліджувані види злочинів були спрямовані на заволодіння: мобільними телефонами (38,7% грабежів і 31,8% розбійних нападів), грошовими коштами (30,5% і 61,4% відповідно), сумками (портфелями, барсетками, гаманцями) (18,6% і 11,4%), виробами з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, ювелірними виробами та прикрасами (9,7% і 6,8%), особистим майном (предмети одягу, кредитні картки, косметика, запальничка, ручка, документи тощо) (25,7% і 23,9%). Як зазначено, під час учинення

грабежів і розбійних нападів помітна їх кількість була спрямована на заволодіння сумками і гаманцями, а також особистим майном. Проте переважна більшість таких злочинців під час учинення протиправного діяння орієнтується більше на їхній вміст, а саме на грошові кошти та мобільні телефони, а не на самі сумки та гаманці. Особисті речі, які є супутніми в пограбованій сумці, не становлять для злочинця значного прибутку та не можуть бути предметом збуту.

Отже, аналізуючи динаміку вчинення грабежів і розбійних нападів на підконтрольній владі України території Донецької та Луганської областей протягом 2014– 2019 рр. на перший погляд здається, що ситуація значно поліпшилася й такий різновид корисливо-насильницької злочинності як грабежі та розбої поволі зникає. Однак це твердження є хибним. Адже в умовах проведення військових дій значна кількість населення просто покинули території цих областей, а інша частина окупована та не підконтрольна українській владі. А отже, немає доступу до повної та достовірної інформації щодо реального стану вчинення грабежів і розбоїв.

На основі вибіркового масиву заяв і повідомлень про вчинення грабежів і розбоїв ми розробили детальну часово-просторову та предметно-технологічну кримінологічну характеристику грабежів і розбійних нападів, учинених на підконтрольній українській владі території Донецької та Луганської областей протягом 2019 року. Зокрема, було встановлено, що грабежі та розбійні напади в цих регіонах учиняються переважно в місцях загального доступу, зокрема на вулицях міст і селищ (16,0% грабежів і 14,8% розбійних нападів), на прибудинкових територіях багатопверхових будинків та в дворі приватного будинку (21,6% грабежів і 6,8% розбоїв), у приватних домогосподарствах, будинках і квартирах (14,2 % грабежів і понад 25% розбоїв). Найчастіше грабежі вчиняються в період з 14 до 15 год. та о 21– 22 год. – 6,4– 7,6% переважно в літні місяці, а розбійні напади о 23– 24 год. та 4– 5 год. – по 6,8% в осінньо-зимовий період. Предметом посягання під час учинення обох різновидів злочинів здебільшого виступають грошові кошти та мобільні телефони.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.09.2020).

2. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України 08 лют. 2019 р. № 100, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05 берез. 2019 р. за № 223/33194. *Офіційний вісник України*. 2019. № 26. С. 292. Ст. 939, код акта 93922/2019.

3. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-навальницьких злочинів відносно іноземних громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2005. 20 с.

4. Петров Д. В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам і розбоям, що вчиняються неповнолітніми у громадських місцях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національна академія прокуратури України. Київ, 2015. 255 с.

5. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : КНТ, 2009. 160 с.

Лисниченко Л. Пространственно-временная и предметно-технологическая характеристика грабежей и разбойных нападений, совершенных на территории Донецкой и Луганской областей.

Данная работа посвящена изучению криминологической характеристики грабежей и разбойных нападений, совершенных на территории Донецкой и Луганской областей. Проанализирован выборочный массив заявлений и сообщений о совершении на территории Донецкой и Луганской областей грабежей (393 случаев) и разбоев (88 случаев), поступивших в 2019 году, полученных из единого учета заявлений и сообщений об уголовных правонарушениях и других событиях. На основе полученных данных была разработана подробная криминологическая характеристика грабежей и разбоев. А также охарактеризованы комплекс содержательно-деятельностных, временно-пространственных и предметно-технологических признаков, образующих криминологическую характери-

стику грабежей и разбойных нападений, совершенных на территории Донецкой и Луганской областей. А это в дальнейшем может послужить аналитическим материалом для разработки общих социальных, специально криминологических и индивидуальных методов предотвращения грабежей и разбойных нападений органами и подразделениями Национальной полиции Украины.

Ключевые слова: грабеж, разбой, криминологическая характеристика, временно-пространственная, предметно-технологическая, место, время, способ, предмет посягательства.

Lisnichenko L. Spatial-temporal and subject-technological characteristics of robberies and robberies committed on the territory of Donetsk and Luhansk regions.

This work is devoted to the study of forensics characteristics of robberies and armed assaults committed in the Donetsk and Luhansk regions. A sample of reports of robberies (393 cases) and armed assaults (88 cases) received in 2019 in the Donetsk and Luhansk regions, received from a single record of statements and reports of criminal offenses and other events, was analyzed. On the basis of the data obtained, a detailed forensics characteristic of robberies and armed assaults was developed. It also describes the complex of content-activity, temporal-spatial and subject-technological features that form a forensics characteristic of robberies and armed assaults committed on the territory of Donetsk and Luhansk regions. Which includes the circumstances of the crime, namely the time, place and manner of its commission. As well as indicators that reveal the object-target orientation of robberies and armed assaults, the subject of criminal encroachment, the mechanism of the crime. That in the future can use as an analytical material for the development of general social, specially forensics and individual methods of preventing robberies and armed assaults by the bodies and units of the National Police of Ukraine.

Key words: robbery, armed assault, forensics characteristics, temporal-spatial, subject-technological, place, time, method, subject of encroachment.

УДК 343.33

Олішевський О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1,
Харківський національний університет
внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)
e-mail: sainara.prof@gmail.com
ORCID 0000-0003-1102-0675

ПРОПАГАНДА ВІЙНИ (СТ. 436 КК УКРАЇНИ): НИЗЬКІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ ТА ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ

**Олішевський О. Пропаганда війни (ст. 436 КК України):
низькі показники діяльності правоохоронної системи та про-
блеми оцінки.**

Проаналізовано практики реєстрації пропаганди війни за ст. 436 КК України та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Зазначено низькі показники реєстрації цих злочинів і доведення кримінальних проваджень до логічного завершення попри контент-аналіз інформаційних ресурсів. Визначено інформацію, що містить пропаганду війни. Виділено безпосередні (які є кримінально каранними) і опосередковані звернення, що містять пропаганду війни. Перераховано критерії оцінки для кваліфікації за ст. 436 КК України правоохоронними та судовими органами.

Ключові слова: пропаганда війни, інформація, критерії, реєстрація, злочин, кваліфікація.

Пропаганда війни засуджена світовою спільнотою в 1947 році через Генеральну Асамблею ООН як один із найбільш небезпечних злочинів проти людства. Соціально шкідливі наслідки кримінального правопорушення різноманітні. Їх можна розділити на прямі та опосередковані. Перші – набуття таких душевних якостей як цинізм, байдужість, холоднокривність, жорстокість; формування відчуття безкарності

й уседозволеності; утворення в уяві злочинних алгоритмів соціальної поведінки особи; нестійкість до прояву агресії у вигляді страху і боягузтва; криза самоідентифікації; фрустраційні та дезадаптивні стани, стресові розлади, депресія, інші психологічні та психічні розлади. До опосередкованих наслідків розповсюдження інформації, що містить пропаганду війни, належить та шкода, яка заподіюється власне збройним конфліктом – знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи, зокрема, заподіяння смерті, тілесних ушкоджень людям, повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміна меж території чи державного кордону країни, позбавлення волі, честі та гідності осіб, знищення або пошкодження майна, підприємств, установ, організацій, житлових будинків та об'єктів інфраструктури, забруднення або псування земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, знищення тваринного, рослинного світу та інше.

У період війни на Сході України, а також на території інших країн питання протидії пропаганді війни стоїть гостро як ніколи. Від успішної боротьби з цим злочином залежить спокій та благополуччя всього людства. Проте на сьогодні працівники правоохоронних органів не мають чітких визначень, які саме заклики чи матеріали містять пропаганду війни. Така ситуація робить проблемною кваліфікацію злочину. Вирішення цього питання є необхідним для вдосконалення практики діяльності слідчих і судових органів.

Метою запропонованої розвідки є усунення проблеми кваліфікації пропаганди війни. Завданнями статті є аналіз слідчої та судової практики реєстрації досліджуваної злочинності та притягнення винних до відповідальності, а також визначення інформації, що містить пропаганду війни.

Об'єктом дослідження є злочинні практики, що охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 436 КК України («Пропаганда війни»).

Предмет дослідження – кількісно-якісні ознаки інформації, що містить пропаганду війни.

Низькі показники реєстрації злочинів і доведення кримінальних проваджень до логічного завершення

У розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК України розміщено ст. 436 під назвою «Пропаганда війни», що передбачає кримінальну відповідальність за публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [1]. Звернемо увагу на показники процесуального механізму притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею. За 2013 рік не зареєстровано жодного злочину [2]; за 2014 рік обліковано три випадки [3]; 2015 рік – один [4]; 2016 рік – один [5]; 2017 рік – один, яке закрито за ч. 1 ст. 284 КПК України [6]; 2018 рік – не обліковано кримінальних правопорушень [7]; 2019 рік – один [8]. Отже, за період 2013–2019 рр правоохоронними органами зареєстровано всього сім випадків пропаганди війни, що не відповідає реальній ситуації в Україні під час війни на сході та контент-аналізу інформаційних ресурсів. Аналіз даних «Єдиного державного реєстру судових рішень» показує лише одну ситуацію успішного доведення кримінального провадження до логічного завершення, визнання особи винною та призначення покарання у вигляді трьох років позбавлення волі [9].

Інформація, що містить пропаганду війни

З погляду кримінального права, до пропаганди війни належать лише публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Проаналізуємо більш детально питання тлумачення поняття «пропаганда війни» щодо кримінального права. Для цього з'ясуємо суть поняття агресії як більш широкого.

Агресією, відповідно до ст. 1 Резолюції A/RES/3314 XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави або будь-який інший спосіб порушення цього, що несумісний зі Статутом ООН [10].

Близькою за визначенням є ст. 1 Закону України «Про оборону України», де збройна агресія – це застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України [11].

Згідно зі ст. 3 вищезгаданої Резолюції як акт агресії, незалежно від оголошення війни, кваліфікується будь-яке із таких діянь:

1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка воєнна окупація, незалежно від часового характеру, що є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія території іншої держави чи частини її із застосуванням сили;

2) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

3) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

4) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави;

5) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, на порушення умов, передбачених угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після закінчення дії угоди;

6) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

7) засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп і регулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значна участь у них.

Як указано в ст. 4 названого документа, вищенаведений перелік не є вичерпним, і Рада Безпеки ООН може визнати, що інші акти є агресією, відповідно до положень Статуту.

Більш вдало дії, які підпадають під поняття «збройна агресія», визначено в ст. 1 Закону України «Про оборону України». З огляду на зміст цієї статті збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

1) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

2) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

3) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

4) засилення іншою державою чи від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище діям, зокрема значна участь третьої держави у таких діях;

5) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених вище;

6) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

Що стосується публічних закликів до розв'язування воєнного конфлікту, то останній є підвидом агресії, менший за масштабом.

Заклик визначається в тлумачному словнику української мови як:

1) прохання, запрошення прийти, приїхати, з'явитися куди-небудь; звук, вигук, що кличе, закликає;

2) звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло; прохання, вимога розгорнути яку-небудь діяльність, певним чином поводити себе [12, с. 147]. Отже, заклик – це будь-яке звернення через прохання або вимогу. Під публічним у кримінальному праві розуміється хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб.

Ураховуючи наведене, можемо підсумувати, що публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту – це будь-яке хоча б одне відкрите звернення через прохання або вимогу до невизначеного, але значного кола осіб про:

1) вторгнення або напад збройних сил держави чи групи держав на територію іншої держави, а також окупацію або анексію частини території держави;

2) блокаду портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій держави збройними силами іншої держави чи групи держав;

3) напад збройних сил держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти іншої держави;

4) засилання державою або від її імені озброєних груп регулярних чи нерегулярних сил для вчинення акту застосування збройної сили проти іншої держави;

5) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених вище;

6) застосування підрозділів збройних сил держави або групи держав, які перебувають на території іншої держави відповідно до укладених з нею міжнародних договорів, проти третьої держави чи групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території держави після припинення дії зазначених договорів.

Проте для повноти висвітлення питання треба вийти за межі кримінального права та звернутися до кримінологічного аспекту – опосередкованої пропаганди війни.

Як зазначає С. Шпилик, пропаганда – це систематична діяльність, що передбачає формування потрібного сприйняття аудиторією наданого їй повідомлення, маніпулювання процесом роздумів аудиторії, скеровування поведінки аудиторії в напрямку, вигідному пропагандистові.

Пропаганду поділяють на «чорну», «сіру» та «білу». «Чорна» пропаганда – це сфабрикована неправдива інформація (або просто відверта брехня), поширення якої має на меті спровокувати політичний, соціальний, міжетнічний або міждержавний конфлікт. Пропаганда війни, тобто підбурювання до застосування збройної сили проти іншої держави або етнічної групи, розпалювання шовіністичних настроїв на підтримку агресії, – один із напрямів такої діяльності.

Досить згадати прийоми головного нацистського пропагандиста доктора Й. Геббельса, його людиноненависницькі виступи і такого самого характеру друковану, радіо- та кінопродукцію, що допомогла одурманити мільйони німців.

«Сіра» пропаганда – це повідомлення, джерело й достовірність якого викликають сумніви. Інакше кажучи, у цьому разі маємо справу з напівправдою або ж з її викривленим тлумаченням.

Нарешті, існує «біла» пропаганда, коли джерело інформації повністю ідентифіковане, а інформація є точною та акуратною. Той, хто повідомляє цю інформацію, усіляко намагається виглядати «своїм хлопцем», однак він не оприлюднює інформацію, яка йому не вигідна [13, с. 180].

У праці А. Понсонбі «Falsehood in War-time: Propaganda Lies of the First World War» детально розглянуто різні види пропаганди, але особливу увагу привертають «десять заповідей пропаганди» під час війни:

1. Ми не хочемо війни.
2. Інша сторона винна в тому, що війна розпочалась.
3. Ворог – це обличчя диявола.
4. Ми захищаємо благородну мету, а не корисливі цілі.

5. Ворог систематично вчинює злочини, ми ж припускаємося ненавмисних помилок.
6. Ворог використовує заборонену зброю.
7. Ми маємо невеликі втрати, втрати ворога – величезні.
8. Нас підтримують представники культури, інтелігенція.
9. Наша мета – священна.
10. Усі, хто сумнівається в нашій пропаганді, – зрадники.

Наведені тези не мають стосунку до сутностей, є фактично контрреальностями, додатково ускладнюють перебіг конфлікту, загострюють соціальну напруженість, суперечливість, беззмістовність цілих пластів соціальної діяльності, віртуалізують, міфологізують реальність, заганяють ворожі сторони у все глибші нетрі ненависті, вихід з яких якщо і можливий – тільки шляхом війни. Періоди ж миру також насичені ворожнечею з властивими їй кримінальними формами проявів (ксенофобія, екстремізм, тероризм, радикалізм тощо) [14].

Загальні висновки та практичні рекомендації

Отже, пропаганда війни є складником інформаційної війни, а остання – світоглядної (ідеологічної, релігійної або міфологічної). У цьому контексті інформація – знаряддя, засіб і мета. До соціально шкідливої інформації, що містить пропаганду війни, належать прямі, які є кримінально караними, та опосередковані звернення. Перші являють собою будь-яке відкрите звернення через прохання або вимогу до невизначеного, але значного кола осіб про: вторгнення або напад збройних сил держави чи групи держав на територію іншої держави, а також окупацію або анексію частини території держави; блокаду портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій держави збройними силами іншої держави чи групи держав; напад збройних сил держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти іншої держави; засилання державою або від її імені озброєних груп регулярних чи нерегулярних сил для вчинення акту застосування збройної сили проти іншої держави; дії іншої держави (дер-

жав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених вище; застосування підрозділів збройних сил держави або групи держав, які перебувають на території іншої держави відповідно до укладених з нею міжнародних договорів, проти третьої держави чи групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території держави після припинення дії зазначених договорів. Опосередковані не є кримінально караними; до них належить сукупність усіх або частини таких звернень (чи наближених за змістом до них): «Ми не хочемо війни», «Інша сторона винна в тому, що війна розпочалась», «Ворог – це обличчя диявола», «Ми захищаємо благородну мету, а не корисливі цілі», «Ворог систематично вчиняє злочини, ми ж припускаємося ненавмисних помилок», «Ворог використовує заборонену зброю», «Ми маємо невеликі втрати, втрати ворога – величезні», «Нас підтримують представники культури, інтелігенція», «Наша мета – священна», «Усі, хто сумнівається в нашій правоті – зрадники». Перераховане треба вважати критеріями оцінки під час кваліфікації за ст. 436 КК України правоохоронними і судовими органами. Перспективним напрямом наукових досліджень є розробка методики проведення відповідної експертизи за зазначеними критеріями.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341- III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.08.2020).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2013 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185282 (дата звернення: 01.08.2020).
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2014 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820 (дата звернення: 01.08.2020).

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2015 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820 (дата звернення: 01.08.2020).

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2016 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (дата звернення: 01.08.2020).

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2017 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820# (дата звернення: 01.08.2020).

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2018 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113656&libid=100820 (дата звернення: 01.08.2020).

8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2019 року // Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208205

9. Вирок судді Деснянського районного суду м. Чернігова Кулініча Ю. П. у судовому провадженні № 1-кп/750/4/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87113179> (дата звернення: 01.08.2020).

10. Определение агрессии: резолюция А/RES/3314 XXIX сессии Генеральной Ассамблеи ООН от 14.12.1974 // База данных «Документы ООН» / Организация Объединенных Наций. URL: [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3314\(XXIX\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3314(XXIX)) (дата звернення: 15.08.2020).

11. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 15.08.2020).

12. Словник української мови : в 11 т. / ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 3. 696 с.

13. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та пр: такі схожі й такі різні. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: ТНТУ. 2014. Том 47. № 4. С. 178–188.

14. Anup Shah. War, Propaganda and the Media // *Global Issues*, 2005. URL: <http://www.globalissues.org/article/157/war-propaganda-and-the-media> (дата звернення: 15.08.2020).

Олишевский А. Пропаганда войны (ст. 436 УК Украины): низкие показатели деятельности правоохранительной системы и проблемы оценки.

Проанализированы практики регистрации пропаганды войны по ст. 436 УК Украины и привлечения виновных к уголовной ответственности. Отмечены низкие показатели регистрации данных преступлений и доведения уголовных производств до логического завершения, несмотря на контент-анализ информационных ресурсов. Определена информация, содержащая пропаганду войны. Выделены прямые (которые являются уголовно наказуемыми) и опосредованные обращения, содержащие пропаганду войны. Перечислены критерии оценки для квалификации по ст. 436 УК Украины правоохранительными и судебными органами.

Ключевые слова: пропаганда войны, информация, критерии, регистрация, преступление, квалификация.

Olishevskiy O. War propaganda (Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine): low performance indicators of the law enforcement system and assessment problems.

The practices of registering war propaganda under Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine and bringing the perpetrators to criminal responsibility are analyzed. Low rates of registration of these crimes and bringing criminal proceedings to their logical conclusion were noted, despite the content analysis of information resources. Information containing war propaganda is identified. Highlighted direct (which are criminally punishable) and indirect appeals containing war propaganda. The evaluation criteria for qualification under Art. 436 of the Criminal Code of Ukraine by law enforcement and judicial authorities are listed.

War propaganda is a part of the information and ideological (ideological, religious or mythological) war. In this context, information - tools, means and purpose. Socially harmful information containing war propaganda includes direct (which is criminally punishable) and indirect appeals. The first are any open appeal through requests or requirements unspecified but significant number of persons for: invasion or attack of the armed forces of a state or group of states on the territory of another state, as well as occupation or annexation of part of the state territory; blockade of ports, coast or airspace, disruption of state communications by the armed forces of another state or group of states; attack by the armed forces of a state or group of states on the military land, naval or air forces or civilian naval or air fleets of another state; sending by the

state or on its behalf to armed groups of regular or irregular forces to commit an act of use of armed force against another state; the actions of another state (states) that allow its territory, which it has made available to a third state, to be used by that third state (states) to perform the above actions; the use of units of the armed forces of a state or group of states that are in the territory of another state in accordance with international agreements concluded with it, against a third state or group of states, other violation of the terms of such treaties, or continued stay of these units in the state agreements.

Key words: propaganda of war, information, criteria, registration, crime, qualification.

УДК: 343.97

Приколотина Ю.,

кандидат юридических наук,
заведующая кафедрой уголовного права и криминалистики
Полоцкого государственного университета
(г. Новополоцк, Республика Беларусь)
e-mail: u.prikolotina@psu.by
ORCID: 0000-0003-4791-0493

ДЕКОЛОНИАЛЬНАЯ СТРАТЕГИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ КОНФЛИКТА КАК СПОСОБ СНИЖЕНИЯ КОНФЛИКТНОЙ КРИМИНОГЕННОСТИ

Приколотина Ю. Деколоніальна стратегія трансформації конфлікту як спосіб зниження конфліктної криміногенності.

Криміногенний конфлікт на сході України може бути пояснений шляхом визначення у деколоніальному критичному дискурсі. Колоніальність свідомості полягає у її категоричності та бінарності. Ситуація збройного конфлікту радикалізує політику і громадську думку, обумовлюючи криміногенність. Деколонізація передбачає деконструкцію сформованих опозиційних інтерпретацій конфлікту, що відображають протилежні і непримиренні позиції, які спровокували конфлікт і підтримують його, інклюзію стигматизованих учасників конфлікту, локальність, зміну дискурсу війни на дискурс миру (не «противник», але «брат»), відмови від бінарних опозицій («свій» – «чужий»), усунення опозицій свідомості («правий» – «неправий»), переходу від глобального до індивідуального, відходу від соціальної детермінації в область самодетермінації ціннісної (діалог і мир як цінність), запобігання афективній соціальній інерції стигматизації.

Ключові слова: збройний конфлікт, криміногенний конфлікт, трансформація конфлікту, деколоніальна стратегія, деколонізація свідомості, демілітаризація свідомості.

Современные размышления о преступности носят преимущественно плюралистический характер, однако все они так или иначе апеллируют к социальной статике либо к со-

циальной динамике как к источникам и/либо факторам продуцирования и изменения преступности, тяготея к социологической парадигме криминологии. Так, Д.А. Шестаков определяет преступность как некое свойство общества, обуславливающее регулярное продуцирование преступлений, то есть воспроизведение преступности¹, то есть как «криминогенность» либо «криминальность» общества. Данный подход закономерно требует выхода на криминогенные явления социальной природы, в том числе на пребывающие в массовом сознании, и имеющие масштабный и существенный характер.

Одним из таких – значимым ввиду присущей ему интенсивности и масштабности – является отражение в массовом правосознании² значимых событий, связанных с государством и правом, и носящих характер потрясений. Последние не могут не оказывать влияния на правосознание, а подчас и прямо определяют его. Для Луганской области роль такого феномена в последние годы играет длящееся вооруженное противостояние, сопряженное с нарастающим социальным дистанцированием. При множестве иных, существовавших ранее и все еще значимых факторов текущего социального кризиса, вооруженное противостояние привнесло в социальный уклад – как в политику, так и в повседневную жизнь Украины, и особенно Донбасса, – аффектирующий момент, значимо влияющий на жизнь субъектов правосознания. Допустимо утверждать, что произошедшие и происходящие события затронули нечто экзистенциальное, вызвав массовую хроническую травматизацию населения. Ведь эти

¹ «... под преступностью следует понимать свойство человека, социального института, общества, отдельной страны, глобального общества воспроизводить множество опасных для окружающих людей деяний, проявляющееся во взаимосвязи преступлений и их причин, поддающееся количественной интерпретации и предопределяющее введение уголовно-правовых запретов» [1, С. 135].

² Правосознании локальных либо глобальных социальных субъектов.

события трагически значимы для населения Донбасса (Луганской области), а это означает, что с известного момента они соответствующим образом определяют существование региона, все воспринимается сквозь их призму, и сама стратегия жизни выстраивается с поправкой на них.

Все эти «вещи» мало поддаются внешнему наблюдению, то есть эмпирическому изучению (с позиции «постороннего»), и потому являются предметом скорее гуманитарного, чем социального исследования. Иначе говоря, по мысли автора, любое неописательное исследование событий в Луганской области, осуществляемое с 2014 года, включая исследование преступности, не может обойтись без обращения к переживанию и рефлексии разворачивающихся трагических событий последних лет. В связи с этим автор этих строк выражает в них некий промежуточный итог рефлексии все еще переживаемых событий (с ноября 2014 года будучи отдаленным от них пространственно, но не интеллектуально) и предлагает собственный «предубежденный» взгляд на происходящее в Донбассе как на криминогенный источник, а также высказывает мнение относительно перспективы его исхода.

Итак, невозможно не признать значения этих событий. Но столь же невозможно для некоторых затронутых ими принять окончательное решение относительно их интерпретации, ведь оно неизбежно будет носить тотальный характер – как для настоящего, так и для будущего. При этом официальная (публичная) версия событий и их оценка – скорее плод вынужденной конвенции, чем действительное сложное их осознание, осуществленное на пересечении множественных линий гуманитарной напряженности.

Особенно сложно принять окончательную интерпретацию событий тому, кто осознанно не избрал позиции в существующем противоречии и не принял ничьей стороны, хотя ситуация «войны» как бы имплантирует в повседневное сознание и социальную коммуникацию и «логику войны» – настойчивое требование выбора, примыкания к конкретной

«партии», со всеми следующими из этого действия последствиями. Однако очевидно и то, что проблема «выбора», поставленная таким образом, и «выбор», сделанный при таких условиях, привели бы к расколу, вызвав к жизни цепь личностных и социальных деструктивных последствий – насильственную самоидентификацию, производимую в ограничивающем поле аффектов, отказ от общения с принявшими сторону «противника» (либо даже номинально принадлежащими либо отнесенными к ней), стигматизацию коллег, учителей и наставников, разрыв с единомышленниками и даже внутрисемейный раскол. Потому ситуация, о которой здесь идет речь, является испытанием гуманитарного характера, определяющим не только настоящее Украины, но и ее будущее, а также настоящее и будущее международных отношений в связи с вовлеченностью множества национальных и наднациональных субъектов.

Все свидетельствует о том, что невозможно рассматривать вооруженное противостояние само по себе, ведь оно «погружено» в некую «пучину» пересекающихся событий – рефлексия «Майдана» (оцениваемого и как «Революция достоинства», и как «захват власти»), наступление украинских войск на Донбассе (оцениваемого и как «освобождение», и как «карательная операция»), создание самоуправляющихся образований в Донбассе (расцениваемого и как «сепаратизм», и как «самооборона»), нынешний фактический политический статус восточных регионов, внешние оценки, роль внешних сил в развитии ситуации и т.д. Однако, хотя в размышлении о ситуации Донбасса трудно уйти от политики, переход к ней чреват невозможностью объективности, ведь в размышление неизбежно вмешивается «партийный» интерес, который а priori не есть интерес всех («универсальный интерес»). А это значит, что все теряют. В условиях вооруженного конфликта политика неизбежно меняет свой образ и «логика» вооруженного противостояния имплантируется в политический дискурс, вернее, полностью подменяет его. Население Донбасса на данный момент, по сути, стигматизировано (даже те, кто поддержал политику национализации и

европеизации) и политически не представлено, а это значит, что интересы населения этой территории не учитываются.

В предпринимаемой здесь рефлексии автор намерен опираться на работы ученых, которых известные события непосредственно затронули. За такую избирательность могут учесть в субъективизме, однако это намерение имеет вполне заслуживающее учета обоснование. Оно вызвано верой – в рефлексии без презумпций не обойтись, – в то, что любые размышления о событиях такого рода, претендующие на полноценность, могут быть адекватно представлены лишь пережившими их, лично вовлеченными в них. Здесь объективность понимается в духе неклассической рациональности, предполагающей нахождение познающего субъекта одновременно как внутри познаваемой реальности, так и вне ее [2, С. 206]. Это – нетипичный ход мысли, ведь распространен (доминирует?) стереотип признания лично вовлеченных а priori пристрастными и потому неспособными к осознанию объективности. Потому мнение вовлеченных считается хотя и заслуживающим учета, но в обязательном порядке подвергаемым сомнению. Однако к настоящему дню давно «назрели» и иные, выстраданные, стратегии познания и оценки, ставящие под сомнение «классическую рациональность», себя во многом скомпрометировавшую при постановке и решении проблем общества постмодерна.

И.Л. Чеснов определяет постмодернизм как признание онтологической и гносеологической неопределенности социального мира, как проблематизацию социальной реальности, которая: «...интерсубъективна, стохастична, зависит от значений, которые ей приписываются, это относительность знаний о любом явлении и процессе... это признание сконструированности социального мира, а не его данность» [3, С. 13]. В.А. Емелин отмечает: «Постмодернизм как комплексное идейное течение представляет собой квинтэссенцию этого духа времени, ибо именно он наиболее адекватно отражает состояние духовности в наши дни, связанное с ощущением неприемлемости в новых социокультурных реалиях господствующих ранее представлений о мире и человеке. Главной,

отличительной чертой постмодернизма считается исходная установка на невозможность описания мира как некоего целого с помощью каких-либо общих теорий, претендующих на истинное, единственно верное знание о действительности» [4, С. 11]. В условиях столкновения различных, а может быть и противоположных значений глобализирующегося мира, когда каждый из субъектов, осознающих свою свободу и право, и пришедший из «своего мира», не согласен признать свое видение неприемлемым, а свой мир «неверным», требует не списывать себя со счетов и признать свои интересы, стратегия обобщения, принудительного определения универсальных значений воспринимается как насилие и принята быть не может. Из осознания сконструированности социальной реальности, ее рукотворности выводится невозможность быть категоричным в оценке человеческого поведения и радикальным в действиях, направленных на него.

Одной из распространенных интерпретаций затронутых здесь событий является усмотрение в качестве причины конфликта некоего специфического менталитета жителей Донбасса (Луганской и Донецкой областей). Объяснение такого рода содержится в работах одного из учителей автора – А.М. Еременко. В статье «Луганский мятеж в сравнении с подобными историческими событиями» он описывает следующие психологические особенности «массового луганчанина»: «Типичный луганчанин по природе своей авторитарист. Сильная власть: грозная, мощная, наводящая страх, дисциплинирующая, склонная к применению насилия, с легкостью нарушающая установленные ею самой законы, – такая власть вызывает у луганчанина не возмущение, а восхищение» [5, С. 20]. «В психологическом облике луганчанина явственно проступают многие черты авторитарной личности, как они проанализированы Э. Фроммом в работе «Бегство от свободы». Склонность к переговорам, уступкам, компромиссам, даже готовность к открытой дискуссии он воспринимает как признаки слабой власти. Он презирает такую власть. Он уважает власть, склонную к бесцеремонному проявлению насилия, он преклоняется перед такой властью» [5, С. 21].

В.И. Поклад, один из ведущих луганских социологов, специализирующийся на проблемах массового правосознания, также приводит весьма комплексную интерпретацию «сепаратизма» в Луганской области. В качестве его факторов он усматривает устойчивые стереотипы массового сознания о предпочтительности советского образа жизни, «советский фундаментализм», и внеправовые хозяйственные практики – совокупность способов решения жизненных проблем с помощью действий, выходящих за пределы действующего в стране права [6, С. 89]. Василий Иванович также определяет события на востоке как криминальную контрреволюцию – ответ на антикриминальную революцию в Киеве [6, С. 98], как и Ю.П. Рущенко [7].

Велико искушение согласиться с интерпретацией, высказанной А.М. Еременко, ввиду ее категоричности в духе «новейших времен», однако, к сожалению, в ней усматривается некая методологическая неточность – отсутствие сравнения с другими регионами Украины. Разделяя ценность и призвание интеллектуальной элиты, веря в разум как критический способ восприятия реальности, полагая, что от точности мысли во многом зависит наше совместное будущее, позволю не согласиться с изложенной выше версией объяснения событий. Вполне закономерно то, что в интерпретации событий значимо влияние доминирующего направления объяснения, а в условиях, ощущаемых как война, это всегда объяснение победителя и действительного «держателя власти». Иначе говоря, в условиях значительного внешнего давления (доминирующего мнения, официальной позиции) мы зачастую невольно склонны не решать задачу понимания, но подводить ее решение под заданный извне ответ.

Не менее привлекательной ввиду эмпирического обоснования является интерпретация, предложенная В.И. Покладом, однако сравнение событий востока и киевских событий, как представляется, требует более фундаментального методологического основания. Тем не менее, следует полагать, что проблема сопоставления событий намечена им верно. Однако принятая им юридическая оценка (квалификация)

событий «Майдана» не может быть признана удовлетворительной без множества допущений и натяжек. Юридическая квалификация, которой придерживается автор, является оценкой, данной победителями, и результатом декларированной «крайней необходимости». Однако юристам хорошо известно, на какие далеко не неоспоримые правовые и внеправовые компромиссы пошли лидеры оппозиции и поддерживающие их. Причиной тому была политическая воля победивших, а при самой оптимистичной в интерпретации (обосновании естественно-правового характера), и внешняя политическая поддержка. Иначе говоря, проблема «Майдана» и проблема востока вышли за пределы права в область политики и аргументы правового характера, а соответственно и юридическая квалификация, данная политически ангажированными субъектами, здесь неуместны. Потому с прискорбием приходится констатировать, что в данной ситуации право выступало скорее в качестве «дышла», которое, согласно известной поговорке, повернули в выгодном направлении. Кроме всего прочего, эта ситуация также свидетельствует и о качестве доминирующего правосознания.

Очевидный уход от права в сторону политики позволяет и даже требует высказать альтернативные представленным выше суждения относительно интерпретации событий Донбасса. Как полагает автор, уважаемые наставники не допустили того, что восток как коллективный субъект с особой идентичностью (отрицать наличие которой не имеет смысла), вероятно, также выразил свою волю, которая оказалась отличной от воли, выраженной участниками «Майдана» – какой бы устаревшей и дурной она ни представлялась. Так, Ю.П. Рущенко, выражая различные гипотезы относительно последствиях «гибридной войны», говорит об эффекте актуализации давнего межцивилизационного разлома, восставшего из глубин коллективного сознания. Границы цивилизаций, согласно его видению, проходят «не по не земле, а по нематериальному полю массового сознания», и проявились они не по Збручу, и не по Днепру, а по Северскому Донцу и Кальмиусу, «как и тысячу лет назад» [8, С. 48].

Полагаем, что нет никаких оснований квалифицировать волю, которая не соответствует воле победившей (не обязательно воле большинства), неверной и искать в ней изъяны и предпосылки ее ущербности. Квалификация действий «ополченцев» / «сепаратистов» производится в свете сравнения с действиями «революционеров», чьи действия признаны легальными (вернее следовало бы сказать, что их действия вообще не подвергались юридической оценке по принципу «победивших не судят» и по причине интенсивной публичной поддержки). И открытая поддержка их действий участниками «Майдана» (а отнюдь не всем населением Украины), а также странами-лидерами не является критерием и признаком легальности их действий, как и их легитимности (в особенности в условиях масштабной аполитичности большинства украинцев). Ситуация сложилась поистине парадоксальная – действия революционеров (a priori всегда выходящие за пределы позитивного права) не признаны противоправными, приобретенная ими власть признана законной с вытекающими последствиями исключительного права на применение силы. Действия же «ополченцев» / «сепаратистов») оцениваются в правовом поле действующего законодательства и эта оценка заведомо предрешена.

Необходимо отметить, что борьба народа за свободу, за демократию, против «преступной власти», безусловно, вызывает одобрение и уважение. Однако в оценках не должно быть «заметания под ковер» множественных и явных противоречий, лежащих в их основании. И идея естественного «права народа на восстание», при всей ее ценности и фундаментальности, не может служить безусловным обоснованием победившей позиции, так как тем самым дискредитирована и она, и идея позитивного права. Ведь в естественном праве как в неконкретизированной идее нет определенности, которая необходима для регулирования конкретных отношений, а вольная интерпретация всегда стремится к анархическому мировоззрению.

Невозможно игнорировать сложившихся существенных противоречий, хотя состояние «войны» к этому стимулирует и эту ситуацию «оправдывает», как оправдывает и

иные множественные и масштабные трансформации украинского общества. Однако уровень государственной политики и прилегающий к нему уровень публичности всегда неизбежно грешат неким «заметанием» проблемных моментов в условиях открытого противостояния, ведь в это время на повестке дня – «выживание», и в таких условиях доминирующий публичный дискурс складывается не посредством формирования социального диалога, предполагающего возможность несогласия, а как итог победы большинства над меньшинством, более сильного над менее сильным, более активного над менее активным и т.д., то есть выражает стратегию, сравнимую с колонизаторской (колониальным образом мысли). Ирония заключается в том, что последняя была характерна к политике Советского Союза, ностальгию по которому вменяют восточным регионам.

Необходимо заметить, что обнаруженные к настоящему моменту интерпретации – как конфликта, так и событий, предшествующих ему, и к нему ведущих, произведены исходя из наличных доминирующих позиций, однако все эти позиции уже суть *позиции прошлого*, ведь они направлены на объяснение того, что произошло, и преимущественно сводятся к поиску виновных или заинтересованных в конфликте, а также факторов, которые способствовали разворачиванию событий. Это важно, но в сложившейся ситуации решению конфликта не способствует. Представленные интерпретации неизбежно выполнены в рамках избранных их авторами позиций, обусловленных эмоциональной (аффективной) вовлеченностью субъектов – вовлеченностью потери, до сего момента не нашедшей сублимации. Ситуация противостояния предопределяет безусловное принятие одной из двух противоположных интерпретаций событий, а это значит, что перспективы решения противоречия не наблюдается.

В отличие от представленной дуальной оппозиции, изложенные ниже размышления выполнены исходя из некоего особого видения, направленного *не на прошлое* (как представленные в публичном пространстве доминирующие интерпретации), но *на будущее*. Это значит, что вопрошающий

суб'єкт знаходиться не в минулому і не в нинішньому, а в майбутньому. А в майбутньому значить «в світі». Він як би вільний від соціальної детермінації, тому саме детермінація цього роду привела нас до протистоянню і утримує в ньому, незважаючи на бажання світу. Тому світ для населення Донбасу зараз – цінність першого порядку. Як констатує Е. Головаха: «...люди на Донбасу інших проблем взагалі не бачать – коли їм на голову падають мінні, а поруч гине знайомі, близькі, – це зрозуміло. В Харківській, Дніпропетровській областях (це ж недалеко) даний питання актуальне. А чим далі на захід, тим ця проблема турбує менше. Але це природно – люди з більш дальніх регіонів її майже не помічають» [9].

В складившійся тупиковій ситуації, коли ніхто вже не мріє про завершення війни і про відновлення територій ЛНР і ДНР з Україною, потрібний кардинальний перегляд минулого і нинішнього з принципово інших основ. Розмова йде не про спроби пояснення (виявлення деяких емпірично фіксуваних закономірностей), не про пошуки винуватих, але про визначення принципово іншої точки зору. Такою може і повинна стати мета мирного майбутнього. При цьому принципово важливе значення матиме і спосіб досягнення цього мирного майбутнього.

Представлені далі рефлексії, безпосередньо пов'язані з заявленою темою роботи, є плодом знайомства автора з одним з напрямків сучасної критичної думки, виникшим і інституціоналізованим в межах критичних досліджень. Розмова піде про деколоніальний поворот думки і деколоніальну стратегію. Автор познайомився з ними в зв'язі з рішенням задачі «деколонізації гендера» в межах навчання в онлайн-школі «Gender and Conflict» (SOAS University of London, 20-31 липня 2020 року), присвяченій академічним дослідженням озброєних конфліктів з позиції гендерної методології. Феміністські дослідження як напрямок думки надають значущим критичним потенціалом, так як ви-

званы к жизни несогласием с социальным неравенством, являющимся следствием социальной детерминации, то есть принудительного наделения субъекта статусом объекта. Несогласие с существующим социальным порядком дало стимул к его кардинальному пересмотру, включая пересмотр глобального миропорядка и мировоззренческих оснований, вызвавших его возникновение и воспроизведение. Утрата империями влияния на колонизированных территориях – деколонизация – придала критическому переосмыслению общественной жизни (социального устройства) новый стимул.

Деколониальные исследования вызваны к жизни теми условиями, в которых оказались страны, испытавшие на себе аннексию со стороны стран более сильных, и использующих свое превосходство в целях глобального влияния и эксплуатации. Вторжение сильных стран базировалось на идеях превосходства одних наций («более развитых», «цивилизованных») над «менее развитыми» либо совершенно «неразвитыми» странами. Оценка меры «развитости – неразвитости», «цивилизованности – нецивилизованности» закономерно давалась и дается до сих пор с позиции сильных и «победителей», тех, кто способен обеспечить принятие своих стандартов, своей позиции, своего мерила.

Под деколонизацией первоначально понимался процесс предоставления независимости прежним колониям, то есть получение ими возможности самоуправления – объект становится субъектом, – возвращение фактической свободы, и, в первую очередь, свободы самоопределения (идентичности). В связи с этим деколонизация неизбежно стала пониматься шире и распространилась на область сознания.

Как отмечает А. Мустояпова, одной из своих задач постколониальная теория (предшественница деколониальной) избрала разрушение бинарных оппозиций «Запад – Восток», «цивилизованный – варварский». Взамен постколониальные исследования традиционно противопоставляемые друг другу явления рассматривали с точки зрения их самодостаточности, наличия присущих им оригинальных черт вне оценочных категорий «правильный» / «неправильный», «хуже»

/ «лучше» и др. Эта установка обусловила более объективный взгляд на явления, ранее оцениваемые с позиции власти, иерархии, тенденциозности, политической «целесообразности». Постколониальные исследования включают в себя: «...не только демонтаж постколониального сознания, но и преодоление негативных последствий колонизации в политической, экономической, социальной, культурной сферах» [10].

Претензии к советскому прошлому (отказ от него, осуждение его), декоммунизация, национализация, прозападная ориентация политики, составляющие идейное ядро современной украинской политики, по сути есть проявления постколониальности, обусловленные стремлением обретения свободы самоидентификации и ее фактической реализации. Однако парадокс этого процесса состоит в том, что формы, в которых он реализуется, ввиду присущей им императивности и стихийности, суть проявления все той же колониальной стратегии. Об этом свидетельствует складывающаяся тенденция шаблона некой «правильной» украинской идентичности и стигматизация лиц (групп, территорий) с идентичностью «неправильной». Искусственный конструкт, созданный этим процессом, мало связан с действительной – неидеальной – реальностью, в особенности если принять во внимание механизм и условия его появления. Сформированные посредством его оппозиции способствуют разобщению и дистанцированию. Все это свидетельствует о продолжении тенденции «колониальной зависимости», колониальной обусловленности сознания. Колонизация состоит в игнорировании самобытности (какой бы «неверной» и «дурной» она ни была), в то время как деколонизация требует отношения к самобытности и идентичности как к факту, требующему принятия. «Колониальный миф» – это ложные стереотипы, навязываемые субъекту идентификации как объекту. Именно потому деколонизация – это, прежде всего, процесс налаживания диалога, поиск принципиально новых оснований взаимодействия, вне сложившихся привычных оппозиций.

Приведем пример приложения деколониальной стратегии. В статье К. Пауэлл (Catherine Powell) «How Women Could Save The World, If Only We Would Let Them: From Gender Essentialism to Inclusive Security», изученной в рамках академической летней школы «Gender and Conflict» [11] был поставлен вопрос об участии женщин в урегулировании вооруженных конфликтов, и обнаружена проблема неверного понимания причин привлечения женщин к урегулированию конфликтов в их родных странах. А неверное понимание вызывает неверность способа вовлечения и зачастую обуславливает недостаточную эффективность миротворческого процесса и неустойчивость его результатов.

К. Пауэлл проводит анализ концепций, обуславливающих современную доминирующую политическую риторику и практику вовлечения женщин в миротворческие процессы, основанные на концепциях антисубординации (antisubordination) и секьюритизации (securitization), подвергая их критике. Согласно первой из них женщины рассматриваются как социальная группа, находящаяся в ущемленном положении и требующая уравнивания своих прав, а их участие в миротворческом процессе морально оправдано и необходимо с позиций равенства, справедливости, человеческого достоинства и противостояния доминированию мужчин [11, С. 296 - 298]. Вторая же исходит из понимания женщины как более миролюбивого, в сравнении с мужчинами, существа. Это качество женщины обуславливает возложение на женщин ответственности за социальные сферы, обеспечивающие выживание человечества. Именно потому женщины ценят мир более мужчин, более склонны к нему и способны приложить более усилий к его восстановлению. Тяготы войны ложатся на ее плечи всемерно – в форме ухода за больными и ранеными, обеспечения выживания детей и нетрудоспособных членов семьи в военных условиях, в обязанности продолжать род в таких условиях, в тяготах оккупации и т.д. [11, С. 301 - 303].

Описанные выше подходы К. Пауэлл считает хотя и закономерными, но неполноценными, в связи с чем предлагает

третий, альтернативный, подход, совмещающий оба описанные – демократической легитимности (democratic legitimacy). Она предлагает рассматривать женщину как равноправного партнера, который не только обладает уникальным опытом (в том числе в связи с опытом войны) или требует учета прав женщин как униженной и наиболее уязвимой части населения. К. Пауэлл не приемлет рассмотрения женщины в качестве существа, нуждающегося исключительно в защите, что автоматически превращает женщину в объект опеки и защиты (в особенности во время вооруженного конфликта), но определяет женщину в качестве равноправного субъекта. Таким образом обосновывается возможность обеспечения будущей инклюзивной безопасности общества – посредством включения женщин в процесс переговоров. Именно потому, что женщины «традиционно» рассматриваются в качестве нуждающихся в уравнении с мужчинами, и вовлекаются в процесс урегулирования конфликта, все иные группы населения, которые также страдают от неравенства, осознают возможность его устранения [11, С. 313- 316].

Парадигма демократической легитимации основана на модели инклюзии, которая может быть применена к иным векторам неравенства помимо гендерного. Подчеркивая демократическое представительство, этот подход настаивает на локальной ответственности и решениях «снизу вверх», тем самым подчеркивая значение участия и лидерства женщин непосредственно из зон конфликтов, а не женщин глобальной элиты.

Каким образом все эти размышления возможно использовать в связи с проблемой криминогенного конфликта на Донбассе? Обращение к ним вызвано представлением о факторах текущего конфликта, о его течении и о его ближайшем перспективном продолжении как о плоде и проявлении колониального сознания и воспроизводящихся оппозициях сознания. Большинство украинских и западных публикаций, выражающих видение нашей непростой ситуации, усматривают причины случившегося в двух основных причинах – в роли России и в специфических характеристиках населения

Донбасса. В этой интерпретации событий усматривается потеря свободы несогласия, что вполне «нормально» для ситуации конфликта – войны. Здесь есть «белое» и «черное» – четкая дихотомия и никаких иных вариантов. Однако конфликт должен закончиться. Особенность же этого конфликта в том, что пострадавшим от него является один и тот же народ, который оказался разделенным, и нуждается в воссоединении. Мы видим безальтернативную «логику войны». Но специфика конфликта не позволяет с нею согласиться.

Принцип деколониальной стратегии, по видимости вполне применимый здесь, состоит в *смещении вектора интерпретации* – с уровня официального на уровень личных взаимоотношений, то есть с уровня обобщений, метанарративов к конкретному субъекту – это смещение как «количественного» (от укрупненных социальных субъектов к локальным и индивидуальным), так и «качественного» (изменение способа оценки) характера.

О важности смещения вектора решения конфликта с уровня официального на уровень личных взаимоотношений свидетельствуют и представители гражданских инициатив, тех немногих, которые направлены на урегулирование конфликта.

В частности, о необходимости такого «деколониального поворота» свидетельствует публикация, изданная по результатам проекта «Диалог за взаимопонимание и право»: европейские НПО вместе за преодоление конфликта на Донбассе» (2017-2018 гг.). Вот некоторые выдержки из этого отчета: «Для существования конфликта одинаково важно всё – и причины его возникновения, и повод, который его эскалировал, и контекст, который сделал его возможным. А вот в решении конфликта существует единственный важный фактор – это люди, которые в него вовлечены. Те люди, которые активно действуют, усугубляя или разряжая конфликтную обстановку, те люди, которые просто бездействуют, дезориентированные в череде сменяющихся событий конфликта, и те люди, которые активно пытаются построить диалоги» (Саша Романцова, Центр громадянських свобод (Україна). [12, С.

23] А. Леро, представитель L'Assemblée Européenne des Citoyens/АЕС (Франция) замечает: «Я уверена, что сейчас очень важно развивать возможности диалога на низовом уровне между украинским и российским обществами, а также диалог внутри украинского общества между людьми с оккупированных территорий (ВПЛ) и остальной частью страны. На первый взгляд, раскол кажется намного сильнее, чем в других конфликтах, поскольку мы не видим практически никакого пространства для диалога о мире. Однако такое впечатление основано на официальном дискурсе. На межличностном уровне, очень ясно видно желание и способность общаться, планировать и строить общее будущее. Общество разделяет эти устремления в гораздо большей степени, чем мы думаем» [12, С. 13].

Участники проекта также замечают: «Общество с опытом военного конфликта характеризуется фрагментированностью и радикализацией мнений, что в свою очередь делает его лёгким объектом для политических манипуляций. Коллективная травма, стигматизация различных групп в обществе, разочарование в европейских политических институтах и растущее недоверие официальным лицам негативно сказываются на нем и делают людей более уязвимыми. Обсуждение возможностей восстановления Донбасса является крайне сложным. В связи с этим гражданские усилия по обсуждению перспектив будущей жизни в Украине, включая регион Донбасса, являются важной предпосылкой не только для решения конфликта, но и для демократической консолидации страны» [12, С. 11].

Если же вспомнить идею К. Пауэлл о причинах и способах вовлечения женщин в урегулирование вооруженных конфликтов, то следует упомянуть о мнении представителей женских гражданских инициатив относительно потери потенциала урегулирования конфликта посредством отказа от участия женщин в миротворческих процессах [13].

Завершая рефлекссию, замкнем круг и вернемся к проблеме криминогенности конфликта. Он криминогенен по-

тому, что активизировал и усилил колонизаторский тип сознания, характеризующийся логическими и социальными оппозициями, разделяющими общество. Категоричность оценок и радикальность действий, ставшие нормой, распространяются на все сферы общественного сознания, в том числе на правосознание, и пресекают возможность открытости мышления и его диалогичности, а значит и ограниченность солидарности в процессе самоопределения. Радикализация общественного сознания способствует изоляции личности, так как свобода выражения несогласия ограничена либо невозможна.

Закономерная необходимость задействования всех групп населения в процесс урегулирования конфликта, не ограничиваясь ожиданиями действий со стороны официальных представителей и не возлагая ответственность на облеченных властью.

Учет всех групп населения, в том числе тех, которые находятся на территории ЛНД и ДНР и подвергаются стигматизации, а значит уходят в девиантную субкультуру. Их видение конфликта не принимается во внимание.

Деконструкция конфликта как мера устранения / снижения криминогенности может быть обеспечена за счет инклюзии, локальности, изменения дискурса войны на дискурс мира (не «противник», но «брат»), выхода их бинарных оппозиций («свой» – «чужой»), устранение оппозиций сознания («прав» – «неправ»), перехода от глобального к индивиду, ухода от социальной детерминации в область самодетерминации ценностной (диалог и мир как ценность), изменения риторики «войны» на риторику «мира», предотвращения аффективной социальной инерции стигматизации, обеспечения вовлеченности заинтересованных субъектов, изменение статуса стигматизированных субъектов и наделяния субъекта полномочиями мирного урегулирования.

Использованные источники:

1. Шестаков Д.А. От понятия преступности к криминологии закона // Общественные науки и современность. 2008. №6. С. 131 – 142.

2. Усатова Ю.Н., Попов В.В. Феномен неклассической рациональности // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов. Грамота, 2013. №2 (28): в 2-х ч. Ч. II. С. 206 – 210.
3. Гишинский Я.И. Криминология постмодерна (неокриминология). «Алетейя», СПб., 2021. – 133 с.
4. Емелин В.А. Информационные технологии в контексте постмодернистской философии. Диссертация на соискание ученой степени канд. филос. наук. Специальность: 09.00.11 – социальная философия. Москва, 1999. - 163 с.
5. Еременко А. Луганский мятеж в сравнении с подобными историческими событиями // Криминологические исследования: сб. науч. труд. / гл. ред. В.И. Поклад; Луган. гос. универ. внутр. дел. им. Э.А. Дидоренко; Луган. гуман. центр. – Северодонецк: РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2018. – Вып. 10 : Луган. ученые о луган. событиях. – С. 10 – 26.
6. Поклад В. Сепаратизм в Луганской области: социально-психологические предпосылки // Криминологические исследования: сб. науч. труд. / гл. ред. В.И. Поклад; Луган. гос. универ. внутр. дел. им. Э.А. Дидоренко; Луган. гуман. центр. – Северодонецк: РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2018. – Вып. 10 : Луган. ученые о луган. событиях. – С. 88 – 100.
7. Руценко І. П. Російсько-українська війна: міжцивілізаційна складова конфлікту // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2018. Випуск 12. С. 42–52.
8. Руценко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. – Х.: ФОП Павленко О.Г., 2015 – 268 с.
9. Моральный дух украинцев на стороне тех политиков, которые ищут пути прекращения войны – Головаха / Интерфакс - Украина. Информационное агентство. Дата обновления: 30.07.2020. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/677914.html> (дата обращения: 10.10.2020).
10. Мустояпова А. Деколонизация как возвращение достоинства / Exclusive. Ресурс для профессионалов. Дата обновления: 31.07.2020. URL: <https://www.exclusive.kz/expertiza/obshhestvo/120210/> (дата обращения: 12.10.2020).
11. Powell Catherine. How Women Could Save the World, If Only We Would Let Them: From Gender Essentialism to Inclusive Security // Yale Journal of Law and Feminism. [Vol. 28: 271 - 2017]. P. 271 – 325.

12. Что может сделать гражданское общество для преодоления вооруженного конфликта на востоке Украины. Итоговая публикация по результатам проекта «Диалог за взаимопонимание и право: Европейские НПО вместе за преодоление конфликта на Донбассе» (2017-2018 гг.) / Проект «Диалог для понимания и справедливости: европейские НПО, работающие вместе для разрешения конфликтов в Донбассе». *Deutsch-Russischer Austausch*. Импринт. - 32 с.

13. В Украине до сих пор недооценивают роль женщины в мирном урегулировании – правозащитники Український кризовий медіа-центр. Дата обновления: 12.01.2017. URL: <https://uacrisis.org/ru/51479-role-of-women> (дата обращения: 11.10.2020).

Приколотина Ю. Деколониальная стратегия трансформации конфликта как способ снижения конфликтной криминальности.

Криминогенный конфликт на востоке Украины может быть объяснен посредством определения в деколониальный критический дискурс. Колониальность сознания состоит в его категоричности, бинарности и в связи с этим в склонности к радикализацию и насилию. Ситуация вооруженного конфликта радикализирует политику и общественное мнение, обуславливая их криминогенность. Деколонизация предполагает деконструкцию сложившихся оппозиционных интерпретаций конфликта, которые отражают противоположные и непримиримые позиции, спровоцировавшие конфликт и поддерживающие его, инклюзию стигматизированных участников конфликта, локальность, изменение дискурса войны на дискурс мира (не «противник», но «брат»), выхода их бинарных оппозиций («свой» – «чужой»), устранение оппозиций сознания («прав» – «неправ»), перехода от глобального к индивиду, ухода от социальной детерминации в область самодетерминации ценностной (диалог и мир как ценность), изменения риторики «войны» на риторику «мира», предотвращения аффективной социальной инерции стигматизации, обеспечения вовлеченности заинтересованных субъектов, изменение статуса стигматизированных субъектов и наделяния отдельного субъекта полномочиями мирного урегулирования.

Ключевые слова: вооруженный конфликт, криминогенный конфликт, трансформация конфликта, деколониальная стратегия, деколонизация сознания, демилитаризация сознания.

Yu. Prykolotina. The decolonial strategy of conflict transformation as a way of conflict criminality reduction.

The criminogenic conflict in Eastern Ukraine can be explained through its definition in a decolonial critical discourse. Colonial consciousness is categorical and binary. The situation of armed conflict radicalizes politics and public opinion, conditioning crimes. Decolonization implies deconstruction of the existing oppositional interpretations of the armed conflict, which reflects the opposite and irreconcilable positions that provoked the conflict and support it, inclusion of stigmatized participants, locality, change of the discourse of war to the discourse of peace (not «enemy» but «brother»), escape from binary oppositions, transition from the global to the individual, the departure from social determination into the realm of self-determination (dialogue and peace as a value), changing the rhetoric of «war» into the rhetoric of «peace», preventing the affective social inertia of stigmatization, ensuring the involvement of interested actors, changing the status of stigmatized actors and empowering the individual actor to resolve peace.

Key words: armed conflict, criminogenic conflict, conflict transformation, decolonial strategy, decolonization of consciousness, demilitarization of consciousness.

УДК 172.13:343.97

Поклад В.,

кандидат філософських наук, доцент,
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: v.poklad@ukr.net

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-2272-917X>

ГЕРОЇ ТА ЗЛОЧИНЦІ У ВОЄННОМУ КОНФЛІКТІ

Поклад В. Герої та злочинці у воєнному конфлікті.

Будь-який воєнний конфлікт сприяє проявленню істотних характеристик людини – позитивних або негативних, героїчних або злочинних. За традицією, зіставлення злочинних учинків з героїчними вважається неприпустимим через їх духовну протилежність. І злочини, і героїчні акти визначаються як такі на підставі їх порівняння з нормальною поведінкою (стандартної для більшості індивідів). Проте за певними характеристиками злочинна і героїчна поведінка мають чимало спільного.

По-перше, і злочин, і подвиг є фактом виходу особистості за межі нормативного порядку. Незрідка те, що колись уважалося злочином, пізніше оцінювалось як подвиг (Сократ, Дж. Бруно, Т. Кампанелла). І навпаки. Вихід за межі нормативного порядку передбачає наявність у індивіда особливих психологічних якостей (воля, рішучість в екстремальних умовах, здатність до ризику тощо). Війна як зосередження екстремальних умов стає найліпшим середовищем як для героїзму, так і для злочинності.

По-друге, героїв із злочинцями об'єднує нехтування такими загальними цінностями, як життя інших людей (інколи навіть своє власне), сім'я, власність. Війна створює можливість для легальної реалізації трансгресивних інтенцій індивідів. Та коли екстремальна ситуація воєнного конфлікту залишається позаду, певна кількість героїв воєнного часу реалізується в злочинах.

Сучасне суспільство не потребує героїв як носіїв зразково-агресивної поведінки. Такі герої – породження ієрархічного суспільства, традиційною практикою якого була війна. Загалом, усесвітньо-історичний процес може бути представлений як поступове звіль-

нення індивіда від впливу різних форм колективності з відповідним правовим закріпленням його свободи. А чим більше рівень самостійності особистості від влади колективу, тим менший рівень героїзму в суспільстві. Ціннішими стають особисті права і свободи, на протигагу збереження та зміцнення різних форм суспільності.

Будь-який воєнний конфлікт є проявом суспільного регресу як повернення до традиційних насильницьких практик архаїчного суспільства, із його культом війни і воєнних героїв. У сучасному суспільстві потрібна деконструкція розуміння героїзму, вироблення заходів управління трансгресивністю.

Ключові слова: герой, злочинець, девіація, трансгресивність, війна, загальнолюдські цінності.

Старовинне китайське прокляття «щоб ти жив в епоху змін» для науковців-суспільствознавців не є таким уже жахливим. Звичайно, існує деякий дискомфорт буття, більш-менш випробовуваний кожним ученим як фізичною та соціальною істотою. Але ситуація перманентного стресу для мислительних одиниць стає стимулом для творчого осмислення ситуації, для тренінгу з подолання суб'єктивності при аналізі того, що відбувається. Ми – учасники подій. Ми – жертви обставин. Але ми ще й літописці-аналітики, які нанизують очищені від власної суб'єктивності факти на шампури різних теоретичних конструкцій.

Цілком зрозуміло, що кримінологія не може бути винаятком. Будь-яка інтенсифікація соціальної динаміки впливає на якісні та кількісні показники злочинності. Навіть більше, коли ця інтенсифікація пов'язана з воєнним конфліктом. Адже війна сприяє прояву найістотніших характеристик людини, таких, які в мирний час знаходились у приглушеному стані. Як позитивних, так і негативних. Як лиходійних (злочинних), так і героїчних.

Зазвичай у кримінології під час характеристики злочинної поведінки порівнюють її з нормальною поведінкою. У результаті порівняння особистісних ознак злочинців і незлочинців утворюються певні типології щодо демографічних, соціально-економічних, психологічних та інших параметрів, які, як убачається, мають особливе криміногенне значення.

Зіставлення ж злочинних вчинків із героїчними вважається неприпустимим з огляду на їх духовні протилежності. Чи можна такий підхід розглядати як абсолютно доречний? Спробуємо розібратись.

Ще П. Сорокін звертав увагу на певний «курйоз», який «полягає в тому, що в той час як один розряд фактів соціального життя (злочин – покарання) звернув на себе виняткову увагу наукової думки, – інший розряд фактів, не менш важливих і які відіграють не меншу соціальну роль, майже зовсім ігнорується тою ж науковою думкою. Ми говоримо про «подвиги і нагороди» [1, с. 161]. Дійсно, представники наукової спільноти, не вагаючись, зможуть визначити наявність цілої низки окремих наук про злочини (кримінологія, соціологія злочинності, психологія злочинності), але зробити те ж саме щодо науки про подвиги буде вже нелегко...

По-перше, зауважимо, що в соціології не прийнято використання понять «герой» і «злочинець» через їх надмірний оцінний характер. У науці про суспільство є «позитивні девіанти» і «негативні девіанти». На їх співвідношення звертав увагу Е. Дюркгейм, проголошуючи: «щоб отримала можливість вираження індивідуальність ідеаліста, чії мрії випереджають час, треба, щоб існувала й можливість вираження індивідуальності злочинця, що стоїть нижче рівня сучасного йому суспільства. Одне немислимо без іншого» [2, с. 43].

Будь-який злочин є виходом за межі певного нормативного порядку (російською мовою «преступление», тобто вчинок, який «переступає» через якусь межу). Ми не можемо аналізувати злочинність без характеристики порядку, за межі якого вона виходить. У середині соціального порядку, як системи спонтанної підтримки зразків соціальних дій, співіснують три основні типи поведінки – нормальна (конформна), позитивно-девіантна (понаднормальна), негативно-девіантна (ненормальна). Соціальний порядок співіснує з правовим порядком – системою формального соціального контролю, що встановлюється та підтримується державою. У межах правового порядку поведінка кваліфікується як правомірна або

протиправна. Така бінарність поділу стимулює погляд (переважно серед юристів) про ототожнення правомірної та позитивної поведінки [див., напр.: 3]. Таке ототожнення не можна вважати коректним, адже історія знає чимало прикладів, коли вчинки людей, які випереджали свій час, сучасники кваліфікували як неправомірні і, навіть, злочинні (Сократ, Дж. Бруно, Кампанелла).

Співіснування в суспільстві соціального та правового порядку вимагає робити класифікацію людських учинків більш розгалуженою. Можна виділити, по-перше, понаднормальні правомірні акти поведінки, по-друге, понаднормальні неправомірні, по-третє, нормальні правомірні, по-четверте, нормальні неправомірні, по-п'яте, ненормальні правомірні, по-шосте, ненормальні неправомірні [4, с. 26–27].

Зіставлення крайніх позицій шкали соціологічно-юридичної класифікації людських учинків (понаднормальні правомірні та ненормальні неправомірні) іноді може привести до оригінальних результатів. Скажімо, індивіди з психопатичними ознаками значно ширше представлені, ніж серед населення загалом, як серед особливо небезпечних злочинців, так і серед людей, які здійснили акти вищого героїзму [5, с. 131]. Загалом, як уважає В. Дрьомін, «усі види правомірної активності людини тою чи іншою мірою можуть поєднуватися зі злочинними формами поведінки» [6, с. 89].

Для більшості людей убити людину – це щось ненормальне. Водночас умисне (цілеспрямоване) позбавлення життя інших людей може бути здійснено як маніяком-вбивцею, так і героєм-снайпером із часів Другої світової. Отже, виявляється, що за певними характеристиками герої та злочинці є ближчими один до одного, ніж до представників конформної більшості.

Хто такі герої? Вікіпедія подає таке визначення: герой – особа, яка проявляє вищу форму мужності, розв'язує суспільно значимі конфлікти; яка за свої досягнення чи якості розглядається як ідеал, приклад для наслідування. Герой береться за розв'язання зазвичай виняткових за своїми масштабами і труднощами завдань. Він бере на себе підвищені

обов'язки і більшу відповідальність, ніж люди, які керуються загальноприйнятими нормами поведінки [7]. Ще одна сутнісна характеристика героя – його здатність до рішучих дій в екстремальних умовах [8, с. 9].

Війна, як зосередження екстремальних умов, є найліпшим середовищем для героїзму. І в Античності, і в Середньовіччі саме війна стає тим соціальним явищем, де вмикається механізм героїчного [9, с. 50]. Та водночас «...поряд з реальним героїзмом ... відносно позитивною атрибутикою війни, грабежі і вбивства (як результат «розборок» серед своїх), середньовічні тортури і жорстокість до полонених, найперекрученіше сексуальне насильство стосовно населення (особливо – на чужій території), озброєний розбій і мародерство становлять невід'ємну частину будь-якої війни і належать не до одиничних, а до характерних явищ для будь-якої з армій, що воює, як тільки вона ступає на територію (особливо – у разі іншомовного) противника» [10]. Звичайно, можна зауважувати, що подвиги здійснюють одні особи, а злочини вчиняють інші, але історія надає багато прикладів перетину обсягів понять «герой» і «лиходій». Зокрема, 72 Герої Радянського Союзу років Другої світової війни в післявоєнний час були позбавлені високого звання за скоєння тяжких злочинів [11].

У визначенні «позитивно-девіантної особистості», яке надає російська вчена Е. Снімщикова, названо такі характеристики, як володіння інформаційною культурою, гнучкість мислення, висока працездатність, творчий підхід, готовність до ризику в умовах нестабільності і непередбачуваності, готовність до безперервного саморозвитку, самовиховання, переосмислення власного «Я» на якісно новому рівні [12, с. 13]. Але не менш вагомими є означені характеристики й для таких «негативно-девіантних особистостей», як, наприклад, професійні злочинці. Можливо, навіть більш вагомими, ніж для героїв Середньовіччя або війн Новітнього часу...

Ще наприкінці XIX ст. Габріель Тард писав: «немає нічого такого, що деморалізує більше, як війна та революція, оскільки вони збуджують пристрасті і приводять до безладу»

[13, с. 269], тобто до тієї самої екстремальної ситуації, що передбачає (стимулює?) рішучі дії.

Війна завжди призводить до масових афективних станів (гнів, лють, жах, жорстокість, ненависть), коли послаблюється самоконтроль, перебільшується важливість предмета хвилювання та зменшується значимість усіх інших цінностей (духовних, соціальних, вітальних) [14, с. 289]. Життя – найвища цінність сучасного суспільства. Безвідносно до того, про яку людину йдеться. Але для героя (як і для злочинця) не є цінністю не тільки життя інших, а й навіть своє. Не випадково сучасні війни стають переважно безконтактними, коли за допомогою сучасної воєнної техніки мінімізуються ситуації безпосередніх двобійв, «віч-на-віч», що можна вважати певним відлунням експансії до масової свідомості ідеології Всесвітньої Декларації прав людини.

Нехтують герої (як і злочинці) і такими загальними цінностями, як сім'я та власність. «Я хату покинул, пошел воевать, чтоб землю в Гренаде крестьянам отдать. Прощайте, родные! Прощайте, семья! «Гренада, Гренада, Гренада моя!» (М. Светлов). Та й щодо свободи і справедливості і в одних, і в інших існують досить специфічні уявлення.

Після Другої світової війни протягом тривалого часу відбувається інституалізація загальнолюдських цінностей. Вони стають дедалі все більше надбанням не лише гуманітарної еліти. Правда, це стосується переважно так званого цивілізованого світу. Воєнні ж конфлікти відбуваються здебільшого на його периферії, там, де людське життя не таке цінне.

У стабільному (невоєнному) суспільстві потреба в героях відсутня. Герой – породження екстремальних (ненормальних) ситуацій. Формула героїзму – трансгресивні схильності (здатність виходу за межі соціальних норм) особистості плюс екстремальна ситуація. Трансгресивні схильності при таманні й злочинцям. Єдине, що їх розрізняє – вісь «альтруїзм-егоїзм». Герой здатний віддати власне життя за його збереження в інших. Злочинець позбавляє життя іншого заради збереження власного існування. Можна сказати, що за опози-

цією «герої – лиходії (злочинці)» проглядається протиставлення ціннісної поведінки інстинктивній. Але якщо герой позбавляється можливості реалізувати свої трансгресивні інтенції так би мовити «легально», коли екстремальна ситуація (та ж війна) залишається позаду, він доволі часто реалізується в злочинах.

У сучасному суспільстві відбувається деконструкція поняття «героїзм». Патріотичне виховання молоді на історичних зразках героїчної поведінки не знаходить очікуваного відгуку. «Серед молоді зростає число тих, хто не визнає жодних кумирів. Як героїчні постаті молодь все частіше обирає поп-зірок, спортсменів, шоуменів», а «державні практики героїзації та суспільні розчарування ними в перехідний період значною мірою знецінили саме поняття «герой» [15, с. 109]. Навіть спроби героїзації учасників Революції гідності та воєнного конфлікту на сході країни сприймаються не завжди однозначно, викликаючи суспільну дискусію.

Сучасне суспільство не потребує героїв як носіїв зразково-агресивної поведінки. Такі герої – породження ієрархічного суспільства, традиційною (нормальною) практикою якого була війна. У багатьох державах давнини, зазначає Е. Крик, «панівною верствою були воїни, на першому місці стояли їхні ідеальні цінності і чесноти, і вони визначали весь громадський порядок, а також структуру функцій. Військовими були релігія, моральність, поезія, техніка» [16]. Життя архаїчної людини було підготовкою до гідної смерті, найвищим ступенем якої вважалася смерть героїчна, на полі бою. Епоха Середньовіччя посилила таку загальну ідеологічну настанову концепцією «вічного життя» після смерті. Земне життя окремої людини вважалася величиною, якою можна знехтувати.

Починаючи з Відродження і, особливо у Новий час, картина соціального світу все більше стає антропоцентричною. На перший план виходять Особистості та їх здатності йти життям і досягати успіхів усупереч будь-яким перешкодам. Епоха Модерну висуває на перший план особу бізнесмена, підприємця. У Постмодерні (сучасному інформаційному суспільстві) зразком для наслідування стають різного штибу

«креативники»: від гуру інформаційних технологій (Гейтс, Цукерберг, Джобс, Маск) і до зірок спорту та шоу-бізнесу.

Відновлення культу воєнного героїзму прослідковується в тоталітарних суспільствах ХХ ст. [17, с. 13], оскільки всі вони були спробами реанімації архаїчного суспільно-політичного порядку. Чим більшим є такий культ у сучасних суспільствах, тим більше підстав для висновку про певний регрес у еволюції таких соціумів.

Загалом, усесвітньо-історичний процес може бути представлений як поступове звільнення індивіда від впливу різних форм колективності з відповідним правовим закріпленням його свободи. А чим вище рівень самостійності особистості від влади колективу, тим менший рівень героїзму в суспільстві. Ціннішими стають особисті права і свободи, на противагу збереження та зміцнення різних форм суспільності. І проголошення в Конституції України життя людини найвищою соціальною цінністю та одночасна вимога віддати життя за Батьківщину створює в сучасній особистості когнітивний дисонанс.

Невизначеність, багатоваріантність, альтернативність, релятивізм є ознаками сучасного суспільства постмодерну. Відбувається конструювання ідентичності на підставі індивідуального вибору, а не традиційної аскріпції, а також фрагментація індивідуальної ідентичності, що змінюється в процесі життя, і від одного соціального оточення до іншого [18]. Навіть більше, якщо раніше герої радикально протиставлялися лиходіям (антигероям, злочинцям), то в наш час протилежні іпостасі особи співіснують усередині однієї особистості. Перезфразовуючи відомий афоризм англійського публіциста епохи Просвітництва С. Джонсона «патріотизм –останній притулок негідника», можна припустити, що героїзм незрідка стає притулком злочинця. І війна надає можливості для такої «самореалізації». Особливо така сучасна її форма як «гібридна війна», одним із ресурсів якої якраз і є криміналітет [19, с. 27]. У війні на Сході України ми бачимо приклади ледь не миттєвого (за історичними мірками) викриття кримінальної сутності осіб, яких спочатку проголошували героями. Як з

одного боку (незаконне збройне формування сепаратистів «Бетмен»), так і з іншого (батальйон «Горнадо»).

Будь-який військовий конфлікт є проявом суспільного регресу, поверненням до традиційних насильницьких практик архаїчного суспільства з його культом війни і військових героїв. У сучасному суспільстві потрібна деконструкція розуміння героїзму, вироблення заходів управління трансгресивністю. І в патріотичному вихованні треба перенести акцент із героя, який *віддає* своє життя (і *забирає* в інших – у ворогів), на особистість, яка *зберігає* як власне життя, так і життя інших людей. Саме такий підхід здатний вплинути на зменшення рівня насильства в соціумі і, потенційно, на обсяг злочинів проти особи.

Список використаних джерел:

1. Сорокин П. А. Преступление и кара, подвиг и награда: социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали. Москва: Астрель, 2006. 618 с.
2. Дюркгейм Э. Норма и патология. *Социология преступности (Современные буржуазные теории)* : пер. с фр. Е. А. Самарской. Москва : «Прогресс», 1966. С. 39– 44.
3. Зотова Н. В., Сорокин П. А. О противоправном и позитивном поведении. *Юридическая наука*. 2017. № 1. С. 16– 20.
4. Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія /за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідорєнка, 2020. 202 с.
5. Гидденс Э. Социология. Москва : Эдиториал УРСС, 1999. 704 с.
6. Дремин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Юрид. лит.-ра, 2009. 616 с.
7. Герой. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B9> (дата звернення: 25.02.2021).
8. Кривошекова Г. А. Герои и героизм в культурно-историческом бытии народов Европы и России : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 «Теория и история культуры». Тюменский гос. ун-т, Тюмень, 2003. 22 с.
9. Трофимова А. В. Общечеловеческая и историческая семантика подвига. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 303. С. 49–50.

10. Решетников М. М. Психопатология героического прошлого и будущее поколения. *ArtOfWar*. URL: http://artofwar.ru/reshetnikow_m_m/text_0010.shtml (дата обращения: 25.02.2021).

11. Список лиц, лишенных звания Героя Советского Союза. *Википедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BB%D0%B8%D1%86,%D0%BB%D0%B8%D1%88%D1%91%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%8F_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D0%B0 (дата обращения: 25.02.2021).

12. Снимщикова Э. В. Позитивные девиации как фактор прогрессивного развития личности в современном социуме : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия». Краснодарский университет МВД России, Краснодар, 2012. 22 с.

13. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы / сост. и предисл. В. С. Овчинского. Москва : ИНФРА-М, 2004. VIII, 391 с.

14. Бачинин В. А. Основы социологии права и преступности. СПб : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2001. 306 с.

15. Волянюк О. Я. Героїчний дискурс: політологічний аналіз понять і концепцій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 16. С. 105–112.

16. Крик Э. Преодоление идеализма. *Библиотека учебной и научной литературы*. URL: http://sbiblio.com/biblio/archive/krik_preo/03.aspx (дата обращения: 25.02.2021).

17. Вершинина Т. С., Баранская Л. Т. Психологический феномен героического поведения: психоаналитический подход. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология*. 2012. № 19. С. 12– 19.

18. Постмодерн (Postmodernity). *Экономика. Социология. Менеджмент*. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/19279184.html> (дата обращения: 25.02.2021).

19. Чаплик М. Участь криміналітету в гібридній війні: погляд крізь призму українських реалій. *Український соціологічний журнал*. 2019. Вип. 21. С. 25– 36.

Поклад В. Герои и преступники в военном конфликте.

Любой военный конфликт способствует проявлению существенных характеристик человека – положительных или отрицательных, героических или преступных. По традиции сопоставление преступных поступков с героическими считается недопустимым в силу их духовной противоположности. И преступления, и героические акты рассматриваются на основании их сравнения с нормальным поведением (стандартом для большинства индивидов). Однако по определенным характеристикам преступное и героическое поведение имеют много общего.

Во-первых, и преступление, и подвиг являются фактом выхода личности за пределы нормативного порядка. Нередко то, что когда-то считалось преступлением, позже оценивалось как подвиг (Сократ, Дж. Бруно, Т. Кампанелла). И наоборот. Выход за пределы нормативного порядка предполагает наличие у индивида особых психологических качеств (воля, решительность в экстремальных условиях, способность к риску и т.д.). Война, как сосредоточение экстремальных условий, становится лучшей средой как для героизма, так и для преступности.

Во-вторых, героев с преступниками объединяет пренебрежение такими общими ценностями, как жизнь других людей (иногда даже своя собственная), семья, собственность. Война создает возможность для легальной реализации трансгрессивных интенций индивидов. И когда экстремальная ситуация военного конфликта остается позади, некоторая часть героев военного времени реализуется в преступлениях.

Современное общество не нуждается в героях как носителях образцово-агрессивного поведения. Такие герои – порождение иерархического общества, традиционной практикой которого была война. Вообще всемирно-исторический процесс может быть представлен как постепенное освобождение индивида от влияния различных форм коллективности с соответствующим правовым закреплением его свободы. А чем больше уровень самостоятельности личности от власти коллектива, тем меньше уровень героизма в обществе. Ценнее становятся личные права и свободы, в противоположность сохранению и укреплению различных форм общности.

Любой военный конфликт является проявлением общественного регресса, возвращением к традиционным насильственным практикам архаического общества с его культом войны и военных героев. В современном обществе нужна деконструкция понимания героизма, выработка мер управления трансгрессивностью.

Ключевые слова: герой, преступник, девиация, трансгрессивность, война, общечеловеческие ценности.

Poklad V. Heroes and criminals in a military conflict.

Any military conflict contributes to the manifestation of the essential characteristics of a person - positive or negative, heroic or criminal. According to tradition, the comparison of criminal acts with heroic ones is considered unacceptable due to their spiritual opposite. Both crimes and heroic acts are considered on the basis of their comparison with normal behavior (standard for most individuals). However, according to certain characteristics, criminal and heroic behavior have much in common.

First, both a crime and a heroic deed are a fact of the personality going beyond the limits of the normative order. Often what was once considered a crime was later assessed as a feat (Socrates, J. Bruno, T. Campanella). And vice versa. Transcendence the normative order presupposes that the individual has special psychological qualities (will, decisiveness in extreme conditions, the ability to take risks, etc.). War, as a concentration of extreme conditions, becomes the best environment for both heroism and crime.

Secondly, heroes and criminals are united by a disregard for such common values as the lives of other people (sometimes even their own), family, property. War creates an opportunity for the legal implementation of the transgressive intentions of individuals. And when the extreme situation of a military conflict is left behind, some of the wartime heroes are realized in crimes.

Modern society does not need heroes as carriers of exemplary aggressive behavior. Such heroes are the product of a hierarchical society, the traditional practice of which has been war. In general, the world-historical process can be presented as the gradual liberation of the individual from the influence of various forms of collectivity with the corresponding legal confirmation of his freedom. The more a level of independence of the individual from the power of the collective, the less a level of heroism in society. Personal rights and freedoms become more valuable, as opposed to preserving and strengthening various forms of society.

Any military conflict is a manifestation of social regression, as a return to the traditional violent practices of an archaic society, with its cult of war and military heroes. In modern society, we need a deconstruction of the understanding of heroism, the development of measures for managing transgression.

Key words: hero, criminal, deviation, transgression, war, human values.

УДК 343.91:343.97:351.741

Одинцова О.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: doslidnuk.lg.nik@gmail.com
ORCID [0000-0003-3864-228X](https://orcid.org/0000-0003-3864-228X)

ВІДОБРАЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНІЙ СТАТИСТИЦІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ТА УЧАСНИКАМИ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ (ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ)

Одинцова О. Відображення у кримінальній статистиці правоохоронних органів України кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із внутрішньо переміщеними особами та учасниками Антитерористичної операції (Операції об'єднаних сил).

У статті розглянуто нормативно-правове регулювання обліку кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із внутрішньо переміщеними особами та учасниками антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) з моменту початку в Україні антитерористичної операції й до сьогодні. Установлено, що з 30 червня 2017 року правоохоронні органи України ведуть облік кримінальних правопорушень, що вчиняються безпосередньо внутрішньо переміщеними особами та учасниками антитерористичної операції (операції об'єднаних сил), а також кримінальних правопорушень, за якими зазначені категорії громадян України виступають потерпілими.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа; учасник антитерористичної операції; учасник операції об'єднаних сил; Єдиний реєстр досудових розслідувань; кримінальне правопорушення; кримінальна статистика.

За останні роки звичними для законодавства, науки та повсякденного життя стали терміни «внутрішньо переміщена особа», «учасник антитерористичної операції», «учасник операції об'єднаних сил». Похідними воєнного конфлікту, що триває на Сході України вже сім років, можна вважати кримінальні правопорушення, за якими внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) та учасники антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) (далі – учасники АТО (ООС) виступають потерпілими або особами, які їх учиняють.

Відомості про кількість ВПО, які потерпіли від кримінальних правопорушень або самі їх учиняють, є одним із джерел інформації про рівень адаптації цієї категорії громадян до нових соціальних умов, у яких вони опинились, і мають урахуватись у процесі коригування державної політики стосовно цієї соціально вразливої категорії громадян України.

Відомості про учасників АТО (ООС), які потерпіли від кримінальних правопорушень або самі вчинили кримінальні правопорушення, є одним із джерел інформації про стан дисципліни під час несення служби та в позаслужбовий час серед зазначеної категорії осіб, а також про рівень їх адаптації після завершення служби на Сході України. Зазначені відомості є важливим джерелом інформації для вдосконалення державної політики стосовно учасників АТО (ООС).

Зазначене вище обумовлює актуальність проблеми одержання об'єктивної інформації про стан кримінально протиправної діяльності з боку ВПО та учасників АТО (ООС) і стосовно них. Хоча статистичні дані про діяльність правоохоронних органів, уповноважених на протидію тому чи іншому виду кримінально протиправної діяльності, зазвичай є недостатньо репрезентативними та повними, традиційно їх аналіз є відправним моментом у дослідженні.

З огляду на те, що процес формування законодавчої бази, яка стосується воєнного конфлікту на Сході України, розтягнутий у часі, носить динамічний характер, постають важливі питання, а саме: з якого моменту і які саме кримінологічні ознаки, що стосуються ВПО та учасників АТО (ООС), на сьогодні підлягають статистичному спостереженню з боку

правоохоронних органів України? У запропонованій розвідці ми маємо на меті відповісти на сформульовані запитання.

Простежимо спочатку хронологію закріплення в документах первинного статистичного спостереження ознак, що є предметом дослідження. 14 квітня 2014 року Указом виконувача обов'язки Президента України О. Турчинова було введено антитерористичну операцію (далі – АТО) [1]. 20 жовтня 2014 року на законодавчому рівні було закріплено термін «внутрішньо переміщена особа» [2]. На той період у країні діяло Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене Наказом Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 року № 69 «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань» [3]. Додатки до зазначеного положення – форми карток, що заповнювались правоохоронними органами під час досудового розслідування за кримінальними справами – виступали документами первинного статистичного спостереження. Вони не містили кримінологічних ознак, що стосувалися б учасників АТО або ВПО. Ситуація залишалася незмінною навіть із затвердженням Наказом Генеральної прокуратури України від 06 квітня 2016 року № 139 нового Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [4]. Проте 22 травня 2017 року та 31 січня 2019 року до зазначеного положення вносилися певні зміни [5, 6], зокрема й ті, що доповнювали форми електронних карток певними кримінологічними ознаками, що стосуються учасників АТО (ООС) і ВПО, а значить було розширено евристичні можливості кримінальної статистики правоохоронних органів (зазначені зміни набрали чинності 30 червня 2017 року та 26 березня 2019 року відповідно [8]). І хоча Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань від 06 квітня 2016 року втратило свою чинність 30 червня 2020 року, згадані доповнення до електронних карток збереглися в чинному нині Положенні про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, що було затверджене Наказом офісу Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 298 [7].

Розглянемо детально зазначені зміни. Із 22 травня 2017 року в електронних картках, що є додатками Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, «з'явилися» ВПО та учасники АТО.

30 квітня 2018 року завершилась антитерористична операція та відповідно до Закону України від 18.01.2018 № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», розпочалась Операція об'єднаних сил. Зміни до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджені Наказом Генеральної прокуратури України від 31 січня 2019 року № 16, якраз відображають цей факт. Позиції електронних карток, що стосувались учасників АТО, були доповнені «учасниками ООС».

Розглянемо спочатку можливості для дослідження кримінальних правопорушень ВПО та стосовно них. Із 30 червня 2017 року у формах первинної статистичної звітності правоохоронних органів України стали відображатися відомості:

- про кількість ВПО, потерпілих від облікованих кримінальних правопорушень (з огляду на доповнення пункту 31 електронної картки про кримінальне правопорушення);

- про кількість ВПО, які вчинили обліковані кримінальні правопорушення (з огляду на доповнення пункту 34 електронної картки на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється в його вчиненні);

- про кількість кримінальних правопорушень, учинених ВПО як одноосібно, так і групою осіб (до того ж, як групою лише внутрішньо переміщених осіб, так і групою осіб за участю внутрішньо переміщеної особи) (з огляду на доповнення пунктів 9, 12, 13 електронної картки про наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення та пунктів 34, 54 електронної картки на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється в його вчиненні).

Перейдемо до розгляду можливостей для дослідження кримінальних правопорушень учасників АТО та стосовно них. Із 30 червня 2017 року у формах первинної статистичної

звітності правоохоронних органів України стали відображатися відомості:

- про кількість учасників АТО, і навіть учасників АТО з інвалідністю, які стали потерпілими від усіх облікованих кримінальних правопорушень, і зокрема тих, які загинули (з огляду на доповнення пунктів 31–32 електронної картки про кримінальне правопорушення);

- про учасників АТО, які вчинили обліковані кримінальні правопорушення (з огляду на доповнення електронної картки на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється в його вчиненні, пунктом 53.1);

- про кількість кримінальних правопорушень, учинених учасниками АТО (з огляду на доповнення пункту 12 електронної картки про наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення, а також електронної картки на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється в його вчиненні, пунктом 53.1).

Із 26 березня 2019 року аналогічні відомості стали вноситись у відповідні електронні картки щодо учасників ООС.

Зазначимо, що за запитом, наприклад, у порядку Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року із Єдиного реєстру досудових розслідувань можна отримати дані про кількість і співвідношення ВПО, учасників АТО (ООС), які вчинили кримінальні правопорушення, за статтю, віком, освітою, мотивами кримінально протиправної поведінки, судимістю, перебуванням на обліках, ступенем і формою співучасті. До того ж зазначені відомості доступні як за всіма облікованими кримінальними правопорушеннями загалом, так і за окремими видами кримінальних правопорушень.

Отже, доходимо висновку, що на сьогодні, хоч і з певною затримкою, на нормативно-правовому рівні вже створено сприятливі умови для отримання певного уявлення про стан та динаміку облікованої кримінально протиправної діяльності з боку ВПО та учасників АТО (ООС) і стосовно них.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII / Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/ed20141020#Text> (дата звернення: 28.09.2020).

2. Указ Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014 «Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» / Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> (дата звернення: 28.09.2020).

3. Наказ Генеральної прокуратури України «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань» від 17 серпня 2012 року № 69 / Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0069900-12#Text> (дата звернення: 28.09.2020).

4. Наказ Генеральної прокуратури України «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06 квітня 2016 року № 139 / Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16#Text> (дата звернення: 128.09.2020).

5. Наказ Генеральної прокуратури України «Про затвердження Змін до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 25 травня 2017 року № 147 / Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0720-17#n29> (дата звернення: 28.09.2020).

6. Наказ Генеральної прокуратури України «Про затвердження Змін до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 31 січня 2019 року № 16 / Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0179-19#n2> (дата звернення: 28.09.2020).

7. Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0680-16/find?text=%EA%E0%F0%F2%EA#History> (дата звернення: 28.09.2020).

8. Наказ офісу Генерального прокурора України «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» від 30 червня 2020 року № 298 / Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення: 28.09.2020).

Одинцова Е. Отражение в уголовной статистике правоохранительных органов Украины уголовно противоправной деятельности, связанной с внутренне перемещенными лицами и участниками Антитеррористической операции (Операции объединенных сил).

В статье анализируется нормативно-правовая база по регулированию учета уголовно противоправной деятельности, связанной с внутренне перемещенными лицами и участниками антитеррористической операции (операции объединенных сил) с момента начала в Украине антитеррористической операции и по настоящее время. Установлено, что с 30 июня 2017 года правоохранительные органы Украины ведут учет уголовных правонарушений, совершаемых непосредственно внутренне перемещенными лицами и участниками антитеррористической операции (операции объединенных сил), а также уголовных правонарушений, по которым указанные категории граждан Украины выступают потерпевшими.

Ключевые слова: внутренне перемещенное лицо; участник антитеррористической операции; участник операции объединенных сил; Единый реестр досудебных расследований; уголовные правонарушения; уголовная статистика.

Odintsova O. Reflection in the criminal statistics of law enforcement agencies of Ukraine of criminally illegal activities of internally displaced persons, participants in the anti-terrorist operation (joint force operation).

The article considers the legal regulation of accounting for criminal illegal activities of internally displaced persons, participants in the anti-terrorist operation and participants in the joint force operation from the beginning of the anti-terrorist operation in Ukraine (from April 14, 2014) to the present. It has been established that since June 30, 2017, the criminal statistics of law enforcement agencies of Ukraine have identified criminal offenses committed directly by internally displaced persons, participants in the anti-terrorist operation and joint forces operation, and criminal offenses for which these categories of Ukrainian citizens are victims.

It is noted that upon request, for example, in accordance with the Law of Ukraine "On Access to Public Information" of January 13, 2011, data on the number of internally displaced persons, participants in the anti-terrorist operation and participants in the joint force operation that have committed criminal offenses, can be obtained from the Unified Reg-

ister of Pre-trial Investigations. Also data on the ratio of internally displaced persons, participants in the anti-terrorist operation and participants in the joint force operation that have committed criminal offenses, by sex, age, education, motives for criminal misconduct, criminal record, registration, degree and form of complicity can be obtained from these Register. The specified information is available both on all registered criminal offenses as a whole, and on separate types of criminal offenses.

The author concludes that today, albeit with some delay, at the regulatory level already created favorable conditions for criminal statistics as a source of criminological information on the status and dynamics of recorded criminal activities related to internally displaced persons and participants in anti-terrorist operation (participants in the joint force operation).

Key words: internally displaced person; participant in the anti-terrorist operation; participant in a joint force operation; Unified register of pre-trial investigations; criminal offense; criminal statistics.

УДК 343.9

Коростельова Л.,
старший інспектор Відділу режиму
та технічного захисту інформації,
Головне управління Національної поліції
в Луганській області
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: rozaenko@ukr.net

«ПОСТВОЄННИЙ СИНДРОМ» УЧАСНИКІВ КОНФЛІКТУ ЯК ФАКТОР ПОГІРШЕННЯ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Коростельова Л. «Поствоєнний синдром» учасників конфлікту як фактор погіршення криміногенної ситуації в Україні.

У статті розглянуто проблему впливу «поствоєнного синдрому» на насильницькі злочини, учинені колишніми військовослужбовцями. Проаналізовано результати кримінологічного дослідження, яке провела авторка з використанням методу опитування військовослужбовців, які повернулися з Антитерористичної операції (Операції об'єднаних сил), їхніх близьких родичів та осіб, які не брали безпосередньо активної участі у військовому конфлікті. Виявлено розбіжності між сприйняттям політико-соціальної реальності в країні та оцінці перешкод для адаптації в умовах мирного життя колишніх військовослужбовців.

Дійдено висновку, що участь в Антитерористичній операції (Операції об'єднаних сил) у більшості військовослужбовців позначилася на дальшому формуванні особистості. Соціально-психологічні зміни («поствоєнний синдром») впливають на вчинення злочинів, що, зрештою, позначається на криміногенній ситуації в країні.

Ключові слова: поствоєнний синдром, посттравматичний стресовий розлад, дезадаптація особистості, Антитерористична операція, Операція об'єднаних сил, злочин, правопорушення, криміногенна ситуація, реабілітація.

Нестабільна соціально-політична ситуація, хвилі мобілізації, проведення Антитерористичної операції є важкими реаліями сучасної України. Показники рівня злочинності не

відтворюють картину повністю, адже неможливо виявити та зареєструвати злочини на непідконтрольних територіях. Проте можна стверджувати, що вплив таких подій відображається через злочини, учинені колишніми військовослужбовцями. Військові дії мають велике значення для пересічних громадян, але ще більше для військовослужбовців. Закони війни діють в умовах військового часу та втрачають свою значущість в умовах миру. Проте людина, яка пройшла війну, певну частину свого життя не зможе вмиг перейти з «миру війни» у «світ мирного життя». Причина тому – так званий «військовий синдром». В Україні психологи та військові медики говорять про необхідність боротьби з посттравматичним стресовим розладом, яке ще називають «синдромом АТО», як одного з різновидів військових синдромів. Усе частіше в новинах згадують про злочини, учинені колишніми військовослужбовцями, які не так давно повернулися з війни. Найбільш поширеними є злочини проти життя та здоров'я, домашнє насильство, злочини у сфері незаконного поводження зі зброєю та інші. Ознаки та визначення «військового синдрому» отримані на підставі купи досліджень, які стосуються так званих «в'єтнамського», «афганського» синдромів [2, с. 176].

У США про «в'єтнамський синдром» говорять з огляду на різні нервові та психічні захворювання, жертвами яких стали американські солдати і офіцери, які пройшли війну. За спостереженнями американських учених, більшість солдатів, які повернулися з В'єтнаму, не змогли знайти свого місця в житті. Загалом причини були не матеріальні, а саме соціально-психологічні: суспільство свідомо чи несвідомо відмежувало від себе «в'єтнамців», які повернулися в нього «іншими», не схожими на всіх довколишніх.

Психологи зазначають, що військовий синдром військовослужбовця передбачає поділ людей, які представляють навколишній світ, на друзів (союзників) і ворогів; більшості хворим притаманне різко негативне ставлення до соціальних інститутів і політики загалом. А ще: душевні надломи, зриви, жорстокість, непримиренність, підвищена конфліктність – з одного боку, утома, апатія – з іншого; усе це природні реакції

організму на наслідки тривалого фізичного і нервового напруження, пережитого в бойовій обстановці [4, с. 36].

Проблематикою поствоєнного синдрому займалися О. О. Буряк, А. В. Гаркуша, А. А. Герцензон, О. М. Джужа, Д. В. Кузнецов та інші дослідники. На жаль, у сучасних українських дослідженнях фактично залишаються не розкритими питання складових «військового синдрому» «військової» і «мирної (не військової)» людини, умови формування та, особливо, умови виходу з цього стану.

Запропонована розвідка має на меті дослідити деякі поведінково-соціальні особливості колишніх військовослужбовців, які переживають поствоєнний синдромом, і визначити ефективність сучасних інструментів попередження подібних особистісних деформацій, що несуть небезпеку перетворювати людину на злочинця чи правопорушника.

Операція об'єднаних сил, що проходить на сході нашої країни, як і кожен локальний збройний конфлікт або широкомасштабна війна, представлена двома категоріями суб'єктів: 1) військовослужбовці; 2) мирне населення, яке волею долі опинилося в зоні військових дій. «Військовий синдром» буде формуватись і у першій, і в другій категорії суб'єктів війни, проте зміст його суттєво різнитиметься залежно від психологічного сприйняття війни представниками відповідних соціальних груп.

З огляду на це під час проведення кримінологічного дослідження було висунуто такі гіпотези:

1. Більшість військовослужбовців знаходяться в стресовій ситуації. Перебуваючи в зоні бойових дій, вони отримали психологічні травми, контузії. Повернувшись додому, колишні воїни не можуть адаптуватися до мирного життя без сторонньої допомоги, їм важко себе реалізувати, а соціальне оточення не в змозі адекватно підтримати та зрозуміти тяжкість цього періоду. Саме це призводить до перетворення їх на осіб, які в агресивних і жорстких формах кидають виклик нормам мирної поведінки громадян. Повернувшись додому, небагато військовослужбовців звертаються до реабілітаційних цент-

рів і беруть участь у проєктах, що допомагають поступово налаштувати соціальне існування – зайнятися саморозвитком, бізнесом, опанувати нові можливості в кар'єрному зростанні, тобто не маргіналізуватись, а переформувувати власне життя.

2. Участь в Операції об'єднаних сил для більшості військовослужбовців впливає на дальше формування особистості. Відбувається зміна їхнього соціально-демографічного стану. Соціально-психологічний стан особистості для багатьох впливає на вчинення злочинів.

3. Близькі родичі колишніх військовослужбовців так само не підготовлені до дій у кризових ситуаціях, особливо, коли ситуація стосується рідної людини. Більшість із них обирає примирення із ситуацією або відсторонення замість допомоги, тому сімейне коло не завжди може вважатися достатньою структурою, у межах якої людина з ознаками післявоєнної депресії отримує повноцінну реабілітацію та допомогу.

Емпірична верифікація гіпотез здійснювалася за допомогою таких методів, як аналіз документів (судові провадження, публікації ЗМІ) та опитування колишніх військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Загалом результати дослідження підтвердили висунуті гіпотези (хоча й не в повному обсязі). 70% військовослужбовців, які перебували в зоні проведення бойових дій, знаходяться в стресовій ситуації. Тільки 30% військовослужбовців, повернувшись додому, зверталися до реабілітаційних центрів, поступово налаштовуючи звичне життя. Аналіз судової практики [1], який провела авторка, засвідчив, що серед кримінальних правопорушень колишніх військовослужбовці переважають злочини проти життя та здоров'я особи, що є побічним свідченням недостатньої психологічної реабілітації таких осіб.

Опитування родичів колишніх військовослужбовців показало, що 40% з них відсторонюються від вирішення психологічних проблем своїх близьких. Водночас відповіді 60% представників цієї категорії респондентів засвідчили, що психологічний стан близьких для них людей змінився, але

вони намагаються підтримати своїх рідних. Передусім це стосується жінок.

Поствоєнний синдром є фактором учинення насамперед насильницьких злочинів. Убачається, що потрібно на державному рівні визначити ефективність сучасних інструментів попередження подібних особистісних деформацій, які несуть небезпеку перетворювати людину на злочинця чи правопорушника. Для цього треба більше створювати спеціальних психологічних центрів підтримки, які б надавали допомогу одразу після повернення військовослужбовців додому, а також організувати наукове забезпечення цієї діяльності.

Список використаних джерел:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 05.09.2020).

2. Буряк О. О., Гіневський М. І., Катеруша Г. Л. Військовий синдром «АТО»: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2015. № 2. С. 250.

3. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24 (дата звернення: 05.09.2020).

4. Джужа О. М., Гаркуша А. В. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій), що сприяють злочинності під час проведення антитерористичної операції. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 300.

5. Сущенко В. Д., Лиховой В. В. Про деякі криміногенні фактори, що сприяють злочинності у Збройних Силах України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2000. № 1. С. 7–9. 8. Ольшанский Д. В. Психология терроризма. СПб.: Питер, 2002. 288 с.

6. Ястребов В. С. Терроризм и психическое здоровье населения. Современные подходы к повышению толерантности населения к информационным войнам. *Мировое сообщество против глобализации преступности и терроризма* : материалы II международ. конф. Всемир. антикриминал. и антитеррорист. форума. Москва : Экономика, 2004. С. 192.

7. «Презент» невесте из АТО: 180 патронов, 6 гранат и взывчатка. *Комсомольская правда в Украине*. 2014. 14 нояб. 2014 г. С. 5.; В Киев возвращаются ночные патрули. *Сегодня*. 2014. 06 окт. С. 30.

8. Шокуюча статистика: 43 тисячі учасників АТО є злочинцями. Стаття від 30.09.2018. Офіційний сайт. Uman News. URL: <https://umannews.in.ua/2018/09/30/shokuiucha-statystyka-43-tysiachi-uchasnykiv-ato-ie-zlochynsiamu/> (дата звернення: 05.09.2020).

9. Поствоєнний синдром спецбатальйону «Чернігів». Стаття від 15.09.2014. Офіційний сайт служби BBC News. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/09/140915_battalion_chernigiv_vs (дата звернення: 05.09.2020).

10. Как живут тысячи бойцов АТО с поствоєнным синдромом. Стаття від 07.09.2015. Офіційний сайт НВ Премиум. URL: <https://nv.ua/publications/kak-zhivut-bojtsy-ato-s-postvoennym-sindromom-i-kak-im-pomogajut-ukrainskie-vlasti-67721.html> (дата звернення: 05.09.2020).

Коростелева Л. «Поствоєнний синдром» учасників конфлікта як фактор ухудшення криміногенної ситуації в Україні.

В статті розглядається проблема впливу «поствоєнного синдрому» на насильственні злочини, скоєні колишніми військовослужбовцями. Проаналізовані результати кримінологічного дослідження, проведеного методом опитування військовослужбовців, повернутих з Антитерористичної операції (Операції об'єдинених сил), їх близьких родичів та осіб, які не брали безпосереднього участя в військовому конфлікті. Виявлені розбіжності між сприйняттям політико-соціальної реальності в країні та оцінки перешкоди для адаптації в умовах мирної життя колишніх військовослужбовців. Сделано висновок, що участя в Антитерористичній операції (Операції об'єдинених сил) для більшості військовослужбовців відобразилося на подальшій формуванні особистості. Соціально-психологічні зміни («поствоєнний синдром») впливають на скоєння злочинів і створюють на криміногенній ситуації в країні.

Ключеві слова: поствоєнний синдром, посттравматичне стресове розлад, дезадаптація особистості, Антитерористична операція, Операція об'єдинених сил, злочин, правопорушення, криміногенна ситуація, реабілітація.

Korosteleva L. "Post-war syndrome" of the participants in the conflict as a factor of worsening the crime situation in Ukraine.

The article deals with the problem of the influence of the post-war syndrome on violent crimes committed by former military personnel. Forensics study are analyzed and conducted, by interviewing servicemen who returned from the ATO, JFO, their close relatives and persons who did not directly actively participate in the military conflict, the differences between perception of political and social reality and existing obstacles for adaptation in the conditions of peaceful life of former military personnel. according to the results of which it was concluded that participation in the Joint Forces Operation for the majority of servicemen affects the further formation of personality. Changes in the socio-demographic state. Socio-psychological changes for the majority affect the commission of crimes. We can say that the "post-war syndrome" is a factor influencing the crime situation.

Keywords: post-war syndrome, post-traumatic stress disorder, personality maladjustment, participants in the JFO, Joint Forces Operation, crime, offense, crime situation, rehabilitation.

УДК 343.976 : 343.916

Костенко К.,

курсантка Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєверодонецьк, Україна)
e-mail: karinakostenko805@gmail.com

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ НА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН

Костенко К. Вплив воєнного конфлікту на сході України на кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних речовин.

Зазначено, що незаконний обіг наркотичних засобів є одним з найнебезпечніших видів злочинів, показники якого демонструють тенденцію до постійного зростання. З'ясовано, що на стан наркоситуації в Україні впливає також воєнний конфлікт на сході країни. Змінюються канали постачання наркотиків, до незаконного обігу наркотиків втягаються військовослужбовці, які проходять службу в Операції об'єднаних сил.

Ключові слова: злочинність, незаконний обіг наркотиків, воєнний конфлікт, Операція об'єднаних сил.

Одним із найнебезпечніших видів злочинності є незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що має тенденцію до зростання. І. Медичкий, аналізуючи наркозлочинність і заходи запобігання їй, уважає, що наркологічна ситуація в Україні є надзвичайно складною, яка щороку погіршується і, зрештою, становить реальну загрозу генофонду нації, забезпеченню правопорядку, національній безпеці держави [1, с.129]. За останні три роки її питома вага серед усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень зросла на 3,5 %, досягнувши 15,3 %.

Значний вплив на ситуацію з незаконним обігом наркотиків справляє воєнний конфлікт на сході нашої держави (з

14 квітня 2014 року – Антитерористична операція; з 30 квітня 2018 року – Операція об'єднаних сил).

Засоби масової інформації досить часто висвітлюють новини, у яких фігурантами є військовослужбовці, які проходять службу в зоні воєнного конфлікту. Одним із таких прикладів є події 2018 року, коли за два місяці було виявлено 23 випадки збуту наркотиків військовослужбовцям [3]. Загалом ЗМІ досить часто повідомляють про збут наркотичних засобів на території Операції об'єднаних сил [див., напр.: 4]. Водночас з'являється інформація й про поширення наркотиків із території, де відбувається воєнний конфлікт. Зокрема, у 2018 році засоби масової інформації Житомирщини розповіли про збут наркотичних речовин і вибухівки із зони ООС [5].

Опитування експертів – працівників Національної поліції в Луганській області, яке провела авторка цієї розвідки, довело актуальність і гостроту досліджуваної проблеми. 85 % опитаних експертів зазначили, що рівень наркозлочинності за воєнний період збільшився, а також те, що злочини вчиняють особи, котрі раніше не притягалися до відповідальності за такі правопорушення. 80 % експертів указали на те, що більшість правопорушень учиняється за допомогою новітніх технологій. 70 % учасників експертного опитування вважають, що кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних речовин досить часто вчиняють військовослужбовці або особи, котрі раніше проходили службу в Антитерористичній операції (Операції об'єднаних сил).

Велика кількість правопорушень залишається латентною. Без проведення ґрунтовних кримінологічних досліджень для з'ясування реального стану справ неможливо розробити ефективні заходи протидії цьому негативному явищу.

Список використаних джерел:

1. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2008. 231 с.
2. Тарасенко Р. В. Про деструктивний вплив положень ч. 3 ст. 271 КПК України на стан виявлення та розслідування незаконного

збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 113–116.

3. В районі ООС зафіксували 23 випадки продажу наркотиків військовим. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/3989690-v-raione-oos-zafyksyrovaly-23-sluchaia-sbyta-narkotykov-voennym> (дата звернення : 28.08.2020).

4. В районі ООС намагались ввезти наркотики службою доставки. URL: <https://112.ua/ato/v-rayon-oos-pytalis-vvezti-narkotiki-sluzhboy-dostavki-451251.html> (дата звернення: 28.08.2020).

5. В Житомире ВОЕННЫЕ продавали наркотики и взрывчатку из зоны ООС. URL: <https://freshnews.zt.ua/news/v-zhitomire-nelegalno-prodavali-vzryvchatku-iz-zony-oos/> (дата звернення: 28.08.2020)

Костенко К. Влияние военного конфликта на востоке Украины на уголовные преступления в сфере оборота наркотических веществ.

Незаконный оборот наркотических веществ является одним из самых опасных видов преступлений. Его показатели демонстрируют тенденцию к постоянному росту. На состояние наркоситуации в Украине влияет также военный конфликт на востоке страны. Меняются каналы поставки наркотиков, в незаконный оборот наркотиков вовлекаются военнослужащие, проходящие службу в Операции объединенных сил.

Ключевые слова: преступность, незаконный оборот наркотиков, военный конфликт, Операция объединенных сил.

Kostenko K. Influence of the military conflict in the east of Ukraine on criminal offenses in the sphere of drug trafficking.

Illicit drug trafficking is one of the most dangerous types of crime. Its indicators show a constant growth trend. The state of the drug situation in Ukraine is also affected by the military conflict in the east of the country. Drug supply channels are changing, and military personnel serving in the Joint Forces Operation are involved in drug trafficking.

Key words: crime, drug trafficking, military conflict, Joint Forces Operation.

УДК 343.916

Лусік Я.,

курсантка Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
(м.Сєверодонецьк, Україна)
е-mail: lus88ya@gmail.com

ВПЛИВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ (ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ) НА НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ

Лусік Я. Вплив Антитерористичної операції (Операції об'єднаних сил) на незаконний обіг зброї.

У дослідженні розглянуто динаміку вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів з 2010 по 2020 роки, а також вплив проведення Антитерористичної операції (Операції об'єднаних сил) на кількість зазначених злочинів на прикладі міста Сватове Луганської області. Дослідження ґрунтується на даних, отриманих методом експертного опитування та аналізу документів. Обґрунтовано висновок, що проведення Антитерористичної операції (Операції об'єднаних сил) на Сході України спричинило значний вплив на поширення незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів в Україні.

Ключові слова: незаконний обіг зброї, бойові дії, Антитерористична операція, Операція об'єднаних сил.

Із початком Антитерористичної операції на Сході України більшість сфер життя в країні зазнало значних змін. Зокрема, військові дії вплинули на економічну, політичну, соціальну ситуацію в країні. Тому не дивно, що злочинність поступово також пристосувалася до воєнних дій у країні, змінивши певні напрями своєї активності.

У процесі дослідження стану злочинності під час воєнного конфлікту особливу увагу було звернуто на кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї. Із воєнними діями на Сході України ситуація з незаконним обігом зброї загострилась. В Офісі Генерального прокурора на координаційній нараді керівників правоохоронних органів

(16 липня 2020 року) щодо стану протидії кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки та порядку, а також учиненим із використанням зброї, бойових припасів або вибухових речовин міністр внутрішніх справ Арсен Аваков звернув увагу на те, що рівень злочинів, які вчинені із застосуванням вогнепальної зброї значно збільшився з початком проведення Антитерористичної операції (Операції об'єднаних сил). Дієвим засобом для поліпшення ситуації, яка склалась, є боротьба з незаконним обігом зброї через перекриття каналів її надходження насамперед із зони проведення Операції об'єднаних сил.

За статистикою, більшість злочинів, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, є кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 263 Кримінального кодексу України (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами). Міністр заявив, що тільки впродовж першого півріччя 2020 року задокументовано 79 вилучень зброї, боєприпасів і вибухівки в діючих військовослужбовців і колишніх учасників ООС/АТО. Серед іншого, доповідач зазначив, що за офіційними даними, упродовж 2013–2019 років було викрадено та втрачено понад 78 тис. одиниць різної зброї, яка майже вся знаходиться в незаконному обігу [1].

Злочини, пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів, у контексті проведення ООС на Сході України, є серйозною проблемою, яка потребує значної уваги з боку урядовців, правоохоронців, науковців. Розглянемо ситуацію на прикладі м. Сватове, що знаходиться на півночі Луганської області.

Табл. 1.

Інформація про злочини, пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї у м. Сватове

Роки вчинення злочинів	Усього вчинено злочинів	Розкрито (%)	Направлено до суду
2010–2014	38	50	19
2014	61	19,7	12

Роки вчинення злочинів	Усього вчинено злочинів	Розкрито (%)	Направлено до суду
2015	42	50	21
2016	25	40	10
2017	36	38,9	14
2018	28	85,7	24
2019	13	75	9
2020	4	25	1

У період з 2010 року до початку бойових дій на Сході України (2014 р.) було зареєстровано 38 кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом. Така кількість учинених правопорушень протягом п'яти років свідчить про те, що зацікавленість і потреба місцевого населення у використанні зброї як предмета вчинення злочину не були розповсюдженими. Питання застосування зброї для вирішення особистих потреб не було нагальним. На нашу думку, зазначений факт також свідчить про недоступність зброї для осіб, які вчиняли або готувалися вчинити кримінальне правопорушення, та відсутність каналів надходження вогнепальної зброї для пересічних громадян.

У 2014 році, із початком бойових дій на Сході України, ситуація кардинально змінилась. Протягом року було зафіксовано 61 випадок зазначених правопорушень, до того ж до суду було направлено лише 12 справ. Після початку конфлікту окремі особи та їх групи по обидва боки протистояння розграбували частину складів зброї та боеприпасів СБУ, міністерств внутрішніх справ і оборони. Розграбовані склади та арсенали розташовувалися в Західній і, особливо, Східній Україні, а також у Криму. У зоні Антитерористичної операції на сході країни перші добровольчі батальйони, які підтримували уряд, також прибували на фронт із власною зброєю – зазвичай легально придбаними цивільними версіями гвинтівок типу АК або мисливськими рушницями. Більшість із цих батальйонів згодом були зареєстровані й оснащені міністер-

ствами оборони та внутрішніх справ України. Напочатках погано оснащені нерегулярні військові формування з обох сторін отримували дедалі більший доступ до широкого асортименту військової техніки, охопно з повним спектром стрілецької зброї та легких озброєнь [2].

Для того, аби з'ясувати причини збільшення кількості вищезазначених правопорушень у 2014 році в м. Сватове, було проведено експертне опитування працівників Сватівського відділу поліції Головного управління Національної поліції України в Луганській області. Під час анкетування встановлено, що 85% респондентів причиною збільшення кількості правопорушень вважають те, що станом на 2014 рік, у процесі створення та існування добровольчих батальйонів, до вогнепальної зброї мала доступ значна кількість громадян, що й послугувало причиною поширення зброї на всій території України, водночас, як вважає 25%, причиною збільшення кількості зазначених злочинів стала необлікована зброя як у вищезазначених підрозділах, так і в підрозділах Збройних сил України.

На підставі результатів анкетування, висловлюємо припущення, що причиною збільшення кількості злочинів у сфері обігу зброї, а також злочинів, які вчинені із застосуванням вогнепальної зброї, стала неконтрольованість доступу громадян до зброї та необлікованість вогнепальної зброї, що була на озброєнні в добровольчих батальйонах і в підрозділах Збройних сил України.

У 2015 році було зафіксовано 42 випадки зазначених злочинів. Із результатів експертного опитування випливає, що основною причиною значної кількості таких правопорушень вважається пожежа на складі боєприпасів у м. Сватове. За даними ЗМІ, 29 жовтня 2015 року вибухнули склади ракетно-артилерійського озброєння у Сватовому. Унаслідок вибуху мешканці міста тимчасово отримали вільний доступ до боєприпасів та вогнепальної зброї, що, за результатами анкетування, стало передумовою для дальшого скоєння злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням вогнепальної зброї та боєприпасів.

У 2016 році зафіксовано 25 подібних правопорушень; у 2017 році було виявлено 36 випадків учинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів, а в 2018 році – 28 випадків. Методом експертного опитування вдалося дійти висновку, що збільшення кількості зазначених злочинів у 2017–2018 роках пов'язують із тим, що за час воєнного конфлікту тема зброї та війни стала звичною для громадян, а також із тим, що в зазначений період злочинці придумали значну кількість схем для незаконного заволодіння вогнепальною зброєю. 2017 та 2018 роки були сприятливим для цього, оскільки гучні бойові дії вщухли, що дало поштовх для розвитку злочинної діяльності в зазначеній сфері.

Станом на 2019 рік було виявлено 13 випадків учинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї, до того ж дев'ять із них було направлено до суду, а відсоток розкриття такого роду справ у 2019 році сягав до 75%. У першому півріччі 2020 року було зафіксовано чотири випадки вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї; одну справу було направлено до суду.

Зменшення кількості аналізованих злочинів за останні роки пов'язане насамперед із ситуацією в зоні бойових дій (запровадження різноманітних режимів тиші, припинення бойових дій у певних районах) та політичною ситуацією в країні. Важливим фактором є боротьба правоохоронних органів із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів в Україні, а також посилення контролю іншими органами державної влади, контрольованість обігу зброї та місць зберігання вогнепальної зброї в зоні воєнного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Інформаційний портал СТОПКОР. Інтерв'ю Арсена Авакова URL:<https://stopcor.org/arsen-avakov-bezpeka-poza-politykoyu-golovne-zavdannya-mvs-video/> (дата звернення: 06.09.2020).
2. Мартинюк А. Дослідження незаконних потоків зброї, квітень. 2017. URL:<http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T->

[Briefing-Papers/SAS-BP3-Ukraine-UKR.pdf](#) (дата звернення: 06.09.2020).

3. Вибухи у Сватовому 2015: пожежу на складі боеприпасів розслідуватиме спецкомісія Верховної Ради. URL: <https://svatove.city/read/misto/49712/vibuhi-u-svatovomu-2015-pozhezhu-na-skladi-boeprispasiv-rozsliduvatime-speckomisiya-verhovnoi-radi> (дата звернення: 06.09.2020).

Лусик Я. Влияние Антитеррористической операции (Операции объединенных сил) на незаконный оборот оружия.

В данном исследовании рассмотрена динамика совершения преступлений, связанных с незаконным оборотом огнестрельного оружия и боеприпасов с 2010 по 2020 годы, а также влияние проведения Антитеррористической операции (Операции объединенных сил) на количество указанных преступлений на примере города Сватово Луганской области. Исследование построено на данных, полученных методом экспертного опроса и анализа документов. Обоснован вывод, что проведение Антитеррористической операции (Операции объединенных сил) на Востоке Украины оказало значительное влияние на распространение незаконного оборота огнестрельного оружия и боеприпасов в Украине.

Ключевые слова: незаконный оборот оружия, боевые действия, Антитеррористическая операция, Операция объединенных сил.

Lusik J. Influence of the Anti-Terrorist Operation (Joint Forces Operation) on the illicit trafficking of weapons.

This study examines the dynamics of crimes related to the illicit trafficking of firearms and ammunition from 2010 to 2020, as well as the impact of the Anti-Terrorist Operation (Joint Forces Operation) on the number of these crimes on the example of Svatove, Luhansk region. The study is based on data obtained by expert survey and document analysis. It is concluded that the Anti-Terrorist Operation (Joint Forces Operation) in Eastern Ukraine had a significant impact on the spread of illicit trafficking in firearms and ammunition in Ukraine.

Keywords: illicit arms trafficking, hostilities, Anti-terrorist operation, Operation United.

УДК 343.9.01:343.431

Крикунов З.,

курсант Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

(м. Сєверодонецьк, Україна)

e-mail: mrakvamarin@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3309-8027>

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Крикунов З. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в умовах гібридної війни.

Торгівля людьми в сучасному світі є одним із найнебезпечніших порушень прав і свобод людини. Суспільна загроза торгівлі людьми, як надзвичайно небезпечного злочину, полягає в посяганні на невід'ємні права людини – право на вільний розвиток своєї особистості, право на повагу до її гідності, на свободу та особисту недоторканість, свободу пересування та вільний вибір місця проживання, право на охорону здоров'я та медичну допомогу, а інколи й право на життя.

У статті досліджено загальні кримінологічні ознаки торгівлі людьми, а саме: віктимність особи, стадії та форми торгівлі людьми, способи запобігання цьому. Приділено увагу характеристиці об'єктивної та суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. Також визначено основні особливості підходів щодо кваліфікації злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в умовах гібридної війни загалом, й конфлікту на Сході України, зокрема.

Висвітлено актуальність проблеми особливої торгівлі людьми, відповідно до якої відбувається залучення чоловіків через введення в оману як кур'єрів для перевезення наркоти-

чних речовин, що ускладнено наявністю політичного аспекту, та залучення жінок до сексуального рабства на окупованих територіях.

Дійдено висновку, що кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в умовах гібридної війни, свідчить про потребу дальшого поглибленого дослідження механізму розвитку та розповсюдження цього злочину з урахуванням тенденцій на окупованих територіях. До того ж набувають нової актуальності поглиблена участь України в міжнародних програмах захисту постраждалих від торгівлі людьми, правовий супровід звернень безпосередньо осіб, які постраждали, або їхніх родичів чи близьких осіб до консульських і дипломатичних установ, активізація з боку правоохоронних органів стосовно викриття способів залучення та пошуку потенційних жертв, інформування населення про наявну небезпеку та підтримка з боку громадського сектора. Усе це потребує вдосконалення нормативно-правової бази щодо попередження злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, та узгодження національного законодавства із міжнародними дієвими практиками боротьби щодо сучасних проявів рабства, одним з яких і є торгівля людьми.

Ключові слова: торгівля людьми, експлуатація, гібридна війна, Російська Федерація, рабство, контрабанда.

Початок XXI століття характеризується глибинною кризою системи міжнародної безпеки, серед іншого, спричиненою активізацією воєнно-політичних конфліктів нового типу, для позначення яких використовують термін «гібридна війна». Особливістю цих конфліктів є пріоритет використання супротивниками широкого спектра невійськових способів впливу – економічних, інформаційних, екологічних, соціальних, політичних та інших.

Із 2014 року терміном «гібридна війна» позначають військовий конфлікт на Сході України, де підтримувані Росією військові формування не тільки посягають на територіальну цілісність, але й стають суб'єктами кримінальних правопорушень.

Війна на Сході України поставила уряд і законодавця перед новими викликами, серед яких на одне з перших місць виходить сексуальний трафік жінок і дітей, а також рабська праця як одні з проявів торгівлі людьми. Поява нової категорії – внутрішньо переміщених осіб, які є вразливішими до різних форм експлуатації, зумовлює актуальність розкриття кримінологічної характеристики торгівлі людьми як одного із проявів гібридної війни.

У національному законодавстві поняття торгівлі людьми визначено в ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» Кримінального кодексу України та в ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» як «здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, учинені з метою експлуатації, зокрема сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином» [3, с. 19].

Поняття торгівля людьми в Протоколі про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, а також в інших актах міжнародного законодавства, які є чинними і для України, означає «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей», які вчинюються певними способами [11, с. 355–356].

На сьогодні поняття торгівлі людьми у світовому масштабі охоплює різні явища, спільною ознакою яких є платна передача людей. Торгівлю тлумачать як:

1) продаж людини, після чого замовник, покупець отримує над нею всі атрибути права власності; ще це можна назвати работоргівля;

2) сімейне рабство чи боргова кабала;

3) продаж людини для використання її в порноіндустрії чи порнобізнесі;

4) продаж немовляти, дитини для незаконного усиновлення іншою особою;

5) продаж із корисливою метою плоду чи ембріону людини;

6) продаж людини для трансплантації органів, незаконного вилучення її органів тощо [5].

Найбільш чітко визначення поняття торгівлі людьми подано в Правозахисних стандартах ставлення до жертв торгівлі людьми від 1999 року, розроблених неурядовими організаціями: Усесвітнім альянсом проти торгівлі жінками (Таїланд), Фондацією проти торгівлі жінками (Нідерланди) і Міжнародною юридичною групою (США), відповідно до яких торгівля людьми тлумачиться як «будь-які дії та посягання на дії, спрямовані на добір, перевезення в межах кордонів або за їхні межі, купівлю, продаж, передачу, приймання чи притулювання особи із використанням обману, примусу (серед іншого, застосування сили чи погрози силою або зловживання службовим становищем) чи боргової кабали з метою поневолення чи тримання такої особи за плату чи без такої в недобровільному рабстві (домашньому, сексуальному чи репродуктивному), в умовах примусової чи кріпосної праці або умовах подібних до рабства у будь-якому місці, за винятком місця, де така особа мешкала на час первинного обману, примусу чи боргового поневолення» [6, с. 10].

З огляду на наведені визначення очевидно, що торгівля людьми не є одномоментною дією, а являє собою складний і багатостадійний процес, головною метою якого є експлуатація жертви. Механізм торгівлі людьми в класичному варіанті складається із таких стадій: вербування, переміщення, передача і експлуатація. Особливості віктимної поведінки жертви існують на кожному із зазначених етапів [4].

Зокрема, вербування як перший етап торгівлі людьми може здійснюватися через оголошення про працевлаштування або навчання за кордоном у ЗМІ, у соціальних мережах,

туристичних, шлюбних і модельних агенціях, фірмах із правцелаштування за кордоном, через листування («наречена поштою») тощо. Особливістю такого вербування є повний або частковий обман майбутньої жертви [1, с. 187].

Під переміщенням людини розуміють дії, спрямовані на зміну місця її перебування через незаконне переміщення чи перевезення її в межах кордону держави чи через державний кордон. Зазвичай переміщення здійснює вербувальник, але це можуть робити й інші особи. Найчастіше воно пов'язане з перетином кордону, але може відбуватись і всередині країни. У цьому разі таке діяння підлягає додатковій кваліфікації за ст. 332 Кримінального кодексу України, а якщо для перетину кордону було підроблено документи особи й використано в цілях перетинання, то за відповідними частинами статей 357 і 358 КК України. Позитивним нововведенням чинної редакції ст. 149 КК України є те, що переміщення однозначно вважається факультативною ознакою торгівлі людьми. Переміщення є закінченим злочином з моменту зміни місця перебування людини [13, с. 19].

Переховування людини – це розміщення людини в транспортному засобі, певному житловому приміщенні, певній місцевості, учинення щодо неї пластичної операції, надання їй підроблених документів.

Під передачею та одержанням людини розуміють відповідні фактичні дії, скоєні після вчинення стосовно неї акту купівлі-продажу, вербування, переміщення тощо, пов'язані з переходом фактичного контролю над нею від однієї особи (групи осіб) до іншої [14, с. 178].

Як впливає з примітки 3 до ст. 149 КК України, обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК України, якщо він вчинюється у третій – сьомій формах дій (вербування – одержання), окрім випадків учинення його стосовно малолітнього та неповнолітнього, є спосіб. Він може альтернативно проявлятися у використанні: 1) обману; 2) шантажу; 3) уразливого стану особи. Більш небезпечні способи вчинення цього злочину розглядаються як його кваліфікуючі ознаки – застосування чи погроза застосування насильства,

використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи (частини друга та третя згаданої статті) [15, с. 342].

Експлуатація є кінцевим етапом торгівлі людьми. Відповідно до визначення, наданого в примітці до ст. 149 Кримінального кодексу України, вона охоплює всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, утягнення в злочинну діяльність, використання в збройних конфліктах тощо [12, с. 60].

Усі перераховані діяння виступають обов'язковою ознакою об'єктивної сторони торгівлі людьми. Описуючи об'єктивну сторону торгівлі людьми, законодавець не передбачив як обов'язкову ознаку основного складу злочину настання суспільно небезпечних наслідків. Отже, є всі підстави віднести цей злочин до так званих злочинів із формальним складом.

Формою злочину, передбаченого статтею 149 КК України, охоплюються дії з купівлі-продажу людини, що полягають у безповоротній передачі (отриманні) людини за грошову винагороду; угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичну незаконну власність іншої (покупця), а остання зобов'язана прийняти її та сплатити певну грошову суму.

Торгівля людьми у формі купівлі-продажу людини утворює склад закінченого злочину незалежно від наявності способів (обман, шантаж, використання уразливого стану тощо). Обов'язковими ці способи є лише для таких форм цього злочину: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини.

Для торгівлі людьми у формі купівлі-продажу людини мета – експлуатація людини – є необов'язковою ознакою суб'єктивної сторони.

Найбільш поширеними видами торгівлі людьми вважають трудову та сексуальну експлуатації. У трудову експлуатацію потрапляють як чоловіки і жінки, так і діти. Чоловіків зазвичай використовують на важких роботах: у сільському господарстві, на будівництві та виробництвах. Їх змушують працювати по 16–18 годин на добу, без вихідних, з порушенням техніки безпеки праці. Часто такі особи повністю ізольовані, проживають в антисанітарних умовах, без належного харчування. Жінок використовують як доглядальниць за хворими або літніми людьми, хатніх робітниць, на підприємствах із пошиття одягу тощо [7].

До нових тенденцій, що з'явилися в кримінальних провадженнях на території України, належить торгівля людьми терористичними елементами на територіях Донецької та Луганської областей.

Правозахисники, починаючи з 2015 року, фіксують випадки використання примусової праці жінок і чоловіків-полонених, примушування до сексуальних послуг жінок для обслуговування солдатів, а також експлуатація дітей і підлітків на передовій. Проте складність для законодавця полягає в тому, що на окупованих територіях не діють організації, які могли б здійснювати моніторинг із фіксацією відповідних ознак злочину торгівлі людьми [2, с. 115; 8].

Ще однією схемою, що діє на окупованих територіях, є торгівля чоловіками, які через застосування до них обману стають наркокур'єрами на території Російської Федерації [9]. Особливістю такої форми торгівлі людьми є використання політичного маніпулювання, що надає винним додаткових інструментів і засобів використовувати інформацію на свою користь. Наприклад, правоохоронні органи Російської Федерації свою причетність до злочинів заперечують і «джерелом» вербування вважають саме українську сторону, навіть наголошуючи на відмові українських правоохоронців від узамодії для загальної боротьби з проявами злочину на різних стадіях. Висуваються версії стосовно того, чи є зв'язок між кількістю трудових мігрантів і позитивною динамікою викриття наркокартелів у Росії, чи можуть у дальшому особи,

які стали жертвами, бути «людським ресурсом» для участі у війні [10].

Отже, кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в умовах гібридної війни, свідчить про потребу дальшого поглибленого дослідження механізму розвитку та розповсюдження цього злочину з урахуванням тенденцій на окупованих територіях. До того ж набувають нової актуальності поглиблена участь України в міжнародних програмах захисту постраждалих від торгівлі людьми, правовий супровід звернень безпосередньо осіб, які постраждали, або їхніх родичів чи близьких осіб до консульських і дипломатичних установ, активізація з боку правоохоронних органів стосовно викриття способів залучення та пошуку потенційних жертв, інформування населення про наявну небезпеку та підтримка з боку громадського сектора.

Список використаних джерел:

1. Сметаніна Н. В. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в умовах холодної війни. *Часопис Київського університету права*. 2018. №1. С. 186–190.
2. Торгівля людьми в Україні. Оцінка заходів, спрямованих на протидію. ЮНІСЕФ, ОБСЄ, АМР США, Британська Рада. Київ, 2009. 247 с.
3. Борисов В. І. Коментар до статті 149 Кримінального кодексу України (у редакції Закону від 12 січня 2006 р.). *Кримінальне право України*. 2006. № 2. С. 17–23.
4. Про трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини : Закон України від 16 липня 1999 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
5. Стрекалов Є. Ф. Теоретичні та практичні аспекти застосування ст. 149 КК України. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 9. С. 30–35.
6. Правозахисні стандарти становлення до жертв торгівлі людьми. *Збірка матеріалів з питань боротьби з торгівлею жінками та дітьми*. Київ, 2000. 55 с.
7. Головкін Б. М. Торгівля органами людини: українські реалії. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 21–26. URL:

http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/holovkin_27.pdf (дата звернення: 10.10.2020).

8. Скільки сьогодні в Україні зареєстровано переселенців з Донбасу і Криму: інформація по регіонах. URL: <https://ua.112.ua/statji/skilky-sohodni-v-ukraini-zareiestrovano-pereselentsiv-z-donbasu-ta-krymu-informatsiia-po-rehionakh-369259.html> (дата звернення: 10.10.2020).

9. «Ла-Страда»: переселенці та «атовці» – серед вразливих груп у схемах торгівлі людьми. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28697325.html> (дата звернення: 10.10.2020).

10. У Росії через наркомафію пропадають українці. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/v-rosiji-cherez-narkomafiyu-propadayut-ukrajintsi/> (дата звернення: 10.10.2020).

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

12. Іващенко В. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в законодавстві України. *Юридичний журнал*. 2005. № 8. С. 59–63.

13. Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці / Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. Київ: Фенікс, 2014. 160 с.

14. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / [кол. авт. : Байлов А. В., Васильєв О. А., Житний О. О. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Литвинов ; наук. ред. серії О. М. Бандурка. Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. 572 с.

15. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. Я. Тація, В. В. Сташиса. Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. 496 с.

Крикунов З. Кримінологическая характеристика преступлений, связанных с торговлей людьми в условиях гибридной войны.

В статье исследованы общие кримінологические признаки торговли людьми, а именно: виктимность лица, стадии и формы торговли людьми, пути предотвращения этого. Уделено внимание характеристике объективной и субъективной стороны преступлений, связанных с торговлей людьми. Также определены основные

особенности подходов к квалификации преступлений, связанных с торговлей людьми в условиях гибридной войны в целом, и конфликта на Востоке Украины, в частности.

Освещены актуальность проблемы особой торговли людьми, в соответствии с которой происходит привлечение мужчин путем введения в заблуждение в качестве курьеров для перевозки наркотических веществ, затрудненное наличием политического аспекта, а также привлечения женщин в сексуальное рабство на оккупированных территориях.

Ключевые слова: торговля людьми, эксплуатация, гибридная война, Россия, рабство, контрабанда.

Krikunov Z. Criminological characteristics of crimes related to human trafficking in conditions of hybrid war.

Trafficking in human beings in the modern world is one of the most dangerous violations of human rights and freedoms. The public threat of trafficking in human beings, as an extremely dangerous crime, is the encroachment on inalienable human rights - the right to free development of one's personality, the right to respect for one's dignity, freedom and personal integrity, freedom of movement and free choice of residence, the right to health care and medical care, and sometimes the right to life.

The article examines the general criminological features of human trafficking, namely the victimhood of a person, stages and forms of human trafficking, ways to prevent it. Attention is paid to the characteristics of the objective and subjective side of crimes related to human trafficking. The main features of the approaches to the qualification of crimes related to human trafficking in a hybrid war in general and the conflict in eastern Ukraine in particular are also identified.

The urgency of the problem of special trafficking in human beings, according to which men are involved by misleading them as couriers for drug trafficking, is complicated by the political aspect and the involvement of women in sexual slavery in the occupied territories.

It is concluded that the criminological characteristics of crimes related to human trafficking in a hybrid war indicate the need for further in-depth study of the mechanism of development and spread of this crime, taking into account trends in the occupied territories. At the same time, Ukraine's deepened participation in international programs for the protection of victims of trafficking, legal support of appeals directly by victims, or their relatives or close persons to consular and diplomatic missions, intensification by law enforcement agencies to identify ways

to attract and search for potential victims, informing the public about the existing danger and support from the public sector. All this requires work to improve the legal framework for the prevention of crimes related to trafficking in human beings and to harmonize national legislation with current international practices to combat modern forms of slavery, one of which is trafficking in human beings.

Key words: human trafficking, exploitation, hybrid war, Russia, slavery, smuggling.

УДК 341.485

Ступченко Є.,

курсант Луганського державного університету

внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

(м. Сєвєродонецьк, Україна)

e-mail: stupjjj@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8931-3684>

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ФІКСАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОТИДІЇ ГЕНОЦИДУ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (НА ПРИКЛАДІ ГЕНОЦИДУ ВІРМЕН І КРИМСЬКИХ ТАТАР)

Ступченко Є. Міжнародна практика фіксації і застосування методів протидії геноциду щодо національних меншин (на прикладі геноциду вірмен і кримських татар).

Зазначено, що основою міжнародного правопорядку є дотримання міжнародно-правових норм і, у разі їх порушення, гарантія міжнародно-правової відповідальності держави-порушника. Констатовано, що в умовах сучасних реалій важко переоцінити важливість для спроможності існування системи міжнародного права забезпечення несення відповідальності за порушення імперативних норм міжнародного права та скоєння загальноновизнаних міжнародних злочинів. Запропоновано аналіз основних проблем у сфері притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів з огляду на наявні успіхи у визнанні геноциду вірмен і кримських татар.

Розглянуто проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності Туреччини і Росії за міжнародний злочин у ретроспективі подій відповідно 1915 і 1944 років, які визнані більшістю країн світу як геноцид. Наведено аналіз проблеми зворотної дії положень Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 року в аспекті притягнення до відповідальності за події 1915 і 1944 років. Також доведено взаємозалежність між ігноруванням Лігою Націй проблеми притягнення Османської імперії до відповідальності за дії, учинені проти вірменського народу, частковим визнанням складу злочину в діях СРСР щодо депортації

кримських татар без притягнення до відповідальності й анексією Криму Російською Федерацією.

Виснувано, що при скоєнні державою міжнародного злочину «потерпілою стороною» виступає міжнародне співтовариство загалом. Геноцид як злочин проти людяності не має строку давності й потребує особливих слідчо-розшукових дій із урахуванням часу й належності території, населеної етнічною групою стосовно якої були вчинені злочинні дії, на момент учинення дій, що кваліфікуються як геноцид. На сьогодні можна вважати загальноновизнаною нормою міжнародного права положення, що будь-який міжнародний злочин завдає шкоди всім державам світу.

Ключові слова: вірмени, кримські татари, геноцид, депортація, декларація, Антанта, анексія, Росія, Туреччина.

Згідно з Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнятою 09 грудня 1948 року, під геноцидом розуміють дії, учинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку [6].

Конвенція містить охопний перелік ознак, що підпадають під визначення геноциду. Проте попри чітко прописану процедуру збору й надання доказової бази щодо визнання дій стосовно певної групи населення геноцидом, у міжнародній практиці досить прикладів, коли справи щодо кваліфікації таких дій як геноцид, затягувалися на десятиліття.

Труднощів розслідуванню злочинів проти національної чи етнічної спільноти, що ставили за мету її повне винищення, додає заполітизованість питання, прагнення різних держав використати прийняте ООН рішення на свою користь. Не сприяє правникам давність розглядуваних питань, що потребує додаткових знань з історичної географії та політичних процесів того часу, коли відбувалися протиправні дії.

До складних рішень із визнання геноцидом дій держави стосовно певної етнічної групи належать справи щодо масового винищення вірмен в Османській імперії під час Першої світової війни та депортація кримських татар у СРСР наприкінці Другої світової війни.

Обидві історичні події відбувалися на фоні світових воєн і віддзеркалювали імперську за своєю суттстю політику щодо національних меншин, пов'язану з боязню появи відцентрових тенденцій.

Проблема визнання геноциду вірмен у Туреччині та кримських татар не зникає з порядку денного, час від часу зумовлюючи політичні кризи міжнародного рівня. Зокрема, визнання США геноциду вірмен у листопаді 2019 року призвело до загострення турецько-американських відносин. Визнання депортації кримських татар актом злочинної політики Кремля стосовно корінного народу півдня України дає додаткові докази на користь української сторони в розгляді справи щодо анексії Криму 2014 році й дальших репресій проти кримських татар, показуючи спадковість антиукраїнської політики Москви й протяжність її у часі, а тому викликає різкий спротив Росії та посилення переслідування кримськотатарських активістів.

Саме через те, що геноцид вірмен і кримських татар не набув загального визнання, а факти порушення прав цих етнічних груп Стамбулом і Москвою продовжують з'являтися в кримінальних провадженнях, розгляд міжнародної практики збору доказів для визнання протиправного діяння геноциду є актуальним.

Об'єктом наукового дослідження є міжнародне законодавство щодо визнання діяння геноцидом, а предметом – юридична процедура фіксування та дальшої імплементації доказів для визнання геноциду вірмен і кримських татар.

Визнання геноциду вірмен – це формальне визнання того, що систематичні масові вбивства і насильницька депортація, учинені Османською імперією з 1915 по 1923 роки, були цілеспрямованими діями з метою повного знищення цієї етнічної спільноти.

Засудження винищення Османською імперією вірмен, яких підозрювали в державній зраді, відбулося майже одразу після того, як антивірменські заходи уряду Османської імперії набули масового характеру. Першими відреагували держави Антанти, оприлюднивши 24 травня 1915 року Спільну

декларацію щодо кваліфікації акту масового винищення вірмен і його впливу на владу в Османській імперії.

Звинувачення та погрози на адресу турецького уряду, що містяться в Декларації держав Антанти, спочатку викликали паніку в младотурецькій верхівці (младотурки – учасники революційного руху в Османській імперії наприкінці XIX – початку XX ст., що ставили своїм завданням заміну султанату конституційним ладом). Проте замість того, щоб припинити злочинну політику, младотурецький уряд спробував надати своїм діям ознак легітимності. Зокрема, за ініціативою міністра внутрішніх справ Османської імперії Талаата, який безпосередньо віддавав накази про депортацію та винищення вірмен, було прийнято тимчасовий закон «Про депортацію» [1, с. 180].

Закон легітимізував суворі невідкладні заходи покарання із застосуванням військової сили, якщо в діях місцевого населення знаходили антиурядові ознаки. Також документ дозволяв переміщати окремих жителів або цілі населені пункти в інші райони, виходячи з військової потреби або ж у тому разі, коли з їхнього боку будуть відчуватися шпигунські та зрадницькі дії [10, с. 291].

Офіційна ж відповідь Стамбула на прийняту Антантою Декларацію була оприлюднена лише на початку червня 1915 року. Характерним є те, що реакція на звинувачення вийшла в ЗМІ Болгарії, а не Османській імперії, і то лише після того, як набув чинності закон Талаата про легалізацію депортації [10, с. 659–660].

У тексті відповіді вказувалось, що дії проти вірмен були вчинені, виходячи з суворих вимог закону «Про депортацію» та потребою захисту громадського спокою. Також зазначалось, що Османська імперія вважає законним обов'язком здійснювати всі необхідні заходи щодо забезпечення своїх сухопутних і морських кордонів і не зобов'язана звітувати перед будь-яким іншим урядом. Одночасно з виправданням дій стосовно вірмен було висунуто звинувачення країнам Антанти щодо втручання у внутрішні справи імперії через підбурення вірмен на повстання проти османського уряду [8, с. 1093].

Окремі звинувачення пролунали на адресу Російської імперії, що підозрювалася у фінансуванні вірменських добровольчих загонів, які разом із російськими військами під час взяття Баязета в 1877 році, нібито, розорили всі мусульманські селища і знищили населення [8, с. 1092]. Младотурки звинувачували Російську імперію також ще й у тому, що вона закликала вірмен до повстання у Вані й постачала зброю вірменським воєнізованим об'єднанням під час їхнього протистояння з турецькою армією в Кілікії. Отже, самооборонні бої вірмен за виживання в деяких населених пунктах Західної Вірменії та Кілікії Османська імперія прагнула представити як спровоковані Антантою повстання, які турецький уряд змушений був придушити каральними заходами. Як докази турецький уряд показував світлини бомб і гвинтівки з російським маркуванням, що були вилучені під час обшуків у вірменських провінціях. Окрім вилучених зразків зброї, на розсуд громадськості Османська імперія оприлюднила судові справи вірмен, заарештованих за незаконне зберігання зброї та боеприпасів, ухилення від військової служби, напад на жандармів. У цих справах містилися зізнання підозрюваних у діяннях проти Османської імперії за безпосередньою вказівкою французьких, англійських і російських чиновників [8, с. 1093].

Після завершення Першої світової війни і встановлення версальсько-вашингтонської системи міжнародних відносин, що, по суті, була віддзеркаленням нового розподілу сфер впливу, про антивірменські заходи Османської імперії забули. Лише після Нюрнберзького процесу в 1945 р., що створив прецедент притягнення до кримінальної відповідальності привладних індивідів, які скоїли міжнародні злочини, що на момент їх скоєння не були криміналізовані, було знову порушено питання про визнання геноцидом дій Туреччини щодо вірмен.

Першим геноцид вірмен визнав і засудив Уругвай у 1965 році. У 1984 році «Постійний трибунал народів» визнав дії Османської імперії стосовно вірменського народу геноцидом. Аналогічного висновку в 1997 році дійшла Міжнародна асоціація дослідників геноциду [1]. Станом на 2020 рік уряди

і парламенти 32 країн, з-поміж яких США, Німеччина, Франція, Італія, Канада, Росія та Бразилія, офіційно визнали геноцид вірмен.

Якщо Нюрнберзький процес активізував процес визнання державами геноциду вірмен, то законодавче підґрунтя до скликання самого міжнародного трибуналу якраз створила Декларація держав Антанти. Прийнята з ініціативи СРСР у 1943 році декларація «Про звірства, скоєні гітлерівцями» майже дослівно повторювала положення та формулювання спільної декларації держав Антанти від 24 травня 1915 року. У Московській декларації країн антигітлерівської коаліції, як і в спільній декларації, передбачалась особиста відповідальність німецьких офіцерів, солдатів, а також членів нацистської партії, які брали участь у масових убивствах [5, с. 418–419].

Так само як Туреччина відмовляється брати до уваги докази вчинення младотурками геноциду вірмен, так і Росія відкидає звинувачення в скоєнні злочину через примусову депортацію кримських татар у 1944 році. Хоча більшість юристів й істориків, зокрема В. Г. Буткевич, убачають у безкарності Османської імперії за антивірменські акції основну причину злочину Радянського Союзу проти кримських татар.

Початок депортації кримських татар, як метод винищення цієї етнічної спільноти на території Криму, було покладено 13 квітня 1944 р., коли нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія та нарком держбезпеки СРСР В. Меркулов підписали наказ «Про заходи щодо очищення території Кримської АРСР від антирадянських елементів». Йшлося насамперед про кримських татар, звинувачених у «зраді Батьківщини» та «пособництві на користь німецьких окупантів» [7]. Для цього до Крим прибуло п'ять тисяч оперативних працівників НКВС і НКДБ СРСР, водночас до таємної операції залучили 20 тис. бійців і офіцерів внутрішніх військ НКВС. Депортація кримських татар, розпочата 18 травня 1944 року, – один із страшних прикладів злочинів радянського режиму, учинених ним під час Другої світової війни. Понад 20 років радянська влада повністю заперечувала злочинний характер своїх дій.

У 1967 році Верховна Рада СРСР визнала необґрунтованість тотального звинувачення кримських татар, але, на відміну від інших «покараних народів», вони не отримали права повернутися до Криму. Лише 1989 року радянський парламент визнав депортацію незаконною та злочинною.

Анексія Криму Російською Федерацією в лютому 2014 році актуалізувала проблему боротьби кримських татар за свої права. Уже 20 березня 2014 року Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу в складі Української Держави» № 1140-18, якою визнавала кримських татар корінним народом України та гарантувала їхнє право на самовизначення в складі України. Наступного року Верховна Рада України своєю постановою від 12 листопада 2015 року № 792-VIII депортацію кримських татар 1944-го року визнала геноцидом [6].

Отже, історичні факти засвідчують, що політика Османської імперії та Радянського Союзу щодо винищення вірменського і кримськотатарського населення, відповідно, є злочинною та є політикою геноциду. Проте сама відповідність діянь держав щодо конкретних етнічних спільнот ознакам геноциду ще не гарантує притягнення їх до відповідальності. На думку Барсегова Ю. М., установлення світовою спільнотою міжнародно-правової відповідальності за геноцид вірмен і кримських татар передбачає визнання нею преюдиціального факту вчинення злочину, оцінку належним міжнародним органом відповідних дій на основі наявних норм міжнародного права і, зрештою, наявність самої нормативної бази для такої юридичної кваліфікації [3]. Проблема ретроактивної дії норм міжнародного права пов'язана насамперед із тим, що, зокрема Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього, прийнята 1948 року, і не зазначає, чи мають її положення зворотню дію в часі. Тобто безпосередньо не вказує, що події 1915 і 1944 років можуть підпадати під її юрисдикцію [13].

Допоки тривають дискусії з можливої зворотної дії положень Конвенції, ми можемо спостерігати наслідки відсутності загальної позиції всіх держав щодо дій Туреччини стосовно вірмен і СРСР стосовно кримських татар. Відсутність сатисфакції обох держав перед постраждалими народами, що зараз є чи не єдиною формою міжнародно-правової відповідальності за злочин геноциду перед міжнародним співтовариством, створює ілюзію безкарності за посягання на життя окремих етнічних спільнот і народів.

Усебічний розгляд проблеми визнання геноцидом примусового виселення та винищення вірмен у 1915 році й кримських татар у 1944 році засвідчив, що під час скоєння державою міжнародного злочину «потерпілою стороною» виступає міжнародне співтовариство загалом. На сьогодні можна вважати загальновизнаною нормою міжнародного права положення, що будь-який міжнародний злочин завдає шкоди всім державам світу.

Список використаних джерел:

1. April 16, 1984. Permanent Peoples' Tribunal, Verdict of the Tribunal. URL: https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.66/current_category.5/affirmation_detail.html (дата звернення: 08.10.2020).
2. The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915–1916. Bryce, Viscount James. Beirut: G. Donigian&Sons Publishers, 1972, second edit., 684 p.
3. Барсегов Ю. Г. Геноцид армян. Ответственность Турции и обязательства мирового сообщества. URL: <http://genocide.ru/lib/barseghov/responsibility/v1/preface.htm> (дата звернення: 10.10.2020).
4. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Сборник материалов и документов. Т. 1. Ч. 1. Москва: Госполитиздат, 1944. 698 с.
5. Геноцид армян в Османской империи. Сборник документов / под редакцией М. Нерсисяна. Ереван: Айастан, 1983. 685 с.
6. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказания за него от 09 декаб. 1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення 10.10.2020).

7. Крымскотатарское национальное движение. Документы, материалы, хроника. 1992. Т. 2. С. 42–43.
8. Памятный журнал Мец Егерна 1915–1965 / сост. Г. Агаронян. Бейрут: Атлас, 1965. 1115 с.
9. Постанова Верховної Ради України «Про визнання геноциду кримськотатарського народу» від 12.11.2015 № 792-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-19#Text> (дата звернення: 05.10.2020).
10. Саакян Р. Из истории геноцида. Ереван: Айастан, 1990. 367 с.
11. Сафрастян Р. Османская империя: генезис программы геноцида (1876–1920 гг.). Ереван: Лусакн, 2009. 247 с.
12. Сейм Литви визнав депортацію кримських татар геноцидом. URL: www.eurointegration.com.ua (українською). *Європейська правда*. 2019-06-06. Архів оригіналу за 2019-06-06.
13. Хачатурян Т. Х. Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу. URL: irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 (дата звернення: 10.10.2020).

Ступченко Е. Международная практика фиксации и применения методов противодействия геноциду в отношении национальных меньшинств (на примере геноцида армян и крымских татар).

В статье автор рассматривает проблемы привлечения к международно-правовой ответственности Турции и России за международное преступление в ретроспективе событий соответственно 1915 и 1944 годов, которые признаны большинством стран мира как геноцид. Автор проводит анализ проблемы обратного действия положений Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказании за него 1948 г. в аспекте привлечения к ответственности за события 1915 и 1944 годов. Также наводится взаимозависимость между игнорированием Лигой Наций проблемы привлечения Османской империи к ответственности за действия, совершенные против армянского народа, частичным признанием состава преступления в действиях СССР о депортации крымских татар без привлечения к ответственности и аннексией Крыма Российской Федерацией.

Ключевые слова: армяне, крымские татары, геноцид, депортация, декларация, Антанта, аннексия, Россия, Турция.

Stupchenko Ye. International practice of fixation and application of genocide against methods to national minorities (on the example of Armenian and crimea genocide).

The basis of the international legal order is the observance of international legal norms and in case of their violation the guarantee of the international legal responsibility of the violating state. In modern realities, it is difficult to overestimate the importance for the ability of the system of international law to ensure responsibility for violating the imperative norms of international law and committing generally recognized international crimes. This article offers an analysis of the main problems in bringing states to international law for committing international crimes, given of the recognizing progress in the genocide of Armenians and Crimean Tatars.

In the article, the author examines the problems of accountability Turkey and Russia to international legal responsibility for an international crime in retrospect of the events of 1915 and 1944 years, respectively, which are recognized by most countries as genocide. The author analyzes the problem of the retroactive effect of the provisions of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948, in terms of bringing to justice for the events of 1915 and 1944 years. There is also an interdependence between the League of Nations' disregard for the problem of bringing the Ottoman Empire to justice for actions against the Armenian people, partial recognition of the crime in the Soviet Union's deportation of Crimean Tatars without prosecution, and annexation of Crimea by the Russian Federation.

It is concluded that when the state commits an international crime, the "injured party" is the international community as a whole. Genocide, as a crime against humanity, has no statute of limitations and requires special investigative actions, taking into account the time and affiliation of the territory inhabited by the ethnic group against which the criminal acts were committed, at the time of committing acts that qualify as genocide. And today it can be considered a recognized norm of international law that any international crime harms all countries of the world.

Key words: Armenians, Crimean Tatars, genocide, deportation, declaration, Entente, annexation, Russia, Turkey.

Наукове видання

ВІЙНА ТА ЗЛОЧИННІСТЬ

КРИМІНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Випуск 11

Збірник наукових праць

За редакцією авторів.

Технічний редактор *Антон Кудінов.*

Комп'ютерне верстання *Антон Кудінов.*

Підписано до друку *01.07.2021.*

Формат *60x84 1/16.*

Ум. друк. арк. *9,4.*

Тираж *100 прим. Зам. № 01/07.*

ВИДАВЕЦЬ

Редакційно-видавниче відділення відділу організації
наукової роботи Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
вул. Донецька, 1, м. Северодонецьк, Луганська обл., 93400
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2692 від 17.11.2006

ВИГОТОВЛЮВАЧ

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.,
вул. Бузника, 5/1, м. Миколаїв, 54038
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
МК № 11 від 26.01.2007